6884

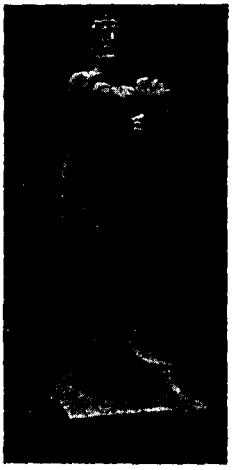
Rudolf Pečjak

ZGODOVINA

za

drugi razred meščanskih šol

Stari narodi in naši davni pradedje

Ljubljana 1938

Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani

Zgodovina

za drugi razred meščanskih šol

Stari narodi in naši davni pradedje

Spisal
RUDOLF PEČJAK
ravnatelj meščanske šole

Knjigo je odobrilo Ministrstvo prosvete v Beogradu z odlokom IV. br. 3785, dne 11. marca 1938.

Cena 32 din

Ljubljana 1938

Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani

Inv. štev. 6884
sig. VIII - 282
D 8. 10. 1952

Natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani (Karel Čeč)

Kazalo

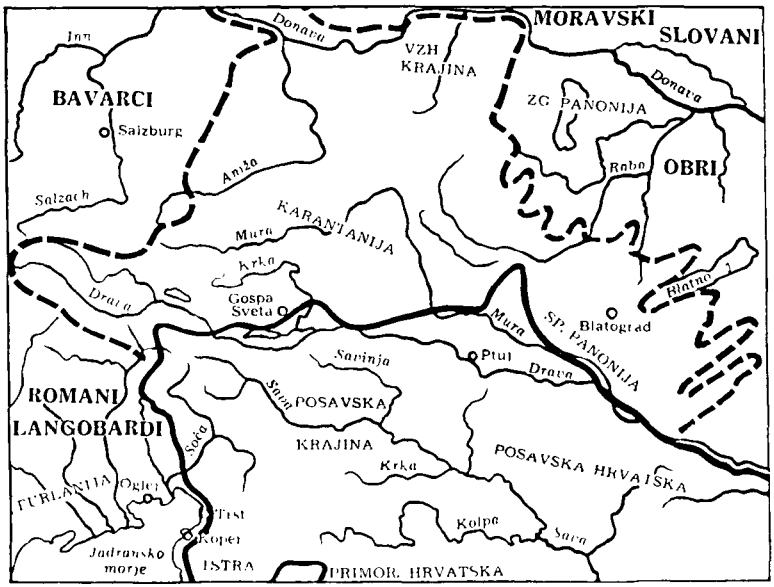
Stran

1. *Balkanski polotok* 1
2. *Prazgodovinska doba* 3
3. *Egipčani* 11
4. *Feničani in Izraelci* 22
5. *Grki* 27
6. *Aleksander Veliki* 60
7. *Rimljani* 61
8. *Vojaške osvojitve Rimljanov* 65
9. *Svetovna rimska država* 71
10. *Krščanstvo* 75
11. *Dioklecijan* 78
12. *Zmaga krščanstva* 81
13. *Kulturno delo Rimljanov na Balkanskem polotoku* . . . 83
14. *Propad zapadnorimskega cesarstva. Preseljevanje narodov* 89
15. *Prihod Slovanov na Balkanski polotok. Kulturno življenje starih Slovanov* 92
16. *Arabci in islam* 96
17. *Karel Veliki* 99
18. *Karantanski Slovenci* 101
19. *Gosposvetsko polje* 106
20. *Ljudevit Posavski* 110
21. *Vlastimir v Srbiji* 113
22. *Hrvatski knezi* 115
23. *Panonski Slovenci* 117
24. *Sv. Ciril in Metod* 119
25. *Simeon* 124
26. *Tomislav* 126
27. *Bizantinci in Slovani* 129
28. *Cerkveni razkol med Bizancem in Rimom* 131
29. *Veliki župan Časlav* 132
30. *Benečija* 134
31. *Peter Kresimir IV.* 135
32. *Država macedonskih Slovanov* 137
33. *Papeštvo. Gregor VII.* 140
34. *Dimitrij Zvonimir* 143
35. *Zetska država* 144
36. *Velika Karantanija in njene marke* 146
37. *Nastanek Češke* 150
38. *Nastanek Poljske* 152
39. *Nastanek Rusije* 154

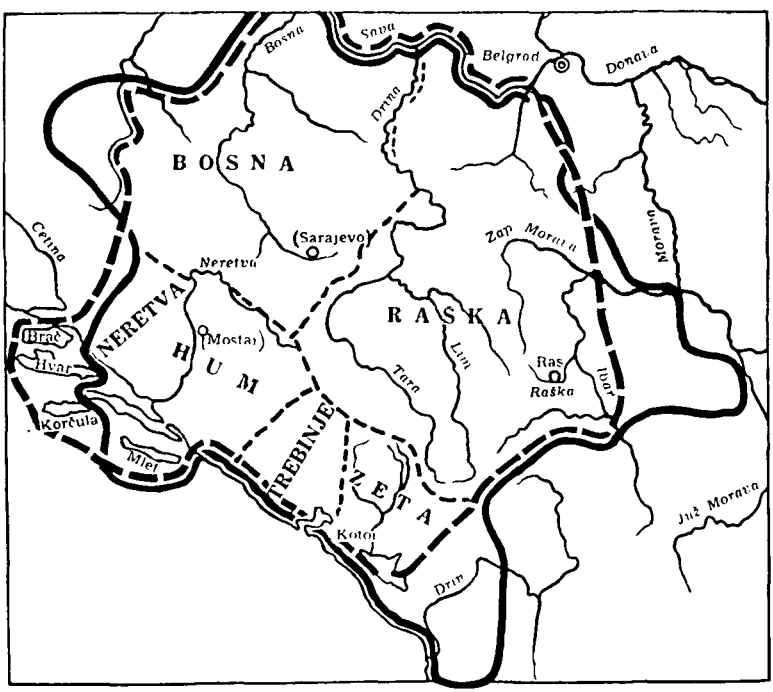
Dodatek: *Od faraonov do krščanskih narodov. Pregled* I-IV
Zgodovina kot učiteljica . . . . . V-VI

Preglednice: *Stari narodi* . . . . . VII-VIII
Države starih narodov IX
Naši davni pradedje . . . . . X-XI
Pregled zgodovine Jugoslovanov do okoli leta 1100 XII

BRITANIJA
London
Ren
GERMANI
Donava
Vindobona
HUNI
Volga
Dnjepr
SARMATI
Kaspijsko morje
GALIJA
NORIK
PANON.
VENEC.
DACIJA
ALANI
Sirmium
DALMACIJA
Donava
Črno morje
SPANIJA
Salona
MEZIJA
MEZIJA
ITALIJA
Tibera
Rim
TRACIJA
Bizanc
PONT
ARMENIJA
MACEDONIJA
Pergam
AZIJA
Delfi
ASIRIJA
Tigris
Atene
Sparta
MAVRETANIJA
NUMIDIJA
Kartagina
FENIKIJA
Tirus
Evfrat
BABILONIJA
AFRIKA
PALESTINA
Jeruzalem
KIRENAIKA
Aleksandrija
Memfis
EGIPET
Tebe
Rimsko cesarstvo
meja cesarstva
meja med zapadno- in vzhodno-rimskim cesarstvom

— — — Do te meje so segali Slovenci v 9. stoletju. ——— Današnje jugoslovansko etnično ozemlje

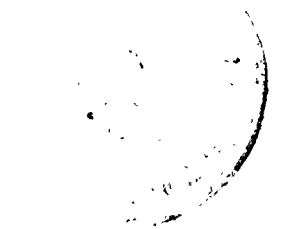
— — — Meja Časlavove države (70.500 km²). ——— Meja Bodinove države (83.200 km²). ---- Meje med posameznimi deželami

HRVATSKA
ZA KREŠIMIRA IV.

O, da nam je priti do svoje podobe,
i meni i tebi, narod moj!

(Župančič)

1. Balkanski polotok

Korintu so rekli
helensko oko;
Ilirija prstan
Evropi naj bo.
(Vodnik.)

Razgovor. Pokaži na zemljevidu Sredozemsko morje. Med katerimi zemljinami leži? Primerjaj Balkanski polotok z Apeninskim in Pirenejskim. Lega v Sredozemskem morju? Kje so gorovja in ravnine? V katerem delu Sredozemskega morja leži? Katere tri zemljine se tukaj stikajo? Kje so na polotoku obsežnejše ravnine? Ali ob robu ali v sredini polotoka? Poišči na zemljevidu morja, ki ga oblivajo!

Balkanski polotok leži v zgodovinsko najvažnejšem vzhodnem delu Sredozemskega morja. V območju tega morja so vzcvetele prve visoke kulture. (V Egiptu, Prednji Aziji in Grčiji.) Sestoji iz dveh delov: iz širšega severnega trupa in iz ožjega grškega polotoka ter njemu pripadajočih neštevilnih otokov. Ta dva dela sta močno različna in sta imela v preteklosti le malo skupnega. Na južnem grškem delu polotoka se je že zgodaj razvila visoka kultura, ki je podlaga vsej današnji evropski omiki. Polotok tvori nekak most v Azijo in se ji na dveh krajih zelo približuje. Po teh dveh naravnih potih so skušali narodi, ki so si zgradili v Aziji močne države, razširiti svojo oblast na Balkanskem polotoku. (Perzijci, Arabci, Osmani.) V vseh časih se je čutil na polotoku vpliv orientalske kulture. Od ostale Evrope ne loči polotoka nikako visoko gorovje, ampak je pot na široko odprta v evropsko celino. Med Alpami in Krasom vodi pot v Italijo, vse Posavje, Podravje in Podonavje pa tvori prehod v Panonsko nižino in dalje v srednjo Evropo. Severna bolgarska in romunska ravan ob Donavi sta

Lega

Prehod v Azijo in

v evropsko celino

nekaka vrata med morjem in Karpati, ki peljejo k obširnim ruskim stepam. Skozi ta vrata so prihajali na polotok razni nomadski in napol poljedelski narodi. Ti narodi so šli dalje v Italijo (Germani), ali pa so se na polotoku naselili (Slovani, Bolgari), nekateri pa so prihajali le plenit (Huni, Avari, Pečenegi, Tatari, Rusi). Zelo važna je Panonska nižina, kjer so se ustavili Avari in pozneje Madžari, ki so stalno ogrožali državice na Balkanskem polotoku. S severa so vpadali na polotok Kelti, pozneje Germani.

Morja

Polotok oblivajo štiri večja morja: Črno, Egejsko, Jonsko in Jadransko morje. Lega črnomorske obale ni važna, Egejsko morje s svojimi neštevilnimi otoki tvori prehod v Srednjo Azijo, kjer so se bile že zgodaj razvile velike države, Jadransko morje pa odpira zvezo z bližnjo trgovsko in kulturno važno Italijo. Ves polotok je bil več stoletij pod oblastjo rimske države, ki se je raztezala po vsem območju Sredozemskega morja. Ko se je ta država razdelila v dve polovici, je šla meja ravno preko polotoka, približno ob črti Beograd—Kotor. Ob tej meji sta se stikali dve kulturi: rimska in bizantinska.

Stik dveh kultur

Polotok nima večje osrednje kotline, ki bi ga družila v celoto. Povsod prevladujejo gorske pokrajine, le na severovzhodu so večje ravnine. Med posameznimi gorovji je vse polno manjših in obsežnejših planot in kotlin.

Oblikovitost

Ves Balkanski polotok je bil združen v eni sami veliki državi samo pod tujim jarmom (rimskim, bizantinskim, turškim). V vseh dobah so posegali v usodo polotoka tuji narodi, zato je njegova zgodovina polna borb.

Slovenska zemlja ima zelo važno in izpostavljeno lego ob Tržaškem zalivu in ob Kvarneru, med deželami ob srednji Donavi in Jadranom. Preko slovenske zemlje silijo milijonski narodi k morju; zato je bila skoraj v vsej zgodovinski dobi podjarmljena in razdeljena. Razdeljena je tudi še dandanes. Naša velika, neutolažljiva narodna bolečina.

Lega slovenske zemlje

Razgovor. Jugoslavija je največja država na Balkanskem polotoku. Kakšne so njene naloge v sedanjosti in prihodnosti? (Združitev Jugoslovanov, zveza z drugimi balkanskimi narodi, da se uresniči izrek »Balkan balkanskim narodom«, ustvaritev blagodejnega miru na Balkanskem polotoku, razcvet naše narodne kulture in narodnega gospodarstva.) Pelji se v duhu po železnici v Carigrad, Solun, Atene, Dubrovnik.

2. Prazgodovinska doba

na Balkanskem polotoku, posebno na ozemlju naše domovine.

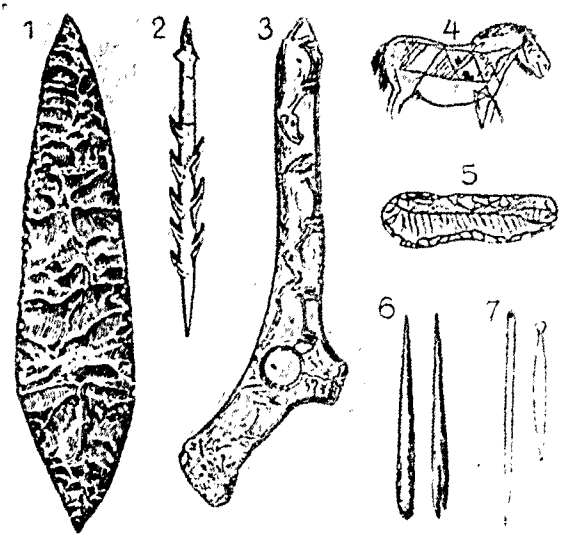
Ko si dovršil, Duh, stvarjenje,
in zadnjič vse lepote cvet,
človeka zbudil si v življenje
in v last mu dal vesoljni svet
i uma luč mu vtisnil v glavo,
krepost in moč mu v roko dal:
kaj mislil je, ko je naravo,
ko tvojih rok je dela bral.

(Jenko.)

Razgovor. Kaj se je v pradavni dobi razprostiralo tam, kjer se sedaj širijo velika mesta, vijejo bele ceste, tulijo tovarne in sopihajo lokomotive? Česa ni bilo? Ni bilo ne cest ne hiš ne polja ne cvetočih travnikov ne domačih živali. Kakšne spomenike hranijo zemeljske plasti iz najstarejše dobe zemeljskega razvoja?

Na ozemlju naše lepe in bogate domovine je prebival človek v tistih najstarejših časih, o katerih nimamo nobenih pisanih poročil, marveč samo izkopanine. To dobo imenujemo prazgodovinsko dobo in jo po snovi, iz katere so izdelovali orodje, delimo v glavnem v tri dele: v kameno, bronasto in železno dobo.

Starejša kamena ali paleolitska doba. Starejša kamena doba
v geologiji imenovana ledena doba. V tej dobi je bilo v Evropi hladneje, kakor je dandanes. Človek je menjaval bivališče in si iskal zavetja v jamah, votlinah, skalnih previsih, pod gostim vejevjem in morda pod šotori iz kož. Človek v tej dobi še ni gojil domačih živali in ne obdeloval zemlje; ni znal ne plesti ne tkati ne delati iz gline posode. Edino orodje mu je bil Zakloništča Orodje

1. orodje iz kamna
2. ost za ribji lov
3. orodje iz jelenovega rogovja
4. risba divjega konja (v jami)
5. kamnita strgulja
6. koščeni osti
7. koščeni igli

Starejša kamena doba (trajala več stotisoč let)

sirovo obdelan kamen, najpogosteje kresilnik. Najnavadnejše orodje je bila nekaka okorna kamnita sekira, s katero je tolkel, vrtal, sekal in podobno. Pozneje si je delal tudi orodje iz kosti in rogovja ubitih

Hrana živali. P r e ž i v l j a l se je z lovom in divje rastočimi rastlinami. Lovil je v pasti in ubijal s kamnom ali ostrim kopjem jamske medvede, divje konje, mamute, ture in jelene velikane. Po ognjiščih, ki so jih našli v jamah, vemo, da je ta človek že poznal ogenj. Iz kosti ubitih živali je srkal mozeg, meso pa je pekel

Obleka na koleh. Oblačil se je v živalske kože. Pri človeku

Duhovno življenje iz starejše kamene dobe opažamo že duhovno življenje: delal je okraske iz školjk, kamenčkov in zobovja ter krasil sebe in svoje koščeno orodje. Našli so celo v mehak kamen včrtane risbe, po stenah v jamah pa eno ali dvobarvne slike. (Španija, Francija.) Upodabljal je človeka, izmed živali pa najrajši sesalce. Veroval je v najvišje bitje.

Izkopanine Najvažnejše i z k o p a n i n e iz te dobe so našli v Krapini v Hrvatskem Zagorju, in sicer so odkrili človeška okostja in veliko množino raznih živalskih kosti ter preprostega kamenega orodja. V Sloveniji

1. Preprost plug iz vejevja
2. in 8. Kamnita sekira
3. Koščen meč
4. Ročni mlin
5. in 6. Kamniti glavici puščic pri sulicah
7. in 10. Lončena posoda
9. Koščeno orodje

Mlajša kamena doba, ki se je začela v Evropi približno pred 10 ali 12 tisočletij pr. Kr.

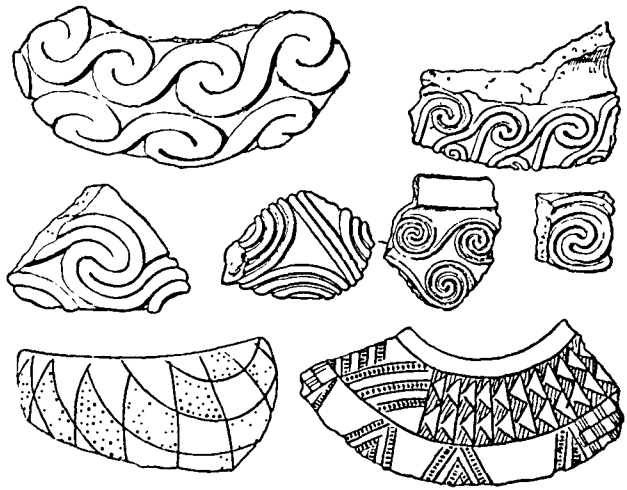
so izsledili mnogo človeških naselbin, najvažnejšo v Potočki zijalki na gori Olševi v Karavankah (1700 m nad morjem), ki je bila nekaka lovska postaja. Dobili so kosti okoli 1500 jamskih medvedov in drugih živali. Druge postaje so pri Radečah, Šoštanju in Velenju. V Nevljah pri Kamniku so v strugi in ob strugi reke Nevljice izkopali kosti velikanskega mamuta. Izkopanine

Razgovor. Ali je živela v starejši kameni dobi vsaka družina posebej, ali več družin skupaj? (Več družin skupaj.) Zakaj? Družina je najmanjše, a najstarejše združenje ljudi. Opiši kako prihajajo k jami prebivalci: žene prinašajo divje sadeže, jagode in zelišča, možje ubitega medveda in ribe, nato odložijo orožje, napravijo ogenj i. t. d. Opiši njih obleko, orožje, lepotičje.

Mlajša kamena doba ali neolitik. V tej dobi je človek že precej napredoval v svoji omiki. Gojil je že domače živali, kakor psa, govedo, kozo, ovco, prašiča, pozneje konja. (Amerika je imela Mlajša kamena doba. Domače živali

Poljedelstvo

do odkritja ukročena samo lamo in psa.) Ukvarjal se je tudi že s poljedelstvom in je obdeloval zemljo okoli svojega naselja. Sejal je pšenico, ječmen in proso. Kmalu je pričel s kamni mleti žito in peči kruh.

Keramika iz mlajše kamene dobe (Butmir)

Obleka, orodje, orožje, lončarstvo

Iz predivnatih rastlin si je napravljal vrvi in obleko. Orodje in orožje je še vedno izdeloval iz kamna in kosti, toda mnogo boljše in lepše, ker je kamen brusil in gladil. Zelo razvito je bilo lončarstvo. Iz gline je delal posodo, jo krasil z geometrijskimi risbami iz črt in točk ter jo žgal. Ponajveč pa

Lov

se je še vedno ukvarjal z lovom in ribolovom. Človek mlajše kamene dobe je bil že poljedelec in je imel stalna bivališča, kar je za razvoj

Stavbe na koleh

omike najvažnejše. Ker je potreboval vode, si je postavljal stavbe najrajši ob velikih rekah, jezerih ali pa zaradi varnosti na vodah (stavbe na koleh). Koče so bile štirioglate z enim ali dvema prostoroma, in sicer za kuhanje in prebivanje. Najvažnejša naselbina iz mlajše kamene dobe na našem ozemlju je bila

Izkopanine

pri Sarajevu v Butmiru. Butmirske izkopanine spadajo med najznamenitejše in pričajo o visoki omiki v mlajši kameni dobi. V Sloveniji so našli sledove kolišč na Ljubljanskem barju, in sicer na treh mestih.

Bronasto orodje iz slovenskih najdišč. (Sekire, dleta, srp, noži.)

Barjansko kolišče

Pri kopanju cestnega jarka so zadeli globoko v zemlji na kole in so tako odkrili veliko naselbino, ki je bila od nekdanjega jezerskega brega oddaljena kakih 500 metrov. Odkrili so 3500 kolov iz različnega lesa. Med koli so našli ogromno množino raznih ostankov: lesa, oglja, kamenja, živalskih kosti, rastlinskih plodov in lončenine. Orodje in orožje je izklesano iz kamna, živalskih kosti, največ pa iz jelenovega rogovja. Našli so sekire, prevrtane za držalo, kladiva, bodala, igle, šivanke, nože iz zob divjih prašičev, dalje bruse, žage, sulice in podobno. O žitu niso našli nobenega sledu. Stari barjani so bili torej lovci. Bronastega orodja je bilo v najdišču najmanj, dobili so pa mnogo črepinj lepo izdelane lončene posode. Večina črepinj ima zelo lepe okraske: pike, črte, kroge, celo križe. Tudi kipce svojih bogov so nam zapustili prebivalci barjanskega kolišča.

R a z g o v o r. Kakšni temelji višji omiki so bili položeni v mlajši kameni dobi? (Pričelo se je razvijati poljedelstvo, živinoreja, stavbarstvo, lončarstvo, ljudje so že predli in tkali so obleko.) Ali so prebivali ljudje že v večjih družabnih skupinah? (Pričele so nastajati vasi, ljudje so se družili v rodove.) Ali so posamezni rodovi že trgovali med seboj? (Rodovi so zamenjavali med seboj izdelke, v naših deželah so trgovali celo do Donave

in globoko v Panonijo.) Zmodeliraj iz ilovice po slikah orodje in orožje, napravi model kolišča. Opiši življenje na kolišču.

Bronasta doba. Uporaba kovin za izdelovanje orodja pomeni velikanski napredek človeškega rodu.

Baker

Izmed kovin je človek najprej spoznal baker. V Egiptu so uporabljali kovine že v 5. tisočletju, v Prednji Aziji okoli leta 3500., otoki pa so prešli k kovinam v 3. tisočletju pr. Kr.

Bakrena doba je trajala kratek čas,

Bron

ker je pričel človek iz bakra in cina izdelovati bron. Iz brona je delal lično orodje in orožje, po večini tudi lepo okrašeno (nože, sekire, srpe, dleta, bodala, meče) in lepe okraske (ploščice, igle, obroče, verižice, prstane).

Gospodarstvo

Razvila se je živahna trgovina in obrt, rudarstvu pa so dale kovine prvo pobudo. Svoja bivališča si je človek postavljal v ravninah, često tudi na višjih krajih in jih utrjeval s plotovi in nasipi. Mrtvece so že slovesno pokopavali v hrastovih ali kamnitih krstah, ali pa so jih sežigali.

Najdišča

Na Slovenskem se iz bronaste dobe ni našlo mnogo naselbin (pri Zagorju, Novem mestu, Vinici), pač pa v naših južnih deželah. Bronasta doba je trajala v naših krajih približno od leta 2000. do 1000. pr. Kr. V Grčiji

Prva visoka omika

in na otočju so dobili iz te dobe sledove prve visoke omike v Evropi. Na kraju mesta Mikene so odkrili ostanke velikih palač in obzidij (tudi 17 metrov debelo zidovje). Te razvaline nam pričajo, da so tu obstajale že v prazgodovinski dobi mogočne države. Kralji teh držav so imeli neomejeno oblast, kajti le ves narod je mogel postaviti tako velikanske palače. Tudi plemstvo je bilo mogočno, siromašni kmetje pa so bili podvrženi tlaki. Izkopanine nam pričajo tudi

Umetnost

o umetnosti v tej dobi. Izkopali so krasne vaze, reliefe, kipce, zlate izdelke in predmete iz slonove kosti.

Razgovor. Katera obrt se je pričela razvijati v tej dobi? (Kovaštvo.) Kaj je omogočilo orodje iz kovin? (Razvoj rudarstva.) V Grčiji so nastale v tej dobi prve velike države z visoko omiko. Na Balkanskem polotoku so torej odkrili spomenike najstarejše visoke omike v Evropi.

Zlate posode iz Miken

Železna doba. Železo je najkoristnejša kovina in je neprecenljive važnosti za razvoj človeške kulture. Udomačilo se je le počasi, ker ga dolgo časa niso znali prav uporabljati. Najprej so uporabljali železo v orientu, nato v južni Evropi, končno tudi v srednji Evropi. Železo

V Egiptu in Prednji Aziji so odkrili sledove železa iz srede 2. tisočletja. V Grčiji so ga pričeli pogosteje uporabljati od leta 1250. dalje, v Italiji okoli leta 1100. V 9. in 10. stoletju se je pojavilo železo že severno od Alp, okoli leta 500. pr. Kr. pa je napočila železna doba tudi v severni Nemčiji in Skandinaviji.

V železni dobi so izdelovali orodje in orožje iz železa in brona. V Sloveniji so odkrili mnogo najdišč iz te dobe. V Vačah pri Litiji so izkopali na stotine grobov, v katerih so našli vse polno nakita, orožja, orodja, lončenih posod in podobnih predmetov. Znamenita je bronasta vaza v ljubljanskem muzeju, dalje so dobili mnogo žar, v katerih je shranjen pepel mrličev in predmeti, ki jih je imel pokojnik najrajši (nakit, orožje). Bogato je tudi najdišče v Hajdini pri Ptuju. Izdelki Najdišča

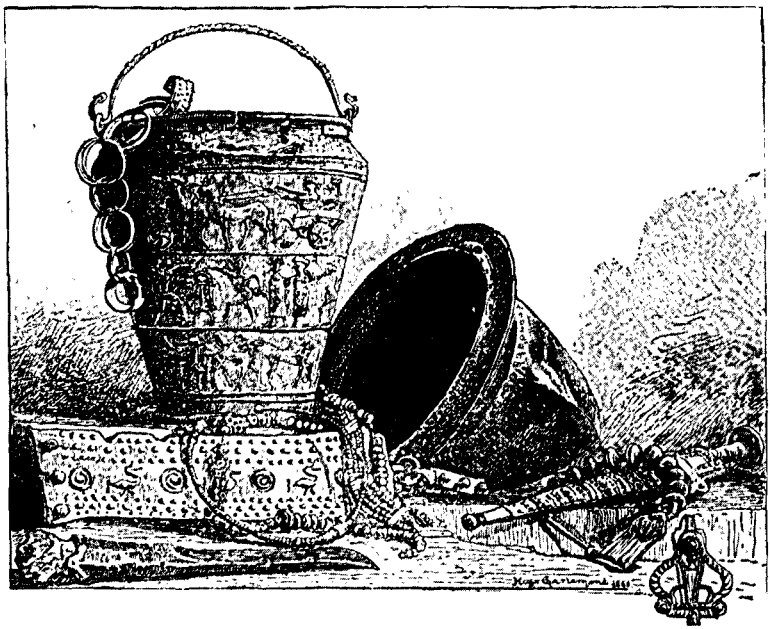
Blizu Sarajeva pri Glasincu pa so odkrili veliko množino izkopanin, ki po svoji dovršenosti presegajo vsa istodobna najdišča v Evropi. Grobišče ima okoli 20.000 grobov. Po najdenih predmetih sklepamo, da je bila trgovina takrat že dobro razvita. Trgovci so prihajali v naše dežele iz Grčije in Italije. Pojavil se Trgovina

Denar
Iliri

je tudi prvi denar. V tej dobi so prebivali v naših krajih Iliri, ki so prvo znano ljudstvo pri nas.

Poznejša železna doba

Okoli l. 500. pr. Kr. pa je že popolnoma prevladovalo železo in je orodje in orožje narejeno samo iz železa. Izdelki navadno niso okrašeni, toda so dobro

Vaška situla, čelada, pas in drugi predmeti iz Vač

uporabljivi. Znamke na teh predmetih nam kažejo, da so jih izdelovali že v nekakih tvornicah. V tem času so pridrli v naše kraje Kelti ali Galci, in sicer iz Galije, današnje Francije. Osvojili so si ves alpski in panonski svet naše domovine. Ilire so deloma podjarmili, deloma potisnili proti jugovzhodu v dinarske

Kelti

kraje našega ozemlja. Kelti so bili bojevito, močno in hrabro ljudstvo in so se delili na več plemen. V Alpah so ustanovili silno noriško kraljestvo, na kraju današnjega Beograda pa so zgradili trdnjavo Singidunum.

Razgovor. V železni dobi imamo v naših krajih ljudstva. Ljudstvo sestoji iz več rodov. Znaki ljudstva? (Isti jezik,

podobni običaji, občutek skupnosti.) Katera so naravna ljudstva? (Lovci, ribiči.) Kulturna ljudstva? (Poljedelci, živinorejci.) Kaj spada h kulturi? (Verstvo, pismo, znanost, književnost, umetnost.)

3. Egipčani

Jaz sem sveti Nil — in kdo je več ko jaz.
Jaz sem ta Egipet rajski vam podaril,
jaz zelena polja ravna vam ustvaril;
jaz sem vam dal palmo, žita zlati klas.

(Aškerc.)

Razgovor. Poišči Nilovo dolino na zemljevidu! Kako se pripelješ iz Ljubljane v Egipt? Čigav je sedaj Egipt? (Pod angleško vrhovno oblastjo.) Ali si morda že videl v muzeju kake spomenike starih Egipčanov?

1. Dežela. V najstarejših časih so bili v Nilovi dolini veliki pragozdi in močvirja, kjer so prebivali nilski konji, bivoli in zveri. Prvi naseljenci so morali z velikim trudom spremeniti to zemljo v njive in polja. Dežela je okoli 1000 km dolga (Ljubljana—Pariz) in 3 do 30 km široka oaza v vzhodnem delu puščave Sahare. Egipt je darilo Nila, edine večje reke v Egiptu in ene največjih rek na svetu. Vse blagostanje je odvisno od blata, ki ga naplavlja Nil iz abesinskih gora. Najvišje so poplave v mesecu septembru in oktobru, v času od januarja do junija pa je treba zemlji preskrbeti vode. Prevelike poplave bi lahko opustošile polja, zato so morali že stari Egipčani uravnavati poplave z nasipi, prekopi in zatvornicami, da se je voda lepo, enakomerno razlila po vsej zemlji in jo pognojila z mastnim blatom.

Nilovo darilo

Ureditev poplav

Vsa ta dela pa je bilo mogoče vršiti samo s skupnim naporom mnogih ljudi. Egipčani so si zato že zgodaj osnovali državo, ki ji je načeloval kralj (faraon).

Skupna dela

Razgovor. Ali so velika skupna dela ugodno vplivala na zedinjenje naroda in na nastanek močne države? Kje so v naši državi veliki prekopi zaradi poplav? Velika sodobna javna dela? Kdo jih izvršuje? (Država, banovina, občina.) Javna dela v naši banovini?

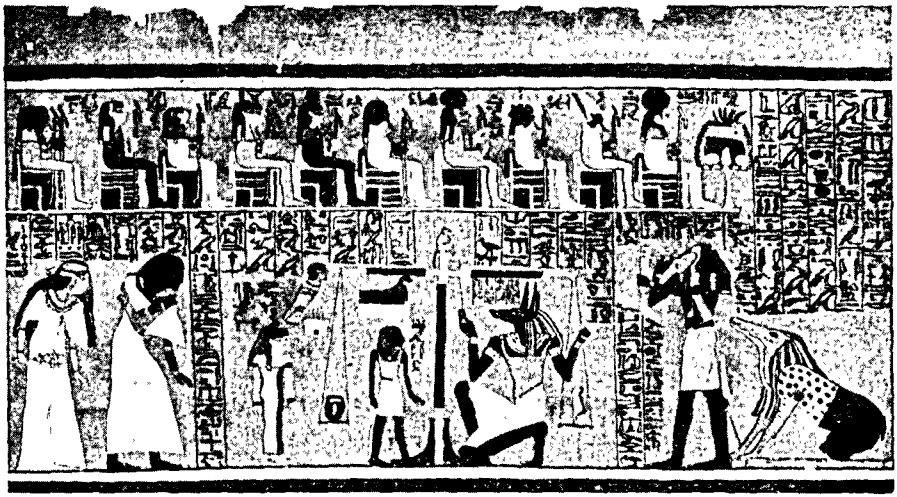

Egiptovska sfinga in piramida

Kralji, plemstvo, vojaštvo

Država. Glavno mesto egiptovske države je bilo najprej Memfis, nato Tebe. Kralji so bili neomejeni vladarji, o čemer nam pričajo posebno ogromne piramide. Pozneje je dobilo veliko moč v državi plemstvo, nato vojaštvo. Egiptovska država je trajala okoli 3000 let, končno so jo zaradi notranjih nemirov in neredov osvojili azijski Perzijci (525. pr. Kr.).

525

Smrtna sodba

Razgovor. Ali lahko zaradi notranjih nemirov država propade?

Vera. V začetku so Egipčani častili le eno najvišje božanstvo, ki so mu dajali v raznih krajih različna imena; Ra v Heliopolu, Ptah v Memfidi, Amon v Tebah. To božanstvo je večno in je ustvarilo svet in ljudi. Set je bil gospodar teme. Najvišje božanstvo

O bog, stvarnik sveta, ti nimaš očeta. Ti si sam iz sebe in ti nimaš matere... Ti vzdržuješ vse, kar si ustvaril, ti sam pa se giblješ po svoji lastni moči. (Napis na neki egiptovski krsti.)

Ko se je narod združil v večje politične enote, so dobivala vsemogočna krajevna božanstva vedno bolj svoje posebne lastnosti in območje njihovemu delovanju se je ožilo. Tako so častili Egipčani vedno več bogov.

Bogovi so prebivali v svetih kamnih, drevesih in živalih. Nekatere bogove (Oziris, Izis) so si predstavljali v človeški podobi, pravtako so imeli svojega kralja (faraona) za boga v človeškem telesu. Bogovi

Vera pa je tako propadala, da so vedno bolj po božje častili nekatere živali, kakor mačke, pse, krokodile, posebno pa bike z belo liso (apise), ki so jih mazilili in slovesno pokopavali v posebne grobnice. Bogove so slikali večkrat kot živali s človeško glavo (boginjo neba z žensko glavo in s kravjimi ušesi), nekateri bogovi pa imajo živalske glave (bog vode, upodobljen kot krokodil, bog stvarnik kot oven, bog smrti kot šakal). Obževanje živali

Tožba Izide ob truplu mrtvega brata: O lepi mladenič, pridi domov, da me boš videl. Jaz sem tvoja sestra, ki jo ljubiš. Ne vidim te, vendar hrepeni moje srce po tebi in moje oči te želijo videti, lepi mladenič. Kličem te in jokam, da se slišijo moji glasovi do neba, ti pa me ne slišiš ... in vendar sem jaz tvoja sestra, ki si jo na zemlji ljubil ... o moj brat ... moj brat.

Mumija

Egipčani so verovali, da človek po smrti še živi. Po njihovem mnenju se duša po smrti preseli v spodnji svet, kjer jo sodi Oziris s svojimi 42 sodniki. Duše pravičnih pridejo v nebeške poljane, ki so pod zvezdami, kamor jih pripelje brodnik ali božji ptiči, duše krivičnih pa pahne Oziris v večno temo. Toda duša živi le tedaj, če se ohrani telo nestrohnjeno. Zato so trupla mazilili (mumije) in se jih je več tisoč ohranilo do današnjega dne.

Posmrtno življenje

Književnost. K najznamenitejšim izumom človeškega duha prištevamo egipčansko pisavo. Egipčani so pisali tako, da so za vsako besedo narisali podobo (veter — jadro, videti — oko). Ta pisava se imenuje podobopisje (hieroglifi). Pozneje so pomenile podobe posamezne črke. Z napisi so krasili spomenike, svetišča in grobove. Pisali so na trde liste, ki so jih izdelovali iz stržena rastline papyros. Egipčani so zlagali preproste pravljice

Podobopisje

Papir

iz življenja živali in cvetic, dalje pesmi pri delu, pregovore, himne na bogove in faraone.

Egipčani so morali kot poljedelci vedeti, kdaj začne naraščati in upadati Nil, zato so skrbno opazovali zvezde in sestavili koledar. Sončnemu letu so določili 365 in ¼ dneva in ga razdelili na 12 mesecev. Znali so izračunati tudi sončne in lunine mrke. Ker je bilo treba deliti polja, kopati prekope, določati cene blagu, se je razvilo računstvo in geometrija. Začetki znanosti

Umetnost. Najveličastnejše egiptovske stavbe so velikanski terasasti kraljevi grobovi, imenovani piramide. Piramide so večje ali manjše in jih je dandanes ohranjenih okoli 70. Vsaka piramida je bila namenjena enemu faraonu. Piramide

Najznamenitejše piramide stoje pri vasi Gizeh. Največja je visoka 146 m. Gradili so jo 30 let, pri gradbi je sodelovalo 100.000 ljudi (tlaka). Zgrajena je iz kamnitih, poldrugi meter visokih kvadrov, ki so jih prepeljavali preko Nila. Porabili so toliko kamenja, da bi lahko zgradili okrog in okrog Jugoslavije en meter visok in pol metra debel zid.

Vsi kakor eden in molče hite,
da faraonu piramido dograde. — (Lovrenčič.)

V bližini piramide so bili grobovi kraljevih uradnikov, sorodnikov, žena, princev in princes, tako imenovane mastabe, sezidane iz apnenca in opeke. V podzemskih prostorih so ležale kamenite ali dvojne lesene krste. Poleg krst je stalo posodje za drob zadaj za krstami pa so bili razpostavljeni darovi za mrtvece: mize, sklede, vrči, žage, sekire, svedri, lonci in lepotičje. Mastabe

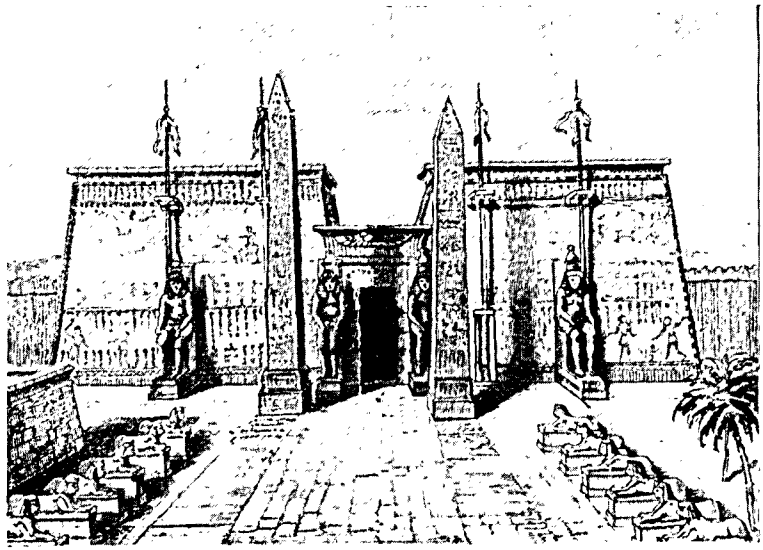
Poleg Keopsove piramide stoji velikanska sfinga, ki ima podobo leva s človeško glavo. Izklesana je iz ene same skale ter je 60 m dolga in 20 m visoka. Manjše sfinge so postavljali tudi ob potih v svetišča. Sfinge

Razgovor. Kako mi pokopujemo vladarje in slavne može? Kako jih še častimo? (Postavljamo jim spomenike.) Kaj bi nam lahko pripovedovala sfinga ali piramida? (Faraonov pogreb: slišijo se pretresljivi kriki žen, ki plešejo okoli kamenite krste, mukanje klavne živine: duhovniki, ogrnjeni v leopardove

kože, škropijo krsto in zažigajo darove; bivoli vlečejo krsto; sledijo velikaši, vojaštvo; služabniki nesо darovc, ki jih bodo položili v grob faraonu — božjemu sinu i. t. d.)

Svetišče

Svojim bogovom so gradili Egipčani ogromna svetišča z dvorišči in vrtovi. Do svetišča, ki je bilo sredi mesta in ki je bilo obdano z velikim obzidjem,

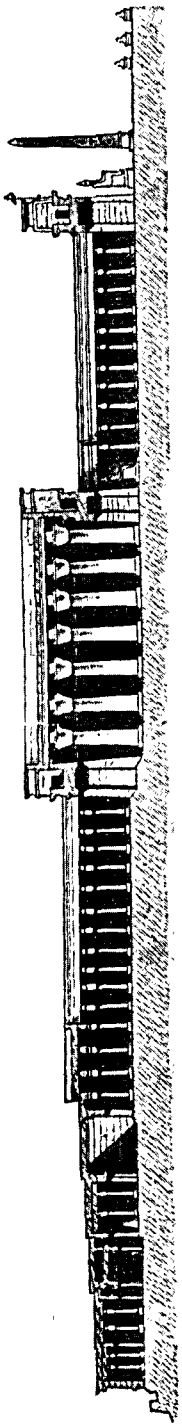
Egiptovsko svetišče, sprednji del

so vodile slavnostne ceste. Ob cestah so postavljali ob obeh straneh sfinge. Vhod v svetišče sta tvorili dve stolpasti poslopji, pred katerima so postavljali navadno po dva obeliska. Obeliski so bili iz ene same skale izklesani koničasti stebri, nad 20 m visoki in popisani s hieroglifi. V stebričastem dvorišču je stal oltar in velikanski kip faraonov. Z dvorišča je vodil vhod v dvorano, ki je bila okrašena s stebri in reliefi. Iz dvorane so držala vrata v kapelo, v najsvetejše, kjer je stal kip boga. V ta prostor so smeli samo duhovniki in kralj, kadar so opravljali daritve.

Pred svetiščem

Dvorišče, dvorana, kapela

Pri današnji vasici Karnaku stoje razvaline velikanskega svetišča, ki je bilo 1400 m dolgo ter 560 m široko. V veliki dvorani je stalo 134 stebrov, ki so bili po 23 m visoki in so merili v obsegu po 10 m.

Prerez skozi egiptovsko svetišče

Razgovor. Današnje velikanske palače? (Nebotičniki.) Kako jih grade? Hitro, počasi, s stroji?

Socialne razmere. Državi je načeloval kralj, imenovan faraon, ki je bil obenem najvišji duhovnik in sodnik. Faraon

Vaški predstojnik

Delo na polju

Faraon

Občeval je z bogovi ter bil njih namestnik na zemlji. Zato so ga častili po božje in imenovali sončnega sina. Obdajali so ga uradniki, svetovalci in generali.

Kraljevo mogočnost je izražala navadno krona, meč, zakrivljena palica in bič. Faraon je nosil nenavadno dolgo umetno brado in pas iz zlatotkanega usnja.

Najvplivnejši stanovi so bili plemeniti ljudje, duhovniki in vojaki, ki so posedovali skoraj vso zemljo in jo dajali v najem. Duhovniki so bili tudi državni uradniki in so se ukvarjali z znanostjo, umetnostjo, zdravilstvom in zvezdoslovjem. Vojaki so branili domovino in so bili navadno naseljeni ob mejah. Ostali narod so tvorili rokodelci, kmetovalci, mornarji in pastirji. Najbolj zaničevani so bili svinjski pastirji in tisti, ki so mazilili trupla. Sužnji so bili vojni ujetniki. Ljudstvo je delalo svojim gospodarjem tlako in jim dajalo del pridelkov. Pri Egipčanih si je navadno izvolil sin poklic svojega očeta, vendar je lahko dosegel najpreprostejši državljan najvišje službe.

Višji stanovi

Ostali narod

Sužnji

Razgovor. Stanovi v današnjem času? Ali imamo v naši državi še plemenitaše? Ali posedujejo tudi dandanes vojaki zemljo?

Kmetijstvo. (Za šole s kmetijsko smerjo). Podlaga vsemu egiptovskemu gospodarstvu je bilo poljedelstvo. Nilova dolina je bila žitnica tudi sosednjim deželam (Arabiji in Siriji, Egiptovski Jožef). Na zemlji, ki je bila dobro pognojena z Nilovim blatom, je izvrstno uspevalo žito (pšenica, ječmen, proso), dalje bombaž, (iz čigar nitk so izdelovali obleko), sočivje, lan, zelenjava in sadje. V meseeu oktobru, ko se je voda odtekla, so Egipčani zemljo obsejali, ki se je kmalu spremenila v najbujnejše polje, meseca marca pa so želi. Imeli so še lesene pluge in motike.

Žitnica

Živinoreja je bila zlasti v delti dobro razvita: gojili so velblode, osle, govedo, ovce, koze, perutnino. Konje, ki so jih zanesli v Egipt pastirski Hiksi, so uporabljali samo v vojne namene. Poljedelstvo in delo na vodnih napravah sta povzročili, da sta se obrt in industrija starih Egipčanov prav lepo razvili.

Živina

Obrt. (Za šole z obrtno-industrijsko smerjo.) V mestih so se uveljavili obrtniki. Izdelovali so razne tkanine iz lanu, bombaževine in ovčje volne, lepe predmete iz usnja ter lepotičje iz zlata in slonove kosti.

Mestni obrtniki

Obleka

Stari Egipčani so nosili okoli ledij predpasnike iz belega platna; bili so kratko ostriženi ter bosi. Ženske so imele od prsi do gležnjev segajoče obleke iz težkega pisanega sukna. Bogatejši moški so bili prepasani z okrašenimi pasovi. Egipčani so si radi krasili vratove in roke z ovratniki, trakovi in obročki. Možje so nosili večkrat umetne lasulje, žene pa dolge frizure.

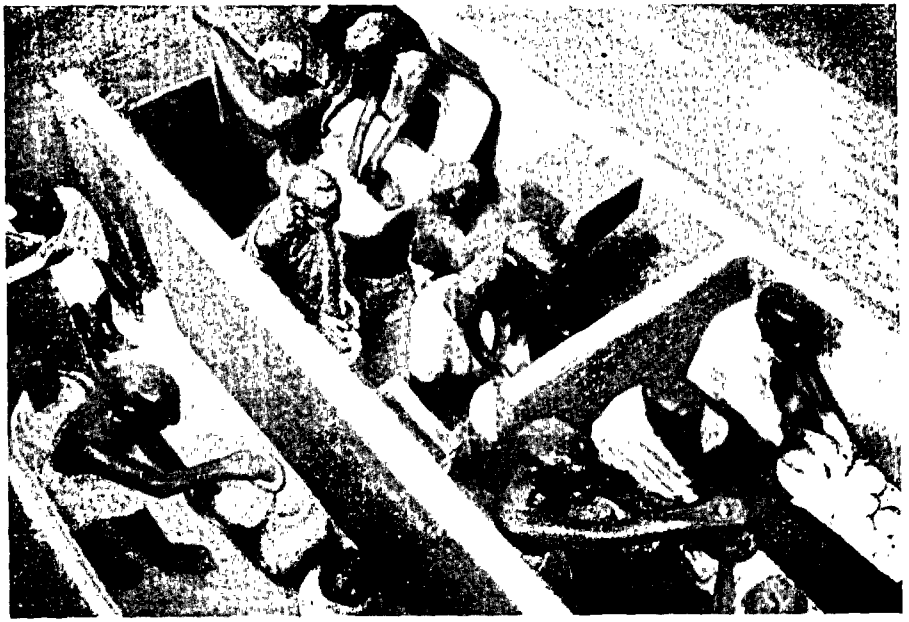
Obrtniški izdelki

Egipčani so bili izvrstni kovinarji. Zelo zgodaj so že uporabljali baker, bron, zlato, srebro in

Egiptovski stol

meteorno železo. Največ orodja so imeli iz bakra in brona. Iznašli so tudi neprozorno steklo, ki so ga lepo krasili in delali iz njega majhne steklene posode. Lepe izdelke so napravljali iz gline. Iz lesa so izdelovali posebno lepe pokrove mumij. Pohištvo je obstajalo iz nekakih miz iz ebenovine in slonove kosti, iz stolov z lepimi rezbarijami ter priprav za umivanje in kuhanje. Egipčani so bili dobri zidarji.

Peki pri delu

V najstarejših časih so si gradili hiše iz ilovice, pozneje deloma iz opeke, deloma iz ilovice, slame in lesa. Najpreprostejša hiša je obstajala iz dvorišča, okoli katerega je bilo nekaj sob. Palače so bile navadno enonadstropne stavbe s spalnicami, jedilnicami, kuhinjami in shrambami, ki so imele mnogo vrat, visoka okna z mrežami in zastori. Lesene dele so poslikali, stene pokrili s pisanimi zastori, po tleh pa so ležale preproge. Peči in ognjišča so delali iz gline. Blizu hiš in palač so se razprostirali obzidani vrtovi s cvetlicami in drevjem. Hiše, palače

Za razsvetljavo so rabili Egipčani oljnate svetilke. Oljenice so bile majhne skodelice z žlebastim robom za stenj, narejene iz kamna, gline ali brona. Devali so jih v grobove kot znamenje neumrjoče duše. Iz papirovega stržena so delali papir. Izumili so tudi emajliranje glinastih posod. V zobeh starih Egipčanov so dobili že zlate plombe. Obrtniški izdelki

Poleg samostojnih obrtnikov po mestih se je razvila še posebna hišna obrt na plemiških veleposestvih, kjer so bili zaposleni številni sužnji. Hišna obrt

Ohranilo se nam je poročilo o takem velikem domačem gospodarstvu. Velikaši so imeli na svojih veleposestvih tlačane,

ki so se na vsako obrt razumeli. Tesarji in ladjedelci so tesali hlode, mizarji so bili zaposleni pri natančnejšem delu, kamnoseki, kiparji in pleskarji so se urno sukali po delavnicah, opekarji pa so gnetli glino z nogami. Lončarji so skrbeli za posodo v hiši, ki so jo znali prav lepo oblikovati in žgati, steklarji za steklenice. Čevljarji in usnjarji so izdelovali usnjene predmete, žene pa so sedele za nekakimi kolovrati in predle.

Razgovor. Današnji obrtniki? Kaj vse izdelujejo? Ali so dandanes kakšna velika gospodarska podjetja, ki imajo svoje posebne rokodelce?

Notranja trgovina

Trgovina. (Za šole s trgovsko smerjo.) Trgovina je bila v notranjosti dežele živahna. Blago so prevažali po Nilu in prekopih; do rudnikov, oaz in do morja pa so vodile karavanske ceste, ob katerih so bile zgrajene cisterne. Najvažnejša tovorna žival je bila osel, velblode pa so uvedli šele domači trgovci. Po Nilu in prekopih so vozili ribiški čolni, ponavadi spleteni in s smolo zaliti ter pokriti s kožami, dalje trgovske veslaške ladje in jadrnice. Po morju so plule tudi ladje morskih razbojnikov. Kralj Neho je pričel kopati celo prekop med Sredozemskim in Rdečim morjem. Velikega pomena za notranjo trgovino so bili sejmi, ki so se vršili v glavnih mestih ob velikih praznikih.

Zunanja trgovina

Zunanja trgovina je bila slabo razvita, ker je dežela zadoščala gospodarsko sama sebi in ker so Egipčani mislili, da so tujci in morje nečisti. Dobre trgovske zveze je imel Egipt z Grki in Feničani. Denarja niso imeli, ampak so zamenjavali blago za blago, kralji in bogataši pa so plačevali s srebrom in zlatom. Pozneje so pričeli rabit kot stalno menjalno sredstvo baker.

Zamenjavanje

Baker

Razgovor: Današnja prometna sredstva? S katerimi sosednimi državami trguje najbolj Jugoslavija, ki je v glavnem poljedelska država? Kako plačujemo dandanes?

4. Feničani in Izraelci

Razgovor. Pelji se v duhu z ladjo po Egejskem morju ob azijski obali. Poišči Jeruzalem, Betlehem in druge znane kraje iz sv. pisma. Kje so v Prednji Aziji ravnine, kje gorovja? Kateri reki sta največji?

V Prednji Aziji so prebivali Semiti. Najstarejšo in največjo državo so ustvarili bojeviti Asirci in kulturnejši Babilonci ob rekah Evfratu in Tigrisu. Vzhodno od njih so živeli azijski Perzijci, ki so ustvarili prvo svetovno državo na svetu. Obsegala je približno toliko ozemlja kakor polovica Evrope. Semiti

Važna dežela je bila Sirija, kjer so prebivali med drugimi sorodnimi semitskimi narodi tudi Feničani in Izraelci, ki so mogočno vplivali na kulturni in gospodarski razvoj svetovne zgodovine. Sirija leži med Egiptom, Malo Azijo, Mezopotamijo in morjem, zato so skozi Sirijo vodile trgovske ceste k najoddaljenejšim narodom.

Feničani.

D e ž e l a i n d r ž a v a. Fenicija je lepa, ozka dežela ob morju, po velikosti in obliki podobna Dalmaciji. Na eni strani se razprostira morje, na drugi pa gozdnato gorovje Libanon. V daljavi se lepo vidijo vrhovi gora na otoku Cipru, ki je prva postojanka na morski poti v Sredozemsko morje. Ozka obmorska dežela

Ob morju je nastala vrsta bogatih m e s t (Sidon, Tir, Beritos). Bila so nekake r e p u b l i k e, tudi s kralji na čelu. Plemstvo je bilo bogato in mogočno in je omejevalo kraljevo oblast. Zaradi pomanjkanja prostora so Feničani ustanavljali kolonije (na Cipru, Kreti, Malti, Siciliji, v Španiji, na Korziki, na maloazijski in afriški obali ter na otokih Egejskega morja). Najvažnejša naselbina je bila Kartagina. V mestih so gradili visoke stavbe, ker ni bilo dovolj prostora. Mestne republike

Kolonije

Feničani so častili dobre in zle duhove, podobno kakor Egipčani. Najkrvoločnejši bog je bil Moloh, kateremu so ob času nevarnosti žrtvovali celo otroke. Trgovce je varoval bog Melkart. Vera

K n j i ž e v n o s t. Feničani so imeli abecedo iz 22 črk, ki so pomenile že znake za glasove. Od Feničanov so jo sprejeli Grki, od Grkov Rimljani, ki so jo razširili med ostale evropske narode. Abeceda

O b r t. (Za šole z obrtno smerjo.) Feničani so bili izvrstni mornarji in so znali mojstrsko tesati ladje. Les za ladje jim je dajalo gorovje Libanon. Zelo so se ukvarjali z rudarstvom in kovinarstvom. V velikih tovarniških podjetjih je delalo na tisoče sužnjev. Iz- Mornarji

Rudarji

Obrtniki

Obrtniški izdelki

delki so imeli že nekake varnostne znamke. Znali so že ulivati železo in so iz njega, bakra in cina izdelovali najrazličnejše orodje in orožje. Izumili so prozorno steklo in znali pridobivati dragoceno škrlatno barvo iz školjk. Iz škrlatastega blaga so izdelovali dragocene obleke, preproge in zastore. Važne obrtne panoge so bile lončarstvo, steklarstvo in izdelovanje zlatega in srebrnega nakita.

Trgovina. (Za šole s trgovsko smerjo.) Feničani so imeli med tedanjimi narodi najpopolnejše trgovsko in bojno ladjevje, najprej veslaške ladje, nato tudi jadrnice. Bili so najboljši mornarji in so postali najboljši svetovni trgovci starega veka. Po obrežjih in otokih Sredozemskega morja so dobivali sirovine, ki jih domačini niso znali prav ceniti, jih vozili domov, kjer so jih predelavali v obrtniške izdelke ter jih prodajali na vzhod in jug. Iz Egipta so izvažali papir, žito, steklo, slonovo kost in kože; v Egipt pa so uvažali les za ladje, cedrovo olje za maziljenje, dišave, gumi, babilonske tkanine in orožje. Z otoka Cipra so vozili baker. V Arabiji so dobivali gumi, dišave in kadilo, v Grčiji so kupovali vino in olje, ob Črnem morju pa so zamenjavali žito, kože in sužnje. Vzdrževali so trgovske zveze z vsemi državami ob Sredozemskem morju, celo s Silurskih otokov ob Veliki Britaniji so uvažali cin. Preko Judeje in Babilona so raztegnili svoje trgovske zveze do Indije, kjer so kupovali drage kamne in bisere. Iz afriških kolonij (celo iz Konga) pa so dobivali nojeva peresa, zlato, sužnje, slonovo kost in podobno.

Svetovni trgovci

Izvoz, uvoz

Feničani so zanesli na zapad tudi nekatere živali in rastline, katerih domovina je Azija (smokvo, goloba in osla), ter mere in uteži. Razširjali so orientalsko kulturo po obrežnih deželah Sredozemskega morja in tako mogočno vplivali na razvoj evropske kulture, s čimer so si pridobili svetovno slavo.

Nove rastline in živali

Orientalska kultura

Razgovor: Sedanji največji trgovski in pomorski narodi? Po katerih velikih oceanih in morjih plovejo njih ladje?

Ali so današnje trgovske ladje velike? Katera sila goni parnike? Ali imamo tudi Jugoslovani svojo mornarico? Naše največje luke? Lega slovenske zemlje z ozirom na morje? Važnost te lege?

Izraelci.

Naselitev in preseljevanje. Med kanaanska ljudstva, ki so prebivala v današnji Palestini, je prišel na čudovit način rod, ki je živel prvotno ob spodnjem Evfratu. Ta rod, ki je prišel v Jordansko dolino pod vodstvom Abrahamovim, je pomembeu za človeštvo kot noben drug v zgodovini: ohranil je vero v enega samega nadzemskega Boga. Prihod v Palestino

Ob času hude lakote je Jakob odvedel Izraelce v Egipt. V začetku se jim je dobro godilo, nato pa so jih začeli mogočni faraoni stiskati. V tem težkem času se je našel odločen in bogaboječ voditelj Mojzes, ki je odpeljal svoje ljudstvo po 230 letih sužnosti čez Sinajski polotok v obljubljeno deželo. Cilj Izraelcev je bil, dobiti nazaj deželo, ki jih je nekdaj imel Abraham. Dolgo so blodili po Sinajskem polotoku in se ušotorili ob vznožju mogočne gore. Med bliskom in gromom je Bog razodel Mojzesu na nekem svetem kraju 10 zapovedi, Mojzes pa svojemu ljudstvu. Njih mogočni voditelj je videl obljubljeno deželo samo z gore Pisgon, in sicer za kazen, ker je podvomil in godrnjal proti Bogu. Komur pa je Bog naložil tako veliko delo, ne sme podvomiti niti enkrat. Končno so po hudih bojih zasedli Izraelci deželo ob Jordanu. V Egiptu

Vrnitev iz Egipta

Razgovor. Voditelj naroda ne sme nikoli podvomiti v zmago. Trdna vera v zmago dela čudeže. Čim hujše je trpljenje, bolj močno mora biti naše upanje v zmago pravice. Zdrav narod mora znati brez upa upati.

Kraljestvo. Izraelcem so najprej vladali sodniki, okoli leta 1000. pr. Kr. pa so jim zavladali kralji. Nastalo je močno kraljestvo med Evfratom in Nilom. Sodniki, kralji

Prvi kralj je bil Savel, drugi pa David, ki je osvojil Jeruzalem in ga določil za glavno mesto. Zedinil je razdružene rodove. Kralj Salomon je nadaljeval delo svojega očeta. Sezidal je v sedmih letih in šestih mesecih jeruzalemski tempelj, ki naj bi družil v verskem oziru ves narod. Po smrti Salomonovi je zaradi denarnih težkoč in prepirov razpadlo kraljestvo v dva dela: v Judejo in Samarijo. Obe kraljestvi so razrušili Asirci in Babilonci in odpeljali ljudstvo v sužnost. Po 70 letih suženjstva je perzijski cesar Kir dovolil Izraelcem, da so se vrnili domov. David

Salomon

Babilonska sužnost

Bilo jih je še 42360 svobodnih, 7337 hlapcev, tovore so prenašali na 435 kamelah, 736 konjih, 250 mulah in 6720 oslih.

Vera v enega Boga

Vera. Izraelci so bili edino ljudstvo v starem veku, ki je ohranilo vero v enega samega Boga. Bog je prebival med njimi v svetem šotoru in pozneje v svetišču. Imeli so se za izvoljeno ljudstvo in za božje vojščake. V nesrečah, ponižanju in zablodah so nastopali preroki, ki so bili varuhi prave vere. Navduševali so svoje ljudstvo v bojih proti sovražnikom, nastopali proti pregreham in ščitili siromašnega človeka. Tudi kraljem in duhovnikom niso prizanašali, če so grešno živeli. Preroki niso tvorili nikakega posebnega stanu, ampak so govorili svobodno po navdihnjenju Gospodovem. Eden izmed prvih prerokov je bil Elija, ki je zatrl malikovalstvo med Izraelci. Službo v templju je vršil Levijev rod. Posvetili so le tistega, ki je bil brez telesnih napak. Na čelu duhovništva je stal veliki duhovnik, ki je v dvorišču na oltarju daroval daritve (domače živali). Samo on je smel enkrat na leto stopiti v najsvetejše, kjer je bila skrinja zaveze.

Preroki

Duhovniki

Pomen sv. pisma

Književnost. Književnost se je posebno lepo razvijala. Sveto pismo je družilo vse Izraelce v vsej njihovi zgodovini; zato so se le Judje ohranili, medtem ko so vsi malikovalski Semiti propadli.

Skrb za uboge

Socialne razmere. Mojzesova postava je nalagala skrb za ubožce, sužnje in delavce.

Ko žanješ žito na njivi in snop pozabiš, ne vračaj se ponj, ampak pusti ga vdovi in siroti. (Mojzesova postava.)

Sobotno leto

Jubilejno leto

Sobota

Prazniki

Vsako 7. leto je bilo sobotno leto, leto miru. Polja niso obdelovali, kar pa je zemlja sama rodila, je bilo v prid ubogim. Po sedmem sobotnem letu, to je 50. leto, pa je bilo jubilejno leto. Sužnji so postali prosti, dolgovi odpuščeni in prodane reči so se morale vrniti gospodarju. En dan v tednu je bil posvečen Jehovi in ta dan je moralo vse delo počivati, kar so drugi narodi težko razumeli. Ob praznikih so se spominjali bega iz Egipta, ko je narod potoval od oaze do oaze in je Bog pomoril vse prvorojence v Egiptu.

Tujce so Izraelci lepo sprejemali. Spomni se, pravi postava, da si bil hlapec v Egiptu.

Gospodarstvo. Izraelci so bili dobri poljedelci in živinorejci, pozneje pa jim je bila trgovina in z njo združena obrt glavni vir dohodkov. V jeruzalemskem svetišču so bili stalno v službi različni obrtniki, ki so jih plačevali iz tempeljske blagajne. Trgovina, obrt

Razgovor. Židje v današnjih časih? Ali imajo svoje kraljestvo? Ali so raztepeni po svetu? S čim se ukvarjajo?

Feničani in Izraelci so bili majhen narod, vendar so si pridobili v zgodovini človeštva svetovno slavo.

5. Grki

Po ulicah lepih atenskih
pohajam popotnik neznan
in pisano gledam življenje,
ki mimo šumi dan na dan.

Al' srečam kje Sokrata danes?
Prikaže se Solon mi kod?
Miltiada morda bom videl,
Perikles zastavi mi pot...

Po ulicah lepih atenskih
pohajam zamišljen ves dan.
Oziram se... Znancev slovitih
iz starih dni iščem zaman.

(Aškerc.)

Razgovor. Kako se pripelješ v Grčijo? Pelji se v duhu v Šparto in Atene. V letalu nad Grčijo? Kakšna je zemlja? Ravna, gorata?

Svetovni pomen grške zgodovine.

Stari Grki so bili majhen, toda najslavnejši narod v zgodovini človeštva. Ustvarili so prvi v Evropi veliko kulturo, ki je s svojimi veličastnimi deli tisočletja plemenito vplivala na evropske narode in bo vplivala tudi vso prihodnost. V tem je njen nesmrtni pomen. Grčija je tudi domovina ljudske svobode. Medtem ko so v Aziji ustanavljali velike državc z mogočnimi kralji in cesarji, ki so neomejeno vladali podjarmljenim narodom in brezpravnemu ljudstvu, so v Grčiji nastajale državice, ki jih je zgradilo in v njih odločevalo ljudstvo. Za vse čase bodo ostali Grki v zgodovini človeštva svetal zgled, kako tudi majhen narod lahko postane s svojimi nesmrtnimi deli učitelj velikih narodov. Grška kultura, Demokracija

Razgovor. Ali je naš narod majhen ali velik? Naloge malih narodov? (Gojitev ljudske omike, ljudske svobode in mirnega, blagodejnega sožitja med narodi.) Ali je pri nas ljudska prosveta na visoki stopnji? Naši slavni možje in naša slavna dela? (Plečnik, Meštrović, Tesla, Miklošič in drugi, naše narodne pesmi.)

Arijci

Ljudstvo in dežela. Stari Grki so spadali k Arijcem ali Indoevropejcem, ki so bili predniki skoraj vseh današnjih evropskih in nekaterih azijskih narodov. Prvotna domovina Arijcev je najbrž ozemlje severno od Črnega morja, Kaspiškega in Araljskega jezera, odkoder so se stoletja selili proti jugu in zapadu v Azijo in Evropo.

Grki, Heleni

Ime Grki so jim dali Rimljani, sami pa so se imenovali Heleni. Posedli so lepo deželo južno od Olimpa, ki je najvišja gora v Grčiji (2918).

Oblikovitost

Nad Grčijo, ki jo gorski grebeni delijo v nešteto dolin in kotlin, se boči vedno jasno nebo s svetlim južnim soncem, ki napravlja pokrajine še slikovitejše. Zato se je v Grkih že zgodaj razvil čut za lepoto. Rek in dežja je malo, toda pokrajinam daje svežost bližina morja. Najznamenitejša dežela je bila Atika na hribovitem trikotnem polotoku, kjer so nastala najlepša dela grške umetnosti. V južni Grčiji se je razprostirala skalnata Argolida, kjer je vzcvetela že v najstarejši dobi visoka kultura (mikenska). Prav na jugu je slovela Lakonija s staroslavnim vojaškim mestom Šparto.

Dežele

Obala, otoki

Poleg skandinavske je grška obala najbolj členovita v Evropi. Okoli Grčije se vrsti nešteto lepih otokov. Otoški skupini v Egejskem morju, Kikladi in Sporadi, tvorita priroden most v Azijo. Otoki so Grke vabili, da so se že zgodaj naselili na maloazijski obali. V deželo so lahko prihajali tuji trgovci, morje in gorovja pa so Grčijo varovala, da je niso podjarmili sovražni azijski Perzijci.

Izkopanine
Pravljice

Najstarejša zgodovina. O najstarejši grški zgodovini vemo iz izkopanin in pravljic. Barbarski Grki so se naselili v krajih, kjer je prebivalo že pred njihovim prihodom omikano ljudstvo. Pod vplivom orientalskih kulturnih narodov, so ustvarili že zgodaj (2000.—1300. pr. Kr.) visoko kulturo, ki se po mestu Mikene imenuje mikenska. Iz te dobe so odkrili mogočne kraljevske gradove, ogromna obzidja, podzemske obokane trdnjave, zlato in srebrno okrasje

Mikenska kultura

Levja vrata v Mikenah

in podobno. (Glej prazgodovino.) Mikenski vladarji so bili mogočni in so napadli celo maloazijsko obal, o čemer nam pričata najveličastnejša grška speva I l i a d a in O d i s e j a. Speva proslavljata vojske mikenskih vladarjev z mestom Trojo ali Iliom in povratek kralja Odiseja v domovino.) Iliada, Odiseja

Junaška speva Iliada in Odiseja je zložil po mnenju starih Grkov slepi pevec H o m e r. Homer je opeval življenje iz stare junaške mikenske dobe, ki je bila ohranjena v pripovedkah in ustnem izročilu. Take pevce so poznala vsa arijska ljudstva. Pevci so peli in pripovedovali zgodbe o junaški preteklosti svojega naroda, zgodbe iz življenja vladarjev in njegovega ljudstva. Hodili so iz kraja v kraj, iz dežele v deželo in s svojimi junaškimi spevi najlepše zedinjevali ljudstvo. Še nobena pesnitev ni do tistih dob postala tako last vsega ljudstva kakor Iliada in Odiseja. Homer

I l i a d a. Ob obali Egejskega morja v Mali Aziji se je dvigalo staroslavno mesto T r o j a, ki mu je srečno vladal kralj Iliada

Priam. Imel je več sinov, najlepši pa je bil Paris, ki mu je boginja Afrodita obljubila najlepšo ženo na svetu, ker je v nekem sporu njej kot najlepši boginji prisodil zlato jabolko. Nekoč je odposlal Priam Parisa kot odposlanca k špartanskemu kralju Menelaju. Tam je ukradel kraljevo ženo Heleno, ki je bila najlepša na svetu, in jo odvedel v Trojo.

Paris ukrade Heleno

Da bi oprali to sramoto, so se dvignili vsi grški kralji z vojsko proti Troji. Vrhovni poveljnik vsej vojski je bil mikenski kralj Agamemnon, Menelajev brat. Grki so več let zaman oblegali Trojo, ker jo je obdajalo mogočno obzidje. Navadni vojaki so se borili peš, poveljniki pa na bojnih vozovih. Streljali so s puščicami, metali kopja in se borili z meči. Boje so navadno odločevali posamezni junaki v dvobojih. Na obeh straneh so se borili tudi bogovi. Najslavnejši junak na trojanski strani je bil Priamov sin Hektor, na grški pa Ahil, ki je bil ranljiv samo na peti. Hektor je slutil, da bo padlo mesto Troja in da se ne vrne več iz boja, njegovo ženo pa bodo odpeljali v suženjstvo; zato se je prav ganljivo poslovil od žene in sinka. Žena ga je prosila, naj ne hodi v odkrit boj, on pa ji je odvrnil, da mu to veleva čast. V neki bitki je Hektor ubil najboljšega Ahilovega prijatelja. Ko je Ahil to zvedel, se je bridko zjokal in je v dvoboju premagal Hektorja. Njegovo golo truplo je privezal na svoj bojni voz tako, da je glava tolkla po tleh, in ga odvlekel v grško taborišče. Zvečer je prišel v tabor k Ahilu stari Priam, objel Ahilova kolena in ga s solzami prosil, naj mu da Hektorjevo truplo, da ga bo pokopal. Ves ginjen mu je Ahil truplo izročil. Vojska se je nadaljevala in kmalu je padel tudi Ahil. Paris ga je ustrelil v peto.

Napad na Trojo

Hektor

Ahil

Paris

Laokoon in njegova sinova

Grki so sprevideli, da z junaštvom ne bodo vzeli Troje. Na predlog itaškega kralja Odiseja so napravili velikega lesenega konja in so se v njegovem trebuhu skrili najboljši grški junaki. Ostali Grki so odpluli in se skrili za nekim otokom. Trojanci so konja, misleč, da so ga Grki darovali bogovom, odnesli v Trojo. Prej jih je še svaril duhovnik Laokoon, češ da vsako grško darilo prinaša Trojancem nesrečo. Tedaj sta priplavali iz morja dve velikanski kači, se ovili okoli Laokoona in njegovih dveh sinov in jih zadavili. Trojanci so videli v tem dogodku kazen božjo. Veselo in brezskrbno so se v mestu gostili, nato pa trdno zaspali. Ponoči so grški junaki zlezli iz konja, odprli mestna vrata in mesto zažgali. Grška vojska, ki se je že izkrcala, je udrla skozi vrata v Trojo, razrušila mesto, prebivalce pomorila ali pa odpeljala v suženjstvo. Menelaj je dobil svojo lepo ženo Heleno, vojaki pa obilen plen.

Odisej

Padec Troje

Odiseja. Ko so Grki razrušili Trojo, so se vrnili v domovino. Izmed vseh grških junakov je najdalje blodil po morju Odisej in doživel s svojimi tovariši mnogo čudovitih dogodkov. Polnih deset let je rabil, preden je došel na svoj ljubljeni otok Itako. Morski valovi so zagnali ladje daleč na odprto morje in valovi in vetrovi so Odiseja in tovariše zanesli v razne neznane kraje.

Odiseja

Tako so prišli na otok, kjer so živeli grozni Kiklopi, velikani z enim samim očesom. Kiklopi niso imeli nobenega skupnega vladarja, ampak so živeli posamezno po skalnatih votlinah. Pasli so ovce in koze in delali iz mleka sir, s poljedelstvom pa se niso ukvarjali. Odisej je s svojimi tovariši prišel v jamo največjega Kiklopa Polifema, ki je bil sin boga Pozejdona. Proti večeru je prignal Polifem svojo čredo v jamo, pred vhod pa je zavalil velikansko skalo. Ko je zakuril in zapazil v jami tujce, je zgrabil dva in ju pojedel. Odisej in tovariši niso mogli odvaliti skale, da bi pobegnili; zato se je Odisej rešil z zvijačo. Polifemu je povedal, da mu je ime Nihče, nato pa ga je z vinom opijanil, da je trdno zaspal. Tedaj je Odisej vzel velik kol, ga ožgal in zasadil Kiklopu v oko, ki je strašno zatulil. Od vseh strani so pred jamo prihiteli Kiklopi in spraševali Polifema, če ga je hotel kdo ubiti. Ker jim je odgovoril, da nihče, so odšli. Drugo jutro je slepi Kiklop odvalil skalo in spuščal čredo na pašo. Odisej je zvezal po tri ovce skupaj, vsaki tretji je navezal pod trebuh tovariša, sam pa se je obesil najlepšemu ovnu pod trebuh za dlako. Pri izhodu je Polifem tipal ovce po hrbtu, da bi mu Odisej in tovariši ne ušli. Rešeni Odisej je odpeljal čredo na ladjo in zaklical slepemu orjaku, da mu je itaški kralj Odisej iztaknil oko.

Pri Kiklopih

Ko je brodil dalje, so divji Lestrigonci metali skale na njegove ladje in mu potopili vse razen ene, s katero je dospel do otoka, na katerem je stanovala čarovnica Kirka. Čarovnica je z vinom opijanila Odisejeve tovariše, da so pozabili na do-

Lestrigonci

Pri Kirki

movino, nato pa jih je s čarovno paličico spremenila v svinje. Odiseja samega ni mogla začarati, ker je imel pri sebi božje zelišče. Z mečem jo je kralj prisilil, da je vrnila tovarišem zopet človeško podobo in jih vse leto gostila. Pluli so dalje in prijadrali mimo otoka s i r e n, ki so s tako sladkimi glasovi vabile mornarje v pogubo, da je Odisej zamašil tovarišem ušesa z voskom, sebe pa privezal k jadrniku. Tako so srečno ušli nevarnosti.

Sirene

Ko so Grki zaklali in pojedli nekaj svetih Apolonovih živali, je nastal strašen vihar in razbil edino ladjo, ki so jo še imeli. Vsi tovariši so utonili, le Odisej sam se je rešil na otok k vili K a l i p s i, ki mu je obetala nesmrtnost in večno mladost, če ostane vedno pri njej. Odisej pa je vroče hrepenel po svoji zvesti ženi Penelopi, svojemu sinu Telemahu in svoji domovini. Vsaj dim bi rad še enkrat videl nad svojimi dvori na Itaki, pa četudi bi moral potem takoj umreti. Stesal si je čolnič ter odrinil proti vroče ljubljeni domovini. Morski bog P o z e j d o n pa je tako razburkal morje, da se je čoln prevrnil in razbil. Ubogega Odiseja so valovi vrgli na otok, kjer so prebivali omikani F e j a k i. Za nekim grmom, kjer je spal, ga je našla kraljeva hčerka in ga odpeljala na dvor. V gradu so bile krasne dvorane, ki so sijale kakor v soncu. Zlati in srebrni okraski so poveličevali ves dvor. Okoli dvora se je širil krasen sadovnjak, vinograd in vrt. Drugi dan je priredil fejaški kralj Odiseju na čast veliko gostijo. Na gostiji je slepi pevec opeval junaštvo Grkov pred Trojo in proslavljal itaškega kralja Odiseja. Odisej si je ves ganjen pokril obraz s plaščem in zajokal, nato pa se je gostom razkril. Kralj je ukazal, da so ga najboljši fejaški mornarji z velikimi darovi odpeljali n a I t a k o, ki jo že dvajset let ni videl. Ko so pristali na otoku, je Odisej spal; zato so spečega položili na domačo zemljo.

Pri Kalipsi

Pozejdon

Pri Fejakih

Na Itaki

Med tem časom, ko je Odisej blodil po morju, pa se je doma marsikaj spremenilo. Številni plemiči z Itake in sosednjih otokov so se zbirali v njegovi hiši in snubili njegovo zvesto ženo Penelopo. P e n e l o p a jih je odklanjala, oni pa niso hoteli oditi, ampak so zapravljali Odisejevo premoženje. Odisej se je najprej sešel s svojim sinom pri zvestem svinjarju, kjer sta se dogovorila, kako bosta pobila nadležne s n u b a č e. Drugi dan je odšel v grad, preoblečen v berača. Spoznal ga je samo njegov zvesti pes, ki je ves onemogel ležal na dvorišču in mu prijazno pomahal z repom. V dvorani je s svojim sinom in zvestimi služabniki postrelil vse snubce in se dal spoznati svoji zvesti ženi Penelopi. Po desetih letih je bil zopet na svoji Itaki, o kateri poje naš pesnik Prešeren:

Snubači in Penelopa

Odisej pobije snubce

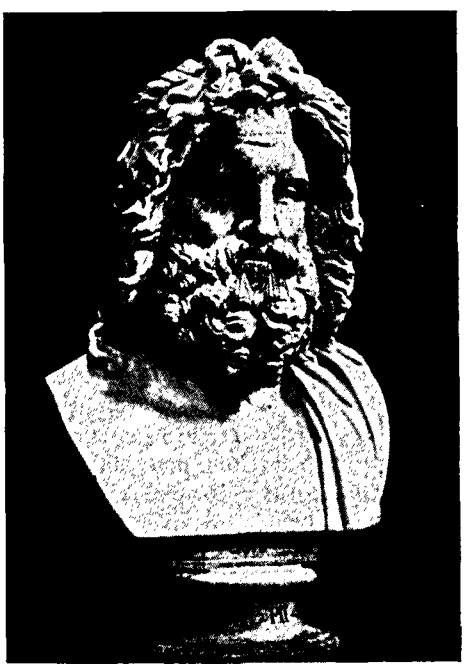
Itaka ni b'la bogata
žita, vina, konj, ljudi,
tesna, majhena, gorata,
vendar davno že slovi,

ker jo ljubil je do smrti,
vsak ji sin ostal je zvest,
menu Itake vse črti,
kar Odisej vidi mest.

Razgovor. Naši narodni pevci? (Slepi guslarji.) Naši narodni junaški spevi in pesmi? (Kralj Matjaž, Kosovo, Pegam in Lambergar.) Zakaj se borijo grški junaki, zakaj naši? Kateremu našemu pravljičnemu kralju je bila tudi žena ugrabljena? Kdo jo je rešil? Višja bitja, ki posegajo v boj v naših narodnih pesmih? Kateri junaki so bili bolj usmiljeni, naši ali grški? Kaj nam opeva Odiseja? (Morje z vsemi grozotami in čudesi, težave in nevarnosti na morju, brodolomce, gostoljubnost, spretnost in zvijačnost mornarjev, posebno pa ljubezen in hrepenenje po domovini.) Srbohrvatska pripovedka, podobna Odiseji. Pripovedka o divjaku z enim samim očesom, ki je prebival v jami. V jamo prideta pop in dijak. Popa je divjak pojedel, dijak pa se je rešil tako, da je velikanu iztaknil oko in zbežal iz jame, preoblečen v ovnovo kožo. Pomen naših narodnih pesmi za naš narod? Kdo opravlja dandanes delo čarovnice Kirke? (Alkohol.) Kdo vabi ljudi v pogubo kot sirene? S katero deželo primerja Prešeren Itako?

Najvišje božanstvo

Verstvo. »Zevs je bil, Zevs je, Zevs bo, o mogočni Zevs,« tako so pele duhovnice v preročišču Dodoni na čast Zevsu, bogu nebeških višav in luči. Zevs je stari arijski bog, vsevedni, nesmrtni in vsemogočni bog nebeških višav, kralj kraljev in vladar človeškega življenja. Po tem spevu vemo, da so častili Grki v najstarejših časih eno samo najvišje božanstvo.

Zevs

Lastnosti bogov

Sčasoma so si Grki svoje bogove predstavljali kot ljudi, vendar tako, da so nadkriljevali človeka po telesnih in duševnih močeh: bili so najlepši, najmočnejši in najmodrejši, niso se starali in so bili nesmrtni. Kakor

Lastnosti bogov

ljudje so se tudi njihovi bogovi ženili, prepirali, se ljubili in sovražili. Hranili so se z božansko jedjo ambrozijo (nesmrtnost) in pili nektar, radi so uživali tudi žrtve v obliki vonjav. Zabavali so se s petjem, godbo in plesom. Stanovali so na nebu ali na gori Olimp, večkrat tudi v svetiščih, da so bili bliže daritvam, včasih pa so se mudili tudi daleč na obiskih. Premikali so se hitro kakor misel.

Atena

Na Olimpu

Pesnik Homer nam v svojih junaških spevih slika življenje bogov na gori Olimpu. Na nepristopnem vrhu te gore prebivajo bogovi v krasni božji palači. Na božanskem prestolu sedi

Zevs

z žezlom v roki Zevs, vladar neba in zemlje, oče bogov in ljudi, ki brani pravico in daje kraljem oblast. Kadar namrši obrvi, se strese ves Olimp, ko dvigne svoj ščit, zabuči vihar. Zevs vodi oblake in daje zemlji dež in sonce, vse hudo in dobro prihaja od njega. Zevsu je posvečen orel, njegovo preročišče je bilo v Dodoni v Epiru, v Olimpiji pa so se vršile njemu na čast velike narodne slavnosti. Zevsova žena je bila ponosna in

Hera

prepirljiva Hera. Zevs je imel mnogo otrok, izmed katerih sta bila najbolj oboževana boginja Atena in bog Apolon. Atena je skočila oborožena iz Zevsove glave, bila je boginja

Njuni otroci

junaštva in modrosti ter zaščitnica mesta Atene. Najslavnejši Zevsov otrok je bil bog Apolon, bog svetlobe in sonca. Na krasnem bleščečem vozu se pripelje zarana zjutraj na nebo, odkoder razsiplje po vsem svetu svetlobo in toploto. Pozneje je postal bog godbe, petja in pesništva in je imel devet muz, ki

so bile zaščitnice umetnosti. Muze so živele na gori Parnasu blizu Apolonovega preročišča v Delfih. Drugi Zevsovi otroci so bili: boginja ljubezni Afrodita, vojni bog Ares, šepasti nebeški kovač Hefajst, bog vina in veselja Dionis, božji

Artemis

sel Hermes, boginja lova Artemis s svojimi hrabrimi Amazonkami in Perzefona, ki je predstavljala zemeljski plod.

Njuni bratje in sestre

Mogočni Zevs ima tudi brate in sestre. Brat Pozejdon je bil gospodar morja. Večkrat se pripelje v krasnem vozu, v katerem so vpreženi štirje konji, po ravni morski gladini. S svojim trizobom udarja po morju in povzroča vihar je. Mornarji so molili k njemu in ga prosili za srečno vožnjo. V temnem podzemeljskem svetu, kamor se preselijo duše umrlih, kraljuje drugi Zevsov brat, brezsrčni bog Hades ali Pluton. Stari brodnik Haron prepeljava duše umrlih čez reko Stiks na drugi

breg. Tam varuje vhod in izhod troglavi pes Kerberos, ki nikogar več ne pusti na zemljo. Duše umrlih pridejo pred sodnike, ki jih obsodijo ali v blaženi kraj Elizij ali pa v Tartar, kjer trpijo grozne muke. Zevsova sestra Hestija je varovala človeška bivališča. V vsaki hiši so ji postavili oltar, kjer je gorel njej na čast večni ogenj. Boginja Demetra, ovenčana z zorečim žitom, je mati rodovitne zemlje. V gozdnatih dolinah straši rad popotnike pastirski bog Pan, ki ima kozje noge. Pan je zaščitnik čred, ki jih varuje ali pa tudi plaši, da se razbegnejo. Rad pleše in piska na piščali.

Pan

Dionis

Nižja božanstva. Grki so imeli tudi mnogo nižjih božanstev ali polbogov.

Po rekah, studencih in v gozdih so prebivale nimfe. Vodne nimfe so si večkrat na obali sušile zelene lase, piskale na piščali, se igrale in prepevale. Gozdne nimfe so prebivale na visokih hrastih in smrekah. Nimfe se lahko spremenijo v potoke in drevesa. Zgodilo se je, da so pastirji, ki so plesali z nimfami, postali drevesa poleg svetišča. Ponoči se je slišalo okoli svetišča jokanje. V gozdovih so uganjali svoje norčije satiri. To so bili možički s kozjimi nogami in rožički na glavi. V globočinah morja so prebivale pošasti Tritoni, ki so bile pol človek, pol riba; v srebrno svetlih jamah pa so živele hčerke morskega boga, ljubeznive Nereide. Grki so verovali v neštevilna nadčloveška bitja, kakor na primer v 30.000 varuhov ljudi. V vonjave obdani plovejo preko dežele in pazijo v strah krivičnim sodnikom na pravico.

Nimfe

Satiri

Tritoni

Nereide

Varuhi pravice

Razgovor. Naša pravljična božanstva? Kakšne lastnosti imajo?

Bogočastje. Grška družina je zelo častila svoje prednike, ker so bili njeni zaščitniki. Mrtvece so zato prav slovesno pokopavali in lepo oskrbovali njihove grobove. Pred nosilnico z mrličem so stopale žene žalovalke v belih oblekah in z razpuščenimi lasmi, ki so jokale in se trkale na prsi. Za svoje umrle so molili pred domačim ognjiščem, ki je bil najsvetejši prostor v hiši. Na ognjišču je gorel večni ogenj in ob njem so proslavljali vse važnejše družinske dogodke: rojstva, poroke, vrnitve s potovanja in podobno. Družina je molila k svojemu hišnemu bogu in k bogovom, ki so varovali njeno posestvo, spremljali njene člane pri delu in bili zaščitniki ljubezni. Zjutraj in zvečer je hišni gospodar poklanjal bogovom darove na žrtveniku. Teh domačih praznikov z izjemo nekaterih največjih so se morali udeleževati tudi sužnji. Prazniki so bili lepa notranja vez med njimi in družino.

Češčenje prednikov

Ob domačem ognjišču

Svoje bogove so Grki častili tudi izven svojih hiš. Postavljali so jim posebna svetišča, ki pa so bila samo dom bogov, ne pa tudi zbirališče ljudi. Ljudje so opravljali svoje molitve pred svetiščem okoli žrtvenika, na katerem so med petjem žrtvovali živali, sadje, vino, med, mleko, žito in podobno.

Svetišča

Pan

Najprvotnejše svetišče je imelo leseno celico za *boga*, okoli katere so bili stebri in veže. Pozneje so svetišča zidali iz navadnega kamna ali iz marmorja.

Posebnega, močnega duhovniškega stanu kakor Egipčani in Izraelci Grki niso imeli. Vsako svetišče je imelo po navadi enega duhovnika, ki je sprejemal darove za žrtve in prošnje. Duhovnika so ljudje izvolili

Duhovniki

ali pa je to službo podedoval. Vsak Grk je lahko tudi sam bogu daroval, česar je bil že od doma navajen.

Prazniki

Najstarejši grški prazniki so se nanašali na letne čase, na setev, žetev in trgatev. Slavili so tudi važnejše zgodovinske dogodke. Po slovesnih molitvah in daritvah so se vršile pogostitve. Svoje bogove so častili s petjem, godbo, plesom in narodnimi igrami. Praznik se je pričel s slovesnimi obhodi, v katerih so nosili podobe svojih bogov in vodili ozaljšane daritvene živali po polju ali okoli mestnega obzidja. Na slovesnem vozu so vozili bogu posvečene rastline, podobe in kipe; duhovniki pa so se peljali v oblekah svojih bogov.

Prerokbe

P r e r o č i š č a. Kakor vsi narodi so tudi Grki radi poizvedovali za svojo u s o d o in v o l j o b o g o v. Najvažnejše za ves grški narod so bile p r e r o k b e nekaterih grških svetišč, kjer so duhovniki razlagali božjo voljo. Prerokovali so iz šumenja svetih dreves, iz žuborenja svetega studenca ali iz spremenb na svetih posodah.

Apolonovo preročišče

Najslavnejše je bilo A p o l o n o v o p r e r o č i š č e v Delfih pod goro Parnasom v deloma divji pokrajini. V svetišču je bila votlina, iz katere so prihajali omamljivi plini. Duhovnica Pitija je sedla, kadar je hotela prerokovati, na zlat trinožni stolec in omamljena izgovarjala besede brez zvez, iz katerih so duhovniki sestavljali odgovore ljudem. Prerokbe so bile navadno dvoumne in zagonetne.* Iz najoddaljenejših krajev so prihajali Grki v Delfe, da so izvedeli za voljo boga Apolona. Prosili so predvsem navodil, kako naj se ravnajo v različnih težkih okoliščinah. Svetišče je imelo tudi velika posestva, na katerih so delali sužnji in tlačani. Poleg glavnega svetišča je bilo še več manjših svetišč, ki so si jih postavile razne grške državice.

Pomen preročišč

Delfske prerokbe so močno vplivale na življenje Grkov, ker so jih navajale na mirno, čednostno živ-

* Nekemu kralju je preročišče odgovorilo na vprašanje, če bo zmagal, da bo razrušil veliko kraljestvo. Res je uničil svoje kraljestvo.

ljenje in na medsebojno ljubezen. Preročišče je pospeševalo tudi grško gospodarstvo, posebno trgovino, in vplivalo na ustanavljanje kolonij. Bilo je močna vez, ki je družila vse Grke.

Razgovor. Kdo dandanes vpliva mogočno na življenje naroda? (Cerkev, država, društva, organizacije.)

Metalec diska

Olimpijske igre

Olimpijske igre. Grki so prirejali svojim bogovom na čast tudi igre, ki so se jih smeli udeleževati samo Grki. Najslavnejše take igre so bile olimpijske, ki so se vršile vsako četrto leto na čast bogu Zevsu v Olimpiji. Mesto Olimpija se nahaja v prijazni deželici Olimpiji v južni Grčiji. K olimpijskim igram, ki so trajale 5 dni, so prihajali Grki iz vseh krajev Grčije, pa tudi iz oddaljenih kolonij.

V stadionu

Igre so se pričele s slavnostnim darovanjem bogu Zevsu, nato pa so se vršile tekme v stadionu, ki jih je gledalo 40 do 50 tisoč ljudi. Prirejali so dirke, borbe s pestmi, rokoborbe, tekmeci so metali kopja in bronaste plošče (diske). Najpriljubljenejše in najslavnejše pa so bile dirke na vozeh

Na hipodromu

na dirkališču hipodromu, ko je tekmovalo po 40 in še več lahkih voz, v katere so bili vpreženi po štirje konji. Na olimpijskih

Veliki možje

igrah so Grki spoznavali tudi svoje največje može: državnike, govornike, pesnike in umetnike. Pesniki in pisatelji so čitali svoja dela in prirejali igre, kiparji in slikarji pa so raz-

Zmagovalec

stavljali svoje umotvore. Zmagovalec je bil deležen najvišjih časti: dobil je lovorjev venec ali pa oljkovo vejico, ki je rastla blizu Zevsovega svetišča. Doma so zmagovalca v slovesnem sprevodu peljali v svetišče, kjer je obesil svoj venec kot darilo bogovom. Vse življenje je užival velike časti, celo svoj doprsni kip je smel postaviti na svetem kraju v Olimpiji.

Mesec, v katerem so se vršile igre, je bil svet mesec. Vsi boji med Grki so morali prenehati. Štiriletno dobo od slavnosti do slavnosti so imenovali

Olimpiada

olimpiado. Po teh olimpiadah so šteli leta. Pri olimpijskih igrah so Grki najmočneje občutili, da so

Pomen iger

en narod. V ljudstvu so dvigale samozavest in narodni ponos ter ga telesno in duhovno krepile, kakor poje naš pesnik:

Že zbran je v stadiju ves grški svet,
mladeničev helenskih gledam cvet,
v telesu lepem biva lepa duša,
ta vzor Helen dokazati tu skuša.

Razgovor. Olimpijske igre v današnjih časih? Kje se vršijo? Ali so nesli leta 1936. tudi po naši zemlji prižgano baklo iz Grčije v Berlin? Kdo nastopa pri tekmah? Kaj družijo sedanje olimpijske igre? (Zbližujejo vse narode sveta.)

Junaki

Grški junaki. Grki so častili poleg svojih bogov tudi polbogove ali junake (heroje). Očetje teh junakov so bili navadno bogovi, matere pa zemljanke. Od navadnih ljudi so se razlikovali po večji moči in večjem junaštvu.

Pripovedke o junakih

Križem Grčije je nastalo mnogo lepih pripovedk o njihovih junaških delih. Te pripovedke nas spominjajo na najstarejše čase iz grške zgodovine. Opisuje nam težave in nevarnosti, s katerimi so se morali boriti Grki pri urejanju svoje dežele na suhem

in morju. V temnih gozdovih je bivalo še vse polno zveri, po deželi pa so se skrivali številni razbojniki.

Najslavnejši grški junak je bil Heraklej, ki je bil sin boga Zevsa. Vstopil je na povelje delfskega preročišča v službo pri mikenskem kralju, kjer je izvršil 12 težavnih del. Heraklej

Najprej je z lastnimi rokami ubil strašnega in ogromnega nemejskega leva, ki je davil ljudi in živali. Odrl mu je kožo in si jo vzel za plašč. Nato je ubil lernajsko kačo, ki je imela devet glav. Izvabil jo je iz močvirja in ji sekal glavo za glavo. Toda groza! Namesto vsake odsekane glave sta zrasli iz krvi vedno dve novi. Tedaj je zagrabil Herakleja še velikanski rak. Heraklej ga je zadavil, tovarišu pa je naročil, naj z obžganim kolom ožiga kači rane, da ne bodo zrasle nove glave, ko jih bo on sekal. Kmalu je kačo ubil, v njen žolč pa je pomočil puščice, ki so postale zato smrtonosne. V neki goščavi so živele strašne ptice, ki so imele bronaste kljune, peroti in kremplje. Na ljudi so metale svoje bronasto perje in jih ubijale. Heraklej jih je postrelil s svojimi strupenimi puščicami. Njegova junaška dela

Voznik na dirkah

Šesto Heraklejevo delo je bilo čiščenje velikanskega Avgijevega hleva, v katerem je bilo 30.000 govedi, pa že 30 let ni bil gnoj izkidan. Heraklej je napeljal skozi hlev reko, ki je odnesla ves gnoj. Pri današnjem Gibraltarju je razmaknil skalnate stene in ustvaril Gibraltarsko ožino.

Zadnje delo je bilo najhujše. Iz podzemlja je mo-

Heraklej (vaza)

ral privleči strašnega psa Kerberja. Kralj se je pošasti tako prestrašil, da jo je moral odvesti takoj nazaj. Heraklej je izvršil še mnogo dobrih del v korist svojemu ljudstvu in domovini. Ko je umrl, so ga bogovi vzeli v nebo.

Razgovor. Naši narodni junaki? (Peter Klepec, kraljevič Marko.) Kdo jim je dal večjo moč? Kako so to moč uporabljali? Ali narodu v korist ali sebi?

Nastanek mestnih državic. Kolonizacija. Grki so bili razdeljeni na več rodov. Ti rodovi so se na polotoku večkrat preseljevali. Zadnje največje grško preseljevanje se je vršilo pri-

Propad starih držav

bližno sto let po trojanski vojski. V teh medsebojnih bojih so propadle stare mogočne države (Mikene) in v nižjih krajih so se pričela razvijati mesta, posebno na vzhodu. Mesta so bila obcnem tudi države. Najvažnejši mestni državici sta bili Šparta in Atene. Mestne države

Ker se je grško prebivalstvo namnožilo in ni bilo kmalu več dovolj rodovitne zemlje na razpolago, so se Grki izseljevali in ustanavljali kolonije na otokih in obrežju Sredozemskega morja, kamor jih je vabilo morje in kjer je bilo še dovolj plodne zemlje. Med kolonijami in materino zemljo se je razvila živahna trgovina, ki je izpodrinila feničansko. Najvažnejše grške kolonije so bile na zapadni obali Male Azije (Milet), Bizancij, v južni Italiji, ki so jo imenovali Veliko Grčijo, na Siciliji, v južni Franciji, Španiji in v Egiptu. Tudi na ozemlju naše domovine ob obali Jadranskega morja so ustanovili stari Grki več naselbin. Najvažnejše so bile Epidaurus (Cavtat), Tragurion (Trogir), dalje na Hvaru, Korčuli in Visu. Po kolonijah so Grki širili svoj jezik in svojo omiko. Kolonije

Razgovor. Ali so tudi dandanes večja mesta državice? Ali nastajajo v splošnem vedno večje ali vedno manjše države? Kateri evropski narodi imajo kolonije?

Špartanska država. Omenili smo že, da so za časa velikega grškega preseljevanja propadle stare plemiške grške države. Junaška vojska plemena Dorijcev je premagala tudi Ahajce v južni Grčiji. Iz vojaških taborišč ob reki Evrotu je zrastlo mesto Šparta. Ker so ostali Špartanci tudi po svoji zmagi nad Ahajci v manjšini, so mesto tudi v mirnem času čisto po vojaško uredili. Vso oblast so imeli gospodarji Špartanci, ki so dobili vso osvojeno zemljo. Upravljali so državo, hodili na lov in se ukvarjali s telovadbo in godbo. Ostali prebivalci so bili brez vseh pravic. Tisti Ahajci, ki so se najdalje upirali, so postali državni sužnji. Država jih je dajala špartanskim velikašem za hlapce. Ostali Ahajci, ki so se še ob pravem času prostovoljno udali Špartancem, so bili osebno svobodni, niso pa imeli nobenih političnih pravic. Ukvarjali so se z obrtjo in trgovino in plačevali Špar- Nastanek Sparte; Ureditev države; Spartanci; Ahajci

tancem davke. Izdelovali so orožje, kmetijsko orodje in preprosto pohištvo.

Razgovor. Ali so dandanes vsi ljudje v državi svobodni? Ali smo pred zakonom vsi enaki?

Velikost države

Špartanska država je bila majhna, približno tako velika kakor naša Gorenjska. Mesto samo ni bilo obzidano, ležalo je sredi gora v rodovitni dolini ob Evrotu. V krajih, kjer bi lahko sovražnik udrl v deželo, so bile stalno vojaške čete. V Šparti sta vladala

Kralja

dva kralja, ki pa nista imela neomejene moči. V vseh najvažnejših zadevah se je posvetovalo

Starešinstvo

starešinstvo, ki ga je tvorilo 28 vsaj šestdeset let starih mož. Vse sklepe in predloge starešinstva je moral po-

Nar. skupščina

trditi zbor vseh nad 30 let starih Špartancev ali narodna skupščina. Skupščina se je shajala vsak mesec ob polni luni in na njej so smeli govoriti le

Policija

najvišji uradniki častniki. Posebna policija je skrbela, da se niso uprli tlačeni Ahajci. Posamezni oboroženi Špartanci so hodili kolikor mogoče skrito po deželi in umorili vsakega, ki se jim je zdel sumljiv.

Vzgoja

Da so mogli maloštevilni Špartanci vladati tlačenemu ljudstvu, so svoje otroke čisto po vojaško vzgojili. Zato so predvsem skrbeli, da so bili otroci zdravi in telesno močni.

Mladina

Že ob rojstvu so slabe in pohabljene otroke staršem odvzeli in jih ubili ali pa jih izpostavili. Ko je bil otrok star sedem let, ni bil več last staršev, ampak države. Odpeljali so ga iz domače hiše in so ga trdo vzgajali v posebnih državnih zavodih. Dečke so vzgajali za vojake; vaditi so se morali prenašati lakoto, žejo, mraz, vročino; hodili so vse leto bosi in gologlavi, spali pa so na golih tleh ali na bičevju. Vsako leto so se enkrat do krvi bičali. Glavni pouk so bile vojaške vaje, tekanje, skakanje in borenje. Učili so se tudi čitati in pisati ter kratke izreke o junaštvu in poštenosti. Peli in svirali so radi junaške bojne pesmi. Ko je bil Spartanec 20 let star, je postal vojak in je služil

Odrasli

v vojski do 60. leta. Odrasli Špartanci so bili razdeljeni v taborne ali omizne tovarišije. V vsaki tovarišiji je bilo po petnajst mož, ki so večinoma prebivali skupno. Hrana je bila preprosta in za vse enaka. Vsa tovarišija je jedla pri isti mizi, da so tako gojili prijateljstvo. Tudi špartanske hiše so bile preproste, prav tako njihova svetišča, ki so imela močne stebre brez okraskov.

Vojska

Špartanci so bili najboljši in najhrabrejši vojaki. Pripovedujejo, da je neki hromec, ki je šel v vojsko, odgovoril, da v vojski niso potrebne dobre noge, ampak hrabro srce. Drug slep Špartanec pa je rekel, da bo njegovo telo služilo v vojski tako, da si bo sovražnik na njem skrhal meč. Družine padlih so Špartanci poveličevali in slavili. Kdor je v vojski trepetal ali zbežal, so ga vsi Špartanci zaničevali in celo pretepali.

Razgovor. Telesna vzgoja v današnjih časih? (Po šolah, društvih, pri vojakih.) Naša slavna vojska?

Šparta je bila veliko vojaško taborišče, kjer je prebivala najhrabrejša vojska tedanjega časa; v tem vojaškem taborišču pa ni bilo ne umetnikov ne učenjakov ne slavnih govornikov. Taki slavni možje so nastopali v drugem grškem mestu, v slavnih Atenah.

Lega Aten

Atenska država. V srednji Grčiji na polotoku Atiki je nastalo okoli hriba in trdnjave Akropole mesto Atene. Mesto leži blizu krasnega pristanišča, odkoder se vrsti proti Aziji otok za otokom.

Ustroj države

V najstarejših časih so vladali v Atenah kralji, nato pa so plemenitaši kraljestvo odpravili in sami neomejeno zavladali. Kmetje, ki so živeli v hribovitih krajih, so morali plačevati plemenitašem visoke davke in so bili prezadolženi. Meščani so se ukvarjali z obrtjo in trgovino in so postajali vedno vplivnejši. Zahtevali so, naj se postave, to je pravice in dolžnosti državljanov, napišejo. Nastali so veliki nemiri med siromašnimi in bogatimi. Takrat je nastopil Solon in rešil državo. Solon je bil plemiškega rodu, ki je vroče ljubil svojo domovino. Izvolili so ga za arhonta in mu naročili, naj napiše nove postave. Solon je spoznal, da je največja nevarnost za državo prezadolženo ljudstvo. Zato je kmetom zbrisal vse dolgove na zemljišča; tiste državljane pa, ki so bili zaradi dolgov prodani v suženjstvo, je odkupila država. Določil je tudi, koliko zemlje sme kdo imeti. Vlado je Solon izročil narodu v roke. Na čelu države je bilo 9 arhontov, ki so jih volili vsi atenski državljani, toda samo iz razreda veleposestnikov. Štiristo svetovalcev je upravljalo državo in važne sklepe predlagalo narodni skupščini. Narodna

Nemiri

Solonove preuredbe

Razdolžitev

Arhonti, svetovalci, nar. skupščina

skupščina, kjer so odločali o najvažnejših zadevah, je bila zbor vseh nad 20 let starih Atencev. Skupščina se je shajala na svetem kraju. Zborovanje so pričenjali z daritvami in molitvami. V ljudskem sodišču so sodili porotniki. Za porotnike so izžrebali 4000 meščanov, ki so sodili v večjih ali manjših skupinah.

Sodišče

V Atenah ni bila mladina državna last, ampak je država vzgojo le nadzirala. Ko je bil deček sedem let star, je moral hoditi s pedagogom v telovadnico (palestro), kjer se je mladina urila v metanju diska in kopja, v skakanju, tekanju in plavanju. Učili so se tudi brati in pisati; deklamirali so pesmi in se ukvarjali z glasbo. V gimnazijah so pozneje poslušali govornike in modrijane. Deklice so vzgajali doma in za dom. Dečki so se morali učiti tudi rokodelstva ali poljedelstva.

Vzgoja

Solon je uredil državo brez prelivanja krvi in brez nasilja po načelu, da je treba ljudi izobraziti, nato pa jim izročiti v upravljanje državo. Atenci so čutili, da je država njihova, saj so jo sami upravljali. Atene so postale središče grške trgovine in pomorstva, tu so nastajala najlepša dela grške umetnosti in književnosti.

Pomen Sol. preuredb

Razgovor. Ustroj naše države? Kdo je na čelu države? Kdo dela zakone? Kdo po teh zakonih vlada? Kdo sodi? Naši ideali pri vzgoji mladine? (Ljubezen do Boga, domovine, države, ljubezen do dela, do sočloveka.) Današnja zaščita kmetov? (Država jim je znižala dolgove.) Kaj se učimo v naših šolah?

Grška razcepljenost in grško edinstvo. Med posameznimi grškimi državicami je vladalo včasih hudo sovraštvo. Zmagovalci so mesto popolnoma uničili, še celo svetiščem in grobovom niso prizanašali. Ujetnikom so žigali v obraz znamenja zmagujočega mesta, včasih pa so jim za kazen odsekali desne roke ali samo palce, da so še lahko veslali. Mrtvece so puščali za kazen nepokopane. Mnogi Grki so nastopali proti takim grozovitostim. Grki govorijo en jezik in imajo iste bogove, zato naj sovražnosti drugače poravnajo kakor z vojskami in zasužnjeva-

Sovražnosti

njem. Med posameznimi vojskami so bile dobe miru, ko sta vladala med državami živahen promet in velika gostoljubnost. Dobe miru

Najlepše in najtrdneje so družili Grke njihovi junaški spevi, ki so bili skupna last vseh Grkov. Heroji iz najrazličnejših grških krajev so se družili v skupna podjetja in tako dajali Grkom zgled vzajemnega dela. Grki so bili ponosni na svoj jezik, kajti kdor ni govoril tega jezika, je bil po mnenju Grkov neizobražen barbar. Močna vez, ki je družila vse Grke, je bila njihova vera. Čeprav so se bogovi udeleževali grških prepirov in bojevanja na različnih straneh, so Grki kljub temu imeli velika skupna svetišča in preročišča ter so prirejali velike skupne narodne igre. Na teh krajih so se shajali Grki z materine zemlje z Grki iz najoddaljenejših naselbin. Čutili so, da so velik in najbolj omikan narod. Grško edinstvo. Spevi. Jezik. Vera. Preročišča. Igre.

Kmalu je prebilo grško edinstvo veliko izkušnjo, ko je velikanska perzijska država, ki se je razprostirala od Indije do Egejskega morja, navalila na majhne grške državice, da bi si jih podjarmila. Perzijci niso mogli razumeti, da si Grki ne ustvarijo velike despotske države po zgledu Azijcev, kjer je najmočnejši narod podjarmil vse druge in jih zasužnjil. Z neskončnim zaničevanjem so govorili o svojih malih sosedih. Niso razumeli grških izgnancev, ki so govorili, da kdor pozna svobodo, je ne bo branil samo z mečem, ampak tudi s sekiro. Kmalu je napočil čas, ko so Perzijci spoznali strašno moč Grkov, ki jo je rodila svoboda in domovinska ljubezen. Boji za svobodo

Razgovor. Kako so bili Slovenci, Srbi in Hrvatje razkosani in zasužnjeni pod tujci? Kako so tujci netili našo razcepljenost? (Hujskali so brata na brata.) Kaj je družilo vse južne Slovane v njihovi sužnosti? (Zavest jugoslovanskega bratstva, hrepenenje po svobodi, narodne pesmi, boji s Turki, skupni sovražniki in drugo.)

Boji za svobodo. Dolgotrajna in strašna vojska med evropskimi Grki in Perzijci je izbruhnila zaradi grških naselbin na maloazijski obali. Mali

Grki so junaško branili svojo svobodo in omiko in svobodo Evrope.

Prva in druga perzijska vojska

Prvo perzijsko vojsko so uničili na morju viharji, na suhem pa Tračani. Druga vojska je udarila po morju naravnost proti Atenam. Perzijci so se izkrcali na vzhodni atiški obali in se utaborili na Maratonskem polju. Njihova vojska je štela kakih 15.000 mož. Atenci so prosili pomoči srednje grške državice, toda nihče si ni upal pomagati, ker je že perzijsko ime vzbujalo strah in grozo. Nato so odposlali glasnika v Šparto, ki je vso dolgo pot pretekel v 48 urah in zaklical:

»Lakedemonci, ne pustite, da bi prišlo v sužnost najstarejše helensko mesto!«

Špartanci so pomoč obljubili, toda pred polno luno niso smeli na vojsko. Tako je prišlo še pred prihodom Špartancev do bitke. Atenci so oborožili 9000 pešcev. Bili so navdušeni in pripravljeni umreti za domovino. Oboroženi so bili s čelado, oklepom, ščitom, mečem in kopjem. Miltiades, ki je poveljeval vojski, je razpostavil čete po gričevju, ki se je dvigalo nad Maratonsko ravnino. Grki so v naskoku planili na sovražnika. Razdaljo, ki jih je ločila od Perzijcev, so hitro pretekli in perzijske puščice jim niso bile več nevarne. V boju od moža do moža so slavno premagali Perzijce, ki so bežali na ladje. Ob morju so jih Grki še enkrat premagali.

Poraz Perzijcev na Marat. polju

Miltiades je odposlal sla v Atene z novico o zmagi. Tekel je brez odmora. V Atenah je zaklical besedo »zmaga«, nato pa se je mrtev zgrudil.

Na bojišču je ostalo, kakor pripovedujejo, kakih 6400 mrtvih Perzijcev in Grkov. Grke so pokopali v skupnem grobu, ki se še danes vidi, in jim postavili spomenik. Zmagalo je boljše orožje, grško junaštvo in domovinska ljubezen.

Tretja perzijska vojska

Čez deset let so po velikih pripravah Perzijci zopet napadli Grčijo. Velikansko vojsko je vodil sam kralj Kserkses.

Preko Helesponta je dal zgraditi dva mostova, po katerih je več dni prehajala perzijska vojska v Evropo. Videti je bilo

kakor kako ljudsko preseljevanje, kajti zastopanih je bilo 46 narodov v najrazličnejših oblekah in orožju.

V ozki soteski Termopilah med gorami in morjem v srednji Grčiji je čakal to silno vojsko špartanski kralj Leonida s 300 Špartanci in nekaj tisoč zavezniki. Tri dni so Grki junaško zadrževali Perzijce, ki so imeli težke izgube. Leonida

Tedaj je grški izdajalec kmet Efialtes pokazal Perzijcem stezo preko gore Ete in oddelek perzijske vojske je prišel Grkom za hrbet. Leonida je spoznal, da je sedaj vsak boj brezuspešen. Poslal je zaveznike domov, on sam pa je s 300 Špartanci sklenil, da bo umrl za domovino, ker Špartanec ne sme nikoli bežati. Pridružilo se mu je še okoli 700 Tespijcev. Umaknili so se v najožji del soteske, kjer so se na nekem gričku pod visokimi skalami borili kakor levi, dokler niso vsi popadali. Pozneje so jim na tem mestu Grki postavili spomenik z napisom: »Popotnik, povej Špartancem, da tukaj ležimo, ker je tako velel domovine ukaz.«

Zdaj je bila Perzijcem odprta pot v Atene. Zavzeli so srednjo Grčijo, opustošili Atiko, Atene pa zažgali. Atenci so prepeljali žene, otroke in starčke na otok, kdor pa je mogel nositi orožje ali prijeti za veslo, se je umaknil na ladje. Obrambo je vodil slavni junak Temistokles. Grško ladjevje (368 ladij) se je zbralo v ozkem zalivu pri otoku Salamini, kamor je priplulo tudi perzijsko, ki je bilo trikrat večje. Tu v tem ozkem zalivu se je odločila usoda Evrope. Boj se je pričel zarana zjutraj. Ko je mesec vzšel, so bili Perzijci že premagani. Vsemogočni perzijski kralj je gledal bitko z gore na atiški obali. V zlatem svitu sončnega zatona je videl, kako so na vse strani po morju bežale njegove ladje, gibčne grške ladjice pa so jih zasledovale in potapljale. Evropa je potolkla Azijo, mali Grki ogromno Perzijo; višja evropska kultura je zmagala azijsko, demokratična državna ureditev despotsko orientalsko. Usodna odločitev je padla za vso prihodnost. Poraz Perzijcev pri Salamini

Zmaga Evrope

480

Razgovor. Kako sta si naša in grška zgodovina podobni v boju za svobodo? Kako smo Jugoslovani branili Evropo pred Turki? Naši junaki v borbi za svobodo, podobni Miltiadu, Te-

mistokleju in kralju Leonidi? (Nikolaj Zrinjski, Sindjelić požene okop s seboj in Turki vred v zrak, Rajić brani top, dokler ga ne posekajo, Karadjordje v boju s Turki, kralj Peter in kralj Aleksander v balkanski in svetovni vojski, Malgaj na Koroškem, general Maister, naš otok Salamis [Krf], albanske gore, Doberdob — slovenskih fantov grob. Naši kalimegdanski junaki, ki so tako dolgo zadrževali avstrijsko armado z belgrajske trdnjave, da so vsi popadali.)

Perikles

Atene

Atene na višku procvita. Perikles. Po slavnih zmagah nad Perzijci, ko so Grki osvobodili grška mesta v Mali Aziji, so postale Atene velika pomorska država, ki so se ji pridružile tudi druge pomorske države. Pod vodstvom svojega velikega voditelja in največjega državnika Perikleja so Atenci nanovo zgradili svoje mesto, ustanavljali nove kolonije in trgovske postojanke od Italije do Črnega morja; v atenski luki Pireju je kar mrgolelo ladij, ki so izvažale in uvažale blago.

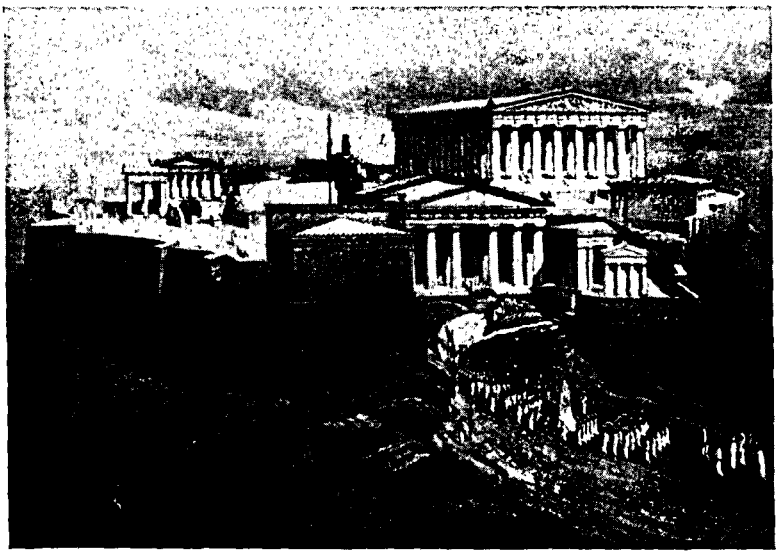
Pomorska država

Perikles

Perikles je bil bogatega plemiškega rodu, toda priključil se je ljudski stranki. Starši in njegovi odlični učitelji so ga lepo vzgojili. Bil je vsestransko globoko izobražen. Navduševal se je za vse, kar je lepega, velikega in plemenitega, ter je vse svoje znanje in zmožnosti posvetil domovini. Ljudstvo ga je izvolilo v najvišjo službo. Perikles pa te svoje visoke službo ni izrabljal, ampak je samo gledal, kako bi še povečal oblast ljudstva. Okoli njega so se zbirali največji grški pisatelji, kiparji, znanstveniki in gospodarstveniki. Perikles je

hotel v e s s v o j n a r o d i z o b r a z i t i. Atene naj bi bile glavno in najlepše mesto vseh Grkov, iz katerega naj bi se razširjala omika po vsej Grčiji. Perikles je hotel, da bi vsak državljan, tudi siromašen, razumel, kako se upravlja država, in da bi vsi meščani pri državnih poslih sodelovali. Da bi lahko prihajali tudi nižji sloji v narodno skupščino in da bi sodelovali pri

Demokracija

Atenska Akropola

sodnih obravnavah in v svetovalstvu, je vpeljal za vsa ta opravila d n e v n o p l a č o. Prav tako je država plačevala takim meščanom v s t o p n i n o z a g l e d a l i š č e, kjer so se izobraževali.

Staro atensko trdnjavo A k r o p o l o, ki se je bila dvigala na gričku nad mestom, so bili razrušili Perzijci in je ostala do Perikleja v razvalinah. Perikles je sklenil, da bo ta kraj spremenil v s v e t o m e s t o, kjer bo ustvaril največje spomenike grške umetnosti. Sredi Akropole je dal zgraditi velikansko svetišče P a r t e n o n (dolgo 70 in široko 31 m), ki je bilo najlepši umotvor grškega stavbarstva. Svetišče je bilo zgrajeno v dorskem slogu in so ga obdajali mogočni, skoraj 20 m visoki marmornati stebri. V dor-

Akropola

Slavna dela grške umetnosti

Relief s Partenona

Partenon

skem slogu ima glava stebra obliko sklede s četverooglatim pokrovcem. Na teh ploščah je ležal arhitrav, nad njim pa so bili triglifi in metope z reliefi. Na trikotno pročelje svetišča je izklesal največji grški umetnik Fidias krasne reliefe iz življenja bogov. Reliefi so bili lepo pobarvani. V notranjščini je stala nad 10 metrov visoka soha boginje P a l a d e A t e n e, ki je bila zaščitnica mesta. Telo ji je naredil Fidias iz slonove kosti, obleko iz zlata, oči pa iz dragih kamnov. Pod milim nebom je stal še drug kip te boginje, ki je bil pa 17 metrov visok. V polni bojni

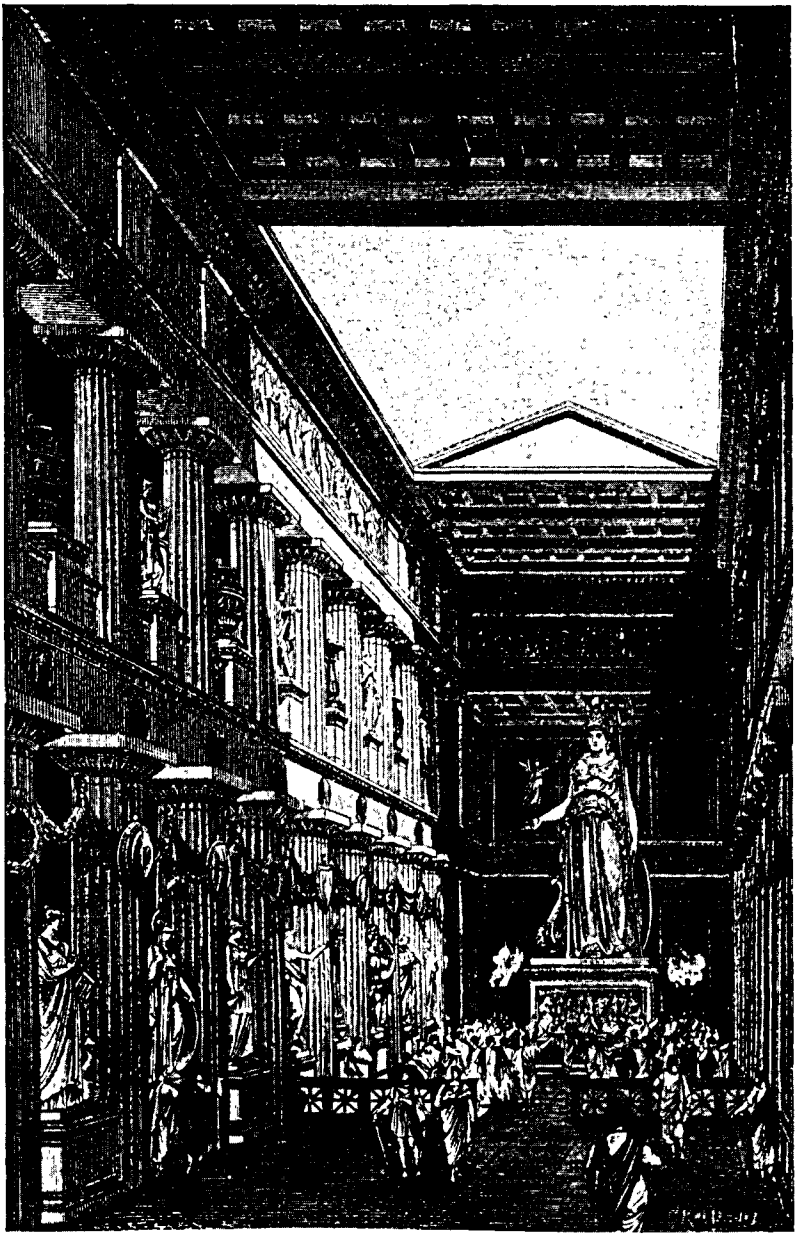
Atena

opravi je varovala boginja Atena svoje mesto in mornarji so že od daleč videli pozlačeno ost njenega

Erehteion

kopja. V svetišču E r e h t e i o n u, ki je bilo sezidano v jonskem slogu, so bili grobovi grških herojev. Glava stebra v jonskem slogu ima obliko krasnih polžastih zavojev. Na Akropolo so vodile široke m a r m o r n a t e s t o p n i c e do petih prelepih v r a t s stebrišči. Razen Fidija so živeli še drugi umetniki; ustvarili so mnogo lepih stavb, kipov in slik, ki se odlikujejo po prelepi somernosti. V upodabljajoči umetnosti so najrajši predočevali cvetno mladost.

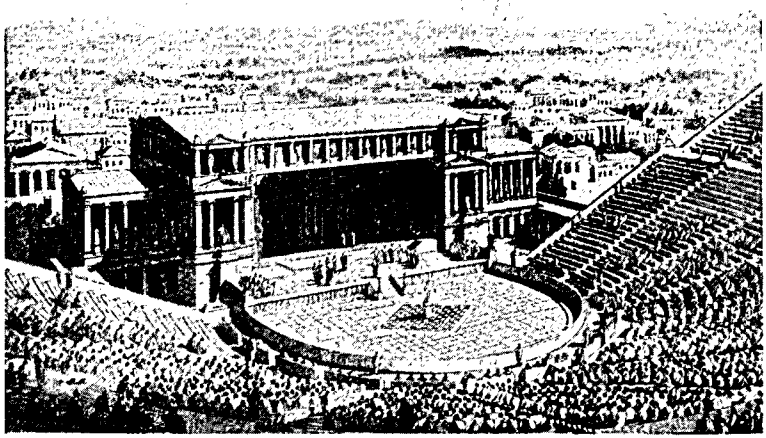
Grška umetnost

Partenon

Pogled z Akropole

Krasen je bil pogled z Akropole na živahno mesto okoli griča: na nizke hiše s ploščatimi strehami, na živahne, ozke in zavite uliee, posebno pa na trg (agoro), kjer so bile trgovske lope, obrtniške delavniee (tudi kar na prostem), menjalnice, brivniee in javna poslopja. Tu na trgu so se meščani zbirali ves

Grško gledališče

dan, kjer so zborovali in razpravljali o državnih in drugih poslih ter poslušali svoje govornike in druge slavne može. Država je bila Grku glavna skrb.

Grške igre

Perikles je bil zaščitnik grških pesnikov. Največji umotvori grške književnosti so bile grške žaloigre ali tragedije, ki so tako lepe, da jih radi čitamo in igramo še sedaj po 2500 letih. Velik pisatelj žaloiger je bil Periklejev prijatelj Sofokles. Snov svojim igram so zajemali grški pisatelji iz grških pravljic, pozneje pa tudi iz sodobne zgodovine. Igre atenskih pisateljev so vprizarjali v atenskem gledališču, ki je bilo najlepše v Grčiji.

Gledališče

Grško gledališče je bilo zelo veliko in brez strehe. V atenskem je imelo prostora do 15.000 gledalcev. Sezidano je bilo navadno na pobočju kakega griča, kjer so se vrstili v polkrogu sedeži. Spredaj je bilo zgrajeno pozorišče, med igralci in gle-

dalci pa je stal kor, ki je s petjem spremljal igranje. Najprej sa darovali žrtve in prirejali sprevode, nato so se pričele igre. Igralci so imeli na obrazih maske, na sebi pa vlečkaste obleke. V Periklejevem času so bile tribune za gledalce še lesene.

Pomen iger

Pisatelj najboljše igre je prejel zlat bršljanov venec. V grškem gledališču se je ljudstvo izobraževalo, igre so poveličevale grško domoljubje, junaštvo in poštenost.

Perikles velik državnik

Perikles je zgradil Grkom krasno mesto. Ustanoviti je hotel še zvezo med vsemi grškimi državicami, toda Šparta je to namero preprečila. Perikles je bil največji grški državnik, ki je nad 30 let vodil usodo atenske države. Pod njegovim vodstvom so Grki ustvarili svoja največja dela, on sam pa je živel in umrl ubog.

Razgovor. Zakaj so lahko vsi Grki prihajali v narodno skupščino in na sodišče? (Majhna državica, navadna dela so opravljali sužnji.) Kako dandanes ljudje sodelujejo pri upravljanju države? (Stranke, poslanci, narodna skupščina, banovinska ljudska zastopstva, občine.) Naši veliki arhitekti? (Plečnik.) Kiparji? (Meštrović.) Slikarji? (Grohar.) Književniki? (Prešeren, Vuk Karadžić in drugi.) Naše narodne svetinje? (Grobovi slavnih mož in junakov, spomeniki, narodni muzeji, galerije slik, umetniške stavbe.) Naši veliki državniki? (Kralj Peter, kralj Aleksander, dr. Krek, Pašić in drugi.) Katere najlepše lastnosti so krasile Perikleja kot narodnega voditelja? (Poštenost, nepodkupljivost, nesebičnost.) Blagor narodu, ki ima take voditelje.

Bratomorna vojska

Bratomorna vojska med Grki. Propast Grčije. Slavna doba bojev za svobodo, ki je združila vse Grke v ljubezni do domovine, je zatonila. Med Atenami in Šparto je izbruhnila strašna bratomorna vojska, ki je trajala z malimi presledki skoraj 30 let in je uničila vse grške državice.

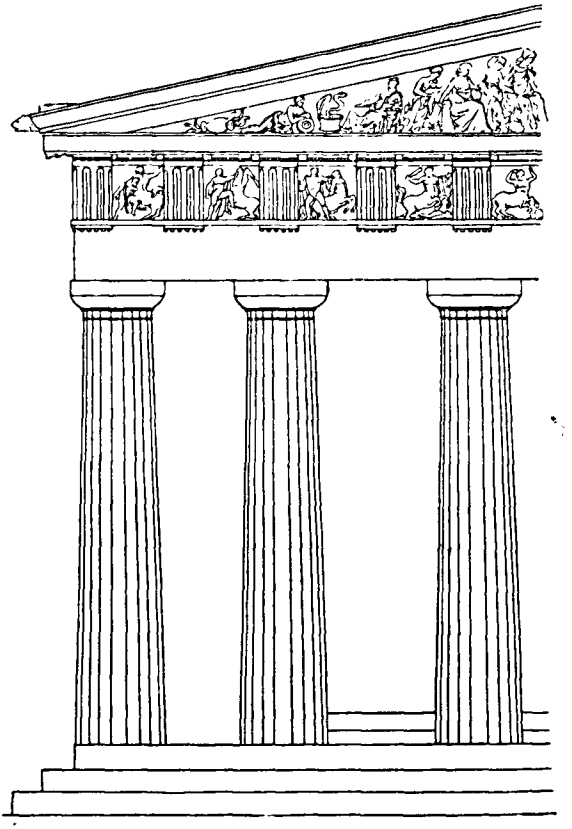
Nasprotstva med Sparto in Atenami

Med Atenami in Šparto je vladalo še staro nasprotstvo. Šparta je bila poljedelska država. Atene pa so bile demokratična, trgovska in industrijska država. Poljedelske države so obubožale, Atene pa so bogatele. Špartanci so bili močnejši na suhem in so večkrat opustošili Atiko, sekali oljke, sadno drevje, uničevali vinograde in po-

Pustošenja

žigali naselbine; atensko brodovje pa je križarilo ob peleponeških obalah in jih plenilo, pustošilo in požigalo. Tako sta se najslavnejši grški državici med seboj uničevali. Ko je izbruhnila v Atenah kuga, je umrl Perikles. Kmalu se je v boje zapletlo tudi mesto Tebe.

Periklejeva smrt

Dorski slog

Sokrat

S o k r a t. Za časa te žalostne bratomorne vojske je živel v Atenah grški modrijan S o k r a t. Bil je sin atenskega kiparja. V svojem 40. letu je zaprl svojo delavnico ter sklenil, da bo kot učitelj služil svojemu narodu. Ogrnjen v preprost plašč in bosonog je hodil po atenskih ulicah, delavnicah, brivnicah ter povsod

Njegovi nauki

poučeval. Sokrat je učil, da mora človek živeti skromno, čednostno in pošteno, če hoče biti srečen.

Kdor potrebuje kolikor mogoče malo, je Bogu najbližji. Hudega ne smemo povračati s hudim, ampak z dobrim dejanjem. Poslušati je treba notranji glas, ki nas navdaja k dobremu. Ko je bil Sokrat v sedemdesetem letu starosti, so ga obdolžili, da kvari mladino in oznanja novo vero ter so ga vrgli v ječo. Njegovi učenci so ga skušali rešiti, on pa ni hotel pobegniti. Rekel je, da mora biti vsakdo pokoren državnim postavam. Do zadnjega se je s svojimi učenci pogovarjal o življenju in smrti, o nesmrjočnosti duše, nato pa je vpričo njih izpil kozarec strupa. Njegova smrt

Poljedelstvo in živinoreja. Za šole s kmetijsko smerjo.) V najstarejši dobi so imeli plemenitaši velika posestva. Plemstvo je prebivalo v mogočnih utrjenih gradovih. Ljudstvo je živelo v malih siromašnih naseljih; obdelovalo je polje, gojilo živinorejo ter je bilo podložno velikašem. Sčasoma so se vasi združile v občine, občine v plemena. Plemiška veleposestva. Podložniki

V vzhodnem delu polotoka so nastala prva mesta, ki so bila tudi države s kralji na čelu. Kralji so se polastili mnogo zemlje.

Ljudje so pridelovali predvsem ječmen in pšenico, gojili v prvi vrsti ovce in koze, manj govedo in konje. Na velikih posestvih so delali sužnji, s katerimi so pa Grki v splošnem lepo ravnali. Ker zemlja ni bila dovolj rodovitna in ker se je prebivalstvo množilo, ni moglo poljedelstvo več preživljati ljudstva. Vrh tega se je kmečko ljudstvo močno zadolžilo, toda tudi Solonove preuredbe niso mogle ohraniti poljedelstva kot najvažnejšo panogo gospodarstva. Pridelki, živina. Solonove preuredbe

V 7. in 8. stoletju je začela v gospodarstvu prevladovati obrt, industrija in trgovina, najprej v Mali Aziji, nato v srednji Grčiji, južna Grčija je ostala še dalje poljedelska. Grki so ustanovili okoli 300 kolonij, iz katerih so uvažali važne poljedelske pridelke (glej trgovina). Kolonije

Razgovor. Poljedelstvo v tvojem domačem kraju? Kako obdelujejo zemljo? (S plugom, s stroji?) Kaj pridelujejo?

Obrt in industrija. (Za šole z obrtno-industrijsko smerjo.) Ker se je prebivalstvo namnožilo, se je velik del ljudi moral oprijeti obrti in trgovine.

Obrtniško delo

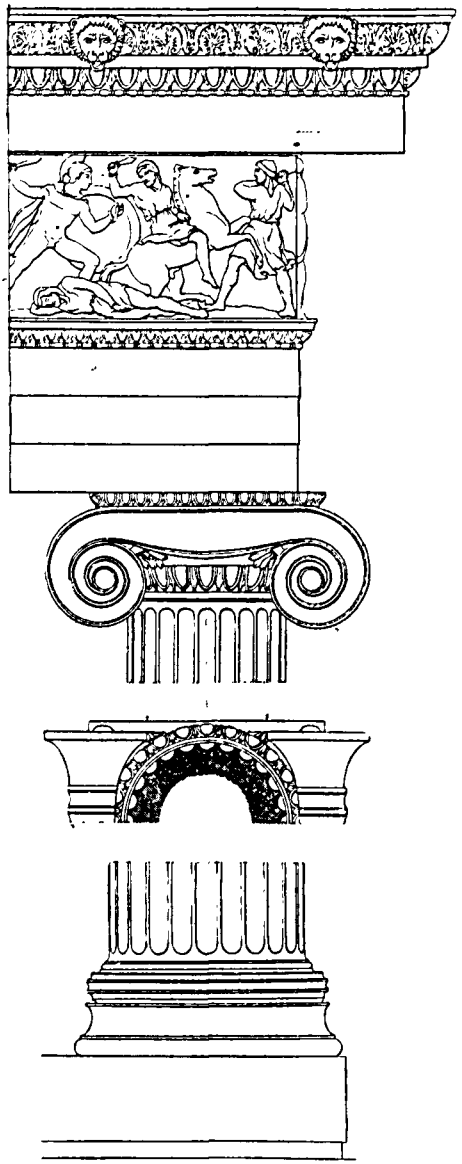
V Šparti je veljalo gospodarsko delo za nečastno, zato so se s takim delom ukvarjala samo podjarmljena ljudstva. Najbolj je cvetela obrt v Atenah, na otokih in v Mali Aziji.

Atene

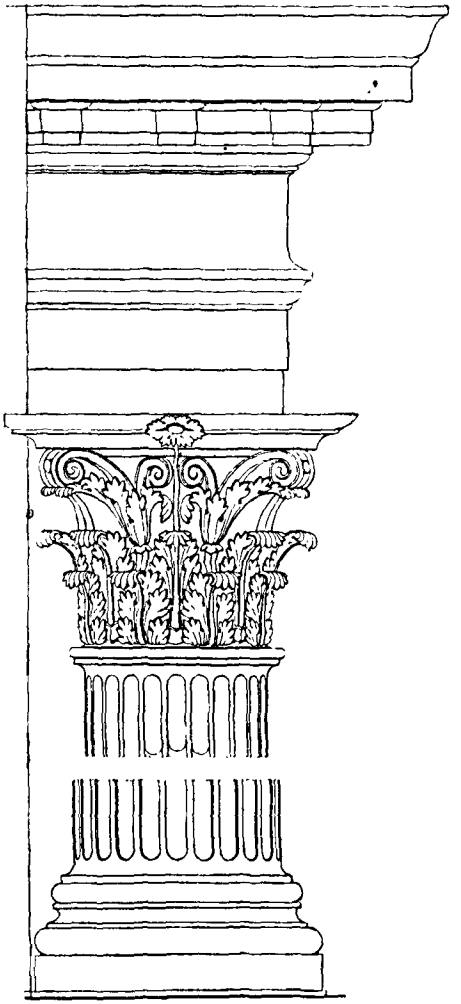
Atene so postale prva industrijska država. Marsikdo je opustil poljedelstvo in se preselil v mesto.

Obrtniški izdelki

Obrtniki so izdelovali volnene, lanene in svilene tkanine, dalje izdelke iz usnja in kovin, keramično blago in posodje. Gradili so tudi ladje, les so dobivali v Makedoniji ali Trakiji. Atenske hiše so bile preproste, nizke in niso imele oken na cesto. Dohod v stanovanjske prostore je bil na notranji strani z dvorišča. Moški so stanovali pri tleh, ženske v nadhišju. V sobah so stale majhne mizice, vsak gost je imel namreč svojo mizo. Pri mizah so ležali Grki na nekakih divanih. Posodje je bilo iz gline in prav lepo izdelano. Poznali so že nože in ne-

Jonski slog

Korintski slog

kake ključavnice z zapahi; ključe so baje znašli Lakedemonci. Lepi izdelki so bile ročne, stoječe in stenske svetilnice.

Večja podjetja

V večjih podjetjih so bili delavci sužnji in je njihovo število vedno bolj naraščalo, ker so bili cenena delovna moč. Gospodarji so jim dajali samo hrano in obleko. Mali obrtniki niso mogli tekmovati s temi podjetji in so obubožali. Take propadle rokodelce so naseljevali v kolonijah ali pa so živeli na državne stroške. V Atenah, ki so imele 200.000 prebivalcev, je morala tretjino ljudi preživljati država. Slavni Perikles je zaposlil mnogo ljudi pri javnih delih.

Mali obrtniki

Javna dela

Razgovor. V katerih banovinah je pri nas najbolj razvita obrt? Obrt v tvojem domačem kraju? Industrija? Kam prodajajo? Ali je obrt važna panoga narodnega gospodarstva?

Trgovina. (Za šole s trgovsko smerjo.) Pomanjkanje zemlje, morje in členovitost obale so pospeševala razvoj trgovine. Trgovske posle so imeli Grki za nečastne, vendar so se jih udeleževali skoraj vsi Grki razen Špartancev, ki so vpeljali celo železen denar, da bi ovirali trgovino z drugimi državami.

Trgovski posli

Razvoj trgovine

Grška trgovina se je razmahnila na vse obale Egejskega morja. V mestih so pridobivali na vplivu trgovci in obrtniki, ki so nastopali proti plemstvu. Ugodno so vplivale na razvoj trgovine narodne slavnosti, kjer so se Grki večkrat shajali. Visoko so dvignile trgovino nove naselbine. Izvažali so olje, med, marmornate izdelke, tekstilno blago, kovinske in keramične predmete; uvažali pa so žito (iz Egipta in od Črnega morja), les (iz Traeije), vino (z otokov). Glavni promet se je vršil po morju, cest je bilo malo. Tudi v notranji trgovini so se posluževali največ ladij, redkeje mul in vozov. Ladje so se ustavljale večinoma v Pirejskem zalivu, ki je bil poleg Kartagine glavna luka v Sredozemskem morju. Grki so obvladovali vse predele Sredozemskega morja, središča trgovine pa so bila mesta Atene, Korint, Egina, Samos, Rodos in Milet. V mali Aziji so Lidijci izumili kovan denar, ki so ga uvedli tudi Grki. Denar je zelo pospeševal razvoj trgovine. Središče denarnega prometa so bile banče poslovalnice, ki so denar menjavale ali posojale. Pošte še ni bilo, imeli pa so brze sle, ki so pretekli do 150 km na dan (Maribor—Ljubljana).

Izvoz, uvoz

Promet

Denar

Brzi sli

Razgovor. Kam prodajajo ljudje svoje pridelke in izdelke v tvojem domačem kraju? Prometna sredstva?

6. Aleksander Veliki

Makedonci

Ko so grške državice v medsebojnih bojih izkrvavele, so si jih osvojili Makedonci, ki so bili Grkom sorodno pleme.

Grčija je bila prvič zedinjena in v njej je zavladal red in mir. Makedonski kralj Filip je sklical veliko zborovanje vseh grških državic v Korint, kjer so ustanovili helensko zvezo. Njegov sin Aleksander pa je že popeljal grško-makedonsko vojsko proti Perziji ter razrušil to ogromno državo. Glavno mesto Perzepolis je ukazal zažgati kot kazen za požig Aten. Aleksander je hotel ustanoviti veliko

Helenska zveza

Osvojitev perz. države

enotno državo, zato se je oženil s perzijsko kraljično, uredil si je dvor na perzijski način, perzijskim velikašem pa je dajal visoke službe. Grški jezik in grška omika naj bi spajala vse državljane.

Razpad Aleks. države

Aleksander Veliki je ustanovil drugo svetovno državo starega veka. Umrl je mlad, komaj 33 let star (323). Po njegovi smrti je država razpadla na tri dele: na Grčijo, Makedonijo, na Azijo in Egipt.

Aleksandrija

Aleksander je ustanovil več novih mest. Najznamenitejše je bilo mesto Aleksandrija v Egiptu, ki je postalo središče trgovine, industrije in omike. Znamenit je bil Muzej z ogromno knjižnico (700.000 zvezkov). V Muzeju so bili kabineti, delavnice, zbirke, znanstvene delavnice, botanični in zoološki vrt, dalje šola in stanovanja za profesorje, učenjake in pesnike.

Znanost

Umetnost

Aleksandrovi nasledniki so v svojih državah gradili veličastne stavbe in jih krasili z lepimi kipi in slikami. Najznamenitejša sta 34 m visoki kip sončnega boga na otoku Rodu in Laokoontova skupina (glej Odiseja).

Helenistična omika

Grška omika se je razširila v vse dele ogromnega Aleksandrovega kraljestva. Grki pa so v to svojo omiko sprejeli marsikaj od vzhodnih narodov, zato se ta nova omika imenuje helenistična. Vse te bogate in kulturne dežele so si podjarmili Rimljani. Tako se je helenistična kultura razširila tudi po rimski državi in odtod dalje po Evropi.

7. Rimljani

Forum Romanum
v luninem soju
sanja nevzdramen
v davnem pokoju.

Steber za stebrom
iz mesečine
gleda kot strašen
list zgodovine.

(Sardenko.)

Razgovor. Poišči Italijo na zemljevidu. Kje so gorovja, kje ravnine? V katerem delu Sredozemskega morja leži Italija?

Pelji se v duhu z ladjo okoli polotoka. Pelji se z železnico iz Ljubljane v Rim. Ob kateri reki leži mesto Rim?

Italiki

Dežela in prebivalci. Najvažnejši izmed narodov v Italiji so bili Italiki, ki so živeli v srednji Italiji in so se delili na več plemen. Pleme

Latinci

Latincev se je naselilo na ravnini južno od spodnje Tibere med gorovjem Apenini in morjem. Dežela je bila peščena, malo rodovitna, na vse strani odprta in izpostavljena sovražnim napadom. Zato so že zgodaj naselbine obzidali in iz njih so se razvila

Alba Longa

mesta. Na čelu teh mest je stalo mesto Alba Longa, sezidano na lepem vzvišenem, skalnatem kraju.

Rim

Kraljestvo. Kmalu je nadkrililo Albo Longo mesto Rim, ki se je razvilo na sedmih gričih ob reki Tiberi blizu morja. Središče mesta je bil grič Kapitol. Alba Longa je bila razrušena, Rim pa je stopil na čelo zveze latinskih mest. Mesto Rim je

753

Lega Rima

imelo krasno lego: bilo je zavarovano pred morskimi roparji, trgovske ladje pa so lahko vozile blago in žito iz notranjosti dežel ali z morja v Rim. Mesto se je razvilo v središču Italije, ki leži sredi Sredozemlja. Naglo je širilo svojo oblast, si osvojilo vso Italijo, nato pa vsa ozemlja okoli Sredozemskega morja. Tako je Rim ustvaril tretjo svetovno državo v starem veku.

Rim je bil najprej zatočišče političnih preganjancev in poljedelska naselbina, nato se je iz vasi razvilo mesto. Tej mestni državici je načeloval

Kraljestvo

kralj, ki je vladal dosmrtno in z neomejeno močjo. Nosil je krasno škrlatno obleko; znamenje njegove moči je bilo žezlo in 12 liktorjev, ki so nosili pred njim na ramah svežnje palic, iz katerih so molele sekire.

Patriciji

Prebivalci so se delili v patricije in plebejce. Patriciji so bili plemeniti, ki so imeli mnogo zemlje in živine in so izvirali iz starih, uglednih uradniških družin. Opravljali so vse državne službe in dobili vso v vojski osvojeno zemljo. Pre-

prosti ljudje, mali kmetovalci, obrtniki in trgovci so se imenovali plebejci. Bili so svobodni, toda brez političnih pravic. Plebejci

Vera Rimljanov in bogočastje je bilo podobno grškemu. Najvišji bog se je imenoval Jupiter, bog vojske je bil Mars, bog trgovine pa Merkur. Vsaka družina je imela svoje sveto ognjišče. Za ves narod je gorel sveti ogenj v svetišču boginje Veste, ki ga je varovalo 6 vestalk. Vera

Vestalke so se posvetile temu stanu od 6. do 10. leta, v katerem so ostale najmanj 30 let. Bile so zelo spoštovane, pred njimi je šel vedno liktor in celo konzul se jim je moral izogniti. Noben moški ni smel stopiti v njihov samostan. Če je vestalka grešila, so živo pokopali, če pa je zanemarjala svoje dolžnosti, da je ugasnil ogenj, jo je najvišji duhovnik bičal. Vestalke

Bogovom so žrtvovali ob posebnih slovesnostih domače živali. Lep domač praznik je bil, ko je sin oblekel prvič moško togo. Ob Saturnalijah so stregli gospodarji svojim sužnjem. Glavni duhovniki so bili pontifiki (9 pozneje 15), najvišji duhovnik pa se je imenoval pontifeks maksimus. Avguri so razlagali prihodnost iz znamenj na nebu in ptičjega leta. Nosili so zakrivljene palice in škrlatno obleko. Haruspiki so prerokovali iz drobovja darovanih živali. Razen teh duhovniških zborov so bili še drugi. Bogočastje Duhovniki

Po pripovedki je ustanovil mesto Rim Romul, ki je bil tudi prvi rimski kralj. Po Romulu je vladalo v Rimu še šest kraljev. Zadnji kralj Tarkvinij Superb je nasilno in kruto vladal, zato so ga patriciji in plebejci vrgli s prestola in ustanovili republiko. Romul Rimski kralji

Republika. Ko so Rimljani odstavili Tarkvinija in ustanovili republiko, so se vse vlade polastili velikaši. Namesto kralja so postavili dva konzula, ki sta se vsako leto menjala. Nosila sta kakor nekdaj kralji škrlatno obleko in pred njima so hodili liktorji. Oba konzula je izvolila izmed velikašev narodna skupščina. Tudi drugi državni uradniki so bili lahko samo patricijci. Uradniki so uživali veliko čast. Vsak meščan je moral vstati pred Republika Konzula Uradniki

510

uradnikom, stopiti s konja, se mu umakniti in odkriti. Razen konzulske so bile še druge visoke uradniške službe. Kadar je grozila državi velika nevarnost (vojska in upori). je imenoval senat diktatorja, ki je vladal neomejeno, toda največ pet mesecev. Veliko moč je imel v republiki senat (300 članov), ki sta ga spopolnjevala konzula. Senatorska služba je bila dosmrtna. Senatorji so nosili prstane in rdeče senatorske čevlje in so upravljali državo.

Diktator

Senat

Stanovski boji. Siromašni prebivalci v Rimu, ki so se imenovali plebejci, so težko prenašali patricijsko oblast. Hoditi so morali na vojsko, vso osvojeno zemljo pa so dobili patriciji. Ker so bile vojske pogostne, plebejci niti svoje zemlje niso mogli obdelati in so zabredli v težke dolgove. V Rimu je smel upnik svojega dolžnika celo ubiti. Ker se je godilo plebejcem vedno huje, so se uprli in zahtevali pravic. Najvažnejša zahteva je bila ta, naj se postave napišejo, da ne bodo patriciji več samovoljno po običajih sodili. Patricij so se jim morali vdati in so izvolili 10 mož, ki so v dveh letih napisali postave na 12 medenih ploščah ter jih razobesili na rimskem trgu. V novih postavah so omilili kazni za dolžnike in določili kazni za tatvine, izkoriščanja, potvorbe in za poškodbe oseb in imetja. Te postave so bile temelj rimskemu pravu. Sčasoma so plebejci dosegli visoke uradniške službe in pravico, da je bil en konzul plebejec. V dvestoletnih bojih so zmagali plebejci. Odslihmal so vladali v Rimu patricijski in plebejski bogataši, kajti samo ti so lahko opravljali visoke uradniške službe, ki so bile brezplačne.

Plebejci

Postave na 12 ploščah

Uradniške službe

Razgovor. Kdo je na čelu naše države? Kdo dela zakone? (Kralj in narodna skupščina.) Kdo po teh zakonih vlada? (Kralj in ministri.) Kdo sodi? Visoke uradniške službe v naši državi? (Bani, okrajni načelniki in drugi.) Kdo ščiti siromašno ljudstvo? (Minister za socialno politiko, banska uprava, delavske organizacije.) Ali je pri nas bogastvo pogoj za dosego visokih državnih služb? (Nadarjenost in primerna izobrazba.)

8. Vojaške osvojitve Rimljanov

VIA APIA -- — — — — — —
in zmage so po njej šumele
kot ladje jader ponositih
in šli pogrebi so krvavi
podjarmljenih kraljestev tujih.
(Sardenko.)

Osvojitev Italije. Rimska država je bila dolgo časa majhna, podobna grškim mestnim državicam. V bližini ni bilo velikih držav, zato so si Rimljani nele ohranili svobodo, ampak so razširili svojo oblast nad vsemi drugimi državicami v Italiji, in to kljub notranjim bojem med patriciji in plebejci. Osvojitev Italije

Osvojitev zahodnega Sredozemskega morja. Punske vojske. Z osvojitvijo Italije je postal Rim velika država, ni pa bil še svetovna in najmočnejša država v tedanji dobi. V vzhodnem delu Sredozemskega morja so gospodovali Grki, v zahodnem pa Kartažani, ki so vladali veliki, močni in bogati plemiški državi. Kartažanska država je obsegala veliko ozemlja v severni Afriki, v južni Španiji, Siciliji in Sardiniji. Bila je republika bogatašev in središče sredozemske trgovine. Imela je največjo in najmočnejšo mornarico v tedanji dobi (več sto ladij) in veliko najemniško vojsko. Rim ni bil tako bogat in ni imel mornarice, pač pa lepo in dobro oboroženo vojsko na suhem. V tej vojski je služil vsak Rimljan, zato je bila prava narodna vojska. Vojaki so nosili šlem, meč, kopje, oklep in ščit. Če je hotel Rim dobiti v svojo oblast Sredozemsko morje, je moralo priti med Rimom in Kartagino, med Arijci in Semiti, do strašnega spopada na življenje in smrt. Veliki boj za Sredozemsko morje, tako imenovane punske vojske, se je pričel l. 264. pr. Kr. in je divjal s presledki nad 100 let po Italiji, Španiji in sev. Afriki. Kartažani Rimljani Boj za Sredoz. morje 264

Prva punska vojska je trajala 24 let in so se glavne bitke vršile na morju. V začetku so zma- Prva vojska

Rimski legionar

govali Kartažani, nato pa so si tudi Rimljani zgradili svojo mornarico in so potolkli Kartažane. V tej vojski so si Rimljani osvojili Sicilijo, Sardinijo in Korsiko, ki so jih uredili kot rimske province. Kmalu so premagali tudi Galce in se polastili severne Italije ob reki Padu.

Osvojitve

Druga vojska Hanibal

Druga punska vojska je trajala 17 let. Mladi, hrabri in drzni kartažanski poveljnik Hanibal, eden izmed najslavnejših poveljnikov v vsej

svetovni zgodovini, je peljal svojo vojsko (50.000 mož, 9000 konjenikov in 97 slonov) po neizrečeno težkem potu preko Pirenejev in Alp v severno Italijo in je nahujskal podjarmljene prebivalce proti Rimu. Ha-

Hanibal

nibal se je boril nato 15 let v Italiji in ni bil niti enkrat premagan. Najstrašnejše je potolkel Rimljane v južni Italiji na ravnini pri Kanah.

Poraz pri Kanah

Rimljani so doživeli najhujši poraz, kar jih pozna njihova zgodovina. Od 86.000 Rimljanov jih je padlo po nekaterih poročilih 70.000, med njimi 80 senatorjev in 1 konzul, 10.000 pa jih je bilo ujetih.

Senat je poklical k vojakom vse Rimljane, ki so mogli nositi orožje in je nadaljeval vojsko. Po nekaj letih je rimski poveljnik Scipion odplul z močno vojsko v Afriko, kamor je hitel svojim rojakom na pomoč iz Italije tudi hrabri Hanibal. V bitki pri Zami so Rimljani potolkli junaško, toda majhno kartažansko vojsko. Kartažani so izgubili Španijo in

Zmagovalec Scipion

Osvojitve

vse otoke v Sredozemskem morju. Rimljani so odpeljali kartažanske ladje na odprto morje in jih zažgali. Postali so gospodarji zahodnega Sredozemskega morja, Rim pa je postal svetovna država.

Tretja vojska

Po 56 letih so Rimljani Kartagino zopet napadli. Ker je neki afriški kralj osvajal kartažansko ozemlje, so se Kartažani pričeli braniti brez dovoljenja Rima. Rimljani so hitro poslali svojo vojsko v Afriko in Kartažani so jim morali izročiti vse ladje in orožje. Zdaj ko so bili razoroženi, so jim Rimljani ukazali, da se morajo izseliti 4 ure daleč od obale v notranjost dežele. Na te strašne zahteve se je vse mesto dvignilo in Kartažani so sklenili, da se bodo branili do zadnjega diha. Noč in dan so delali utrdbe in kovali orožje. Podirali so hiše, da so dobili železo in tramovje za obrambo, žene so si strigle lase in si pletle iz njih vrvi, v svetiščih pa so kovali orožje.

Junaški prebivalci so dve leti srčno odbijali vse napade sovražnikove, končno pa so izbruhnile v mestu bolezni in lakota. Rimljani so udrli v mesto in ga po šestdnevnih strašnih pouličnih bojih zavzeli. Sedemnajst dni je gorela Kartagina, nazadnje so zmagovalci pogorišče preorali in prekleli. Tako so Rimljani uničili svojega najnevarnejšega tekmeca v Sredozemskem morju.

Padec Kartagine

146

Razgovor. Zakaj so se Kartažani v 3. vojski tako hrabro borili in so rajši žrtvovali svoje življenje, kakor da bi se bili vdali? Katere državice so v svetovni vojski tako hrabro in ogorčeno branile svojo domovino in svobodo? (Srbija, Belgija.) Ljudstvo, ki brani svojo domovino in svobodo, se ne straši smrti. Slovenci v boju za svojo zemljo.

Osvojitev vzhodnega Sredozemskega morja. Boji Rimljanov z Grki in Iliri.

Že močem na morju
Ilirjan je bil,
k' se ladije tesat
je Rimec učil.

Počasi pa Rimec
na vojsko ravna,
se morja navaja,
premaga oba.

(Vodnik.)

V bojih s Kartagino si je Rim priboril neomejeno gospostvo nad zapadnim Sredozemskim morjem in je postal tako svetovna država. Že med punskimi vojskami pa so pričeli Rimljani širiti svojo oblast tudi v območje vzhodnega Sredozemskega morja. Na vzhodno Jadransko obalo so priplule prvič rimske bojne ladje, ko so jih klicali na pomoč Grki zoper ilirskega kralja Agrona, ki je napadal grške naselbine. Agron je vladal največji ilirski državi Ardiejev ob jadranski obali. Glavno mesto te države je bil Skader, največja trdnjava pa Risan v Boki Kotorski.

Boji z Iliri

Agron

Iliri so se delili v več rodov, ki so jim vladali kralji. Tako so prebivali Histri v današnji Istriji, v Dalmaciji okoli Splita Dalmati, na Kosovem polju Dardani, v Albaniji Albani in drugi. Iliri se niso nikoli združili v eno samo državo. Ukvarjali so se večinoma z živinorejo in so gojili velike črede ovac. Zemljo so slabo obdelovali. Stanovali so v lesenih ali iz kamna zloženih kolibah, v stavbah na kolih ali celo v jamah. Radi so pili pivo, pozneje vino in so bili nezmerni v jedi in pijači. Iliri so se radi vdajali roparstvu in so bili glasoviti morski razbojniki, ki so ogrožali grške in rimske trgovske ladje.

Ilirski narodi

Življenje Ilirov

Ko je Agron umrl, je zavladala hrabra kraljica Tevta. Odposlanci rimskega senata so jo pozvali, naj prepreči svojim ljudem ropanje po morju. Tedaj jim je kraljica odgovorila, da jim po domačih postavah tega ne more zabraniti, in Iliri so rimskega odposlanca ubili. Zdaj je prišlo do vojske med Rimom in Tevto. Kraljica je bila premagana in je zbežala v Risan. Zgubila je velik del svojega ozemlja, ki je prišel pod rimsko nadoblast. Tako je zavladal Rim na Jadranskem morju.

Kraljica Tevta

Poraz Ilirov

Do vojske je prišlo tudi z Makedonci. Ko je Rim zrušil Kartagino, ni imel nobenega resnejšega tekmeca več na zahodu, na vzhodu pa se je makedonski kralj Filip II. imel za naslednika Aleksandra Velikega in je gojil podobne osvajalne načrte kakor Rim. Med njim in Rimom je prej ali slej moralo priti do spopada. Kralj Filip je bil za

Vojska z Makedonci

Filip II.

časa druge punske vojske premagan in je moral izročiti vso v vojski osvojeno zemljo.

Perzej

Po smrti Filipovi je zavladal njegov sin Perzej, ki je bil neodločen in skop vladar. Zvezal se je proti Rimljanom z Grki in ilirskim kraljem Gencijem. V začetku Rimljani v vojski niso imeli sreče, nato pa je vojskovodja Emilius Paulus po kratkem in hudem boju Perzeja premagal. Pred bitko je daroval 20 živali, da je zagledal ugodna znamenja.

Osvojitev Makedonije

Makedonijo, ki je bila navajena, da so jo vladali kralji, so Rimljani spremenili v 4 med seboj strogo ločene republike, ki so morale plačevati Rimljanom davek. Najvišje uradnike stare makedonske monarhije so prepeljali v Rim, kjer so bili sojeni, v grških mestih pa so 150.000 ljudi prodali v sužnost.

Triumf

Zmagovalec Emilius Paulus je po svoji zmagi nad Perzejem doživel v Rimu triumf, kakor ga Rim še ni videl. Ogromno množino zakladov, krasnih grških slik in kipov, vse polno dragocenega orodja in orožja so vozili v sprevodu v Rim. Med ujetniki je stopal pred vozom zmagovalca zadnji naslednik Aleksandra Velikega — nesrečni kralj Perzej s svojimi otroki. Za vozom je korakala zmagoslavna rimska vojska.

Makedonci in Grki so se čez nekaj časa zopet dvignili proti Rimu. Rimljani so nato njihove dežele spremenili v rimske province. 146

Poraz Ilirov

Rimljani so porazili tudi Perzejevega zaveznika ilirskega kralja Gencija in ga ujeli v Skadru (158). Osvobodili so vsa ilirska plemena, ki so bila odvisna od Ardiejev in so razširili nanje svojo vrhovno oblast. Pozneje so se morali Rimljani še mnogo bojevati z ilirskimi plemeni, posebno z Dalmati.

Rimljani so slavno zmagali tudi drugega svojega tekmeca na vzhodu, sirijskega kralja Antioha in mu odvzeli dežele.

Rim gospodar Sred. morja

Rim je postal gospodar vsega Sredozemskega morja in vsega tedanjega kulturnega sveta. Po vsej ogromni rimski državi se je širila helenistična

kultura. Rimski senat in ljudstvo je postalo pravi naslednik Aleksandra Velikega.

Razgovor. Ostanki starih Ilirov? (Albanci.) Ali ima sedaj en sam narod v oblasti Sredozemsko morje? Poglej na zemljevid. Kateri morski ožini sta ključ do Sredozemskega morja? (Gibraltar, Sueški prekop.) Čigavi sta? (Angleški.) Največja svetovna država iz sedanjega časa? Kakšno kulturo razširja po svojih kolonijah? (Evropsko.) Po katerih oceanih gre sedaj svetovna trgovina?

9. Svetovna rimska država

Velike slavne zmage rimskih legij niso prinašale sreče domovini. Ko so se rimski vojaki, ki so bili večinoma poljedelci, vračali po nekaj letih domov, so našli svoja posestva zanemarjena in zapuščena, svoje družine pa v bedi. Po vsej Italiji so ležali velikanski kosi zemlje neizorani in nezasejani. Vrh tega so se Rimljani pri vojakih odvadili kmečkemu delu, zato so odhajali v mesta, kjer so iskali zaposlitve, ali pa so kot brezposelni pohajali po mestu in zahtevali kruha in iger. Rim se je polnil z brezdomci.

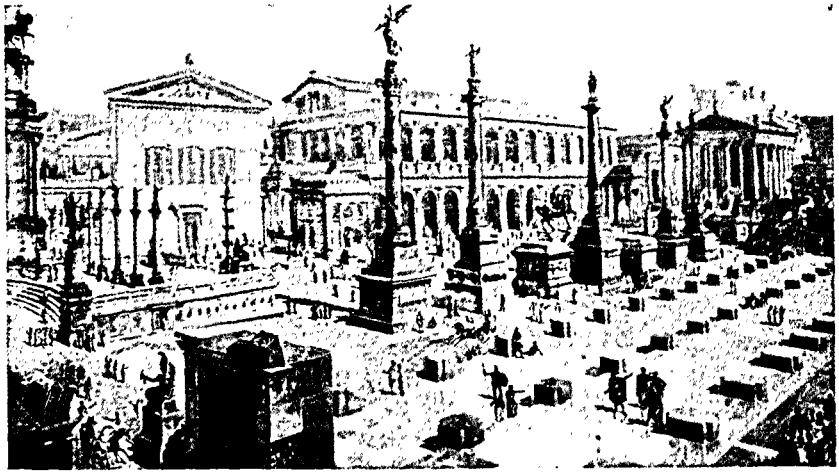
Neobdelana zemlja

Brezposelni

Rimljani so si podjarmili vse narode okoli Sredozemskega morja. Iz vojsk so privedli na svoje domove vse polno sužnjev, kajti zasužnjili so vse vojne ujetnike in mnogo premaganega prebivalstva, kakor na primer Kartažane. S sužnji so ravnali kot z živino. Na posebnih sejmih so jih kupovali in prodajali. Trgovci so jih razkazovali kupcem kakor živino in se pričkali za njih ceno. Sužnji so obdelovali zemljo, delali v delavnicah, tovarnah, rudnikih, veslali na ladjah in opravljali vsa hišna dela. Bolj omikani so bili učitelji otrokom. V posebnih šolah so vzgajali sužnje za gladiatorje, da so se borili pri igrah v cirkusih. Rimljani so ravnali s sužnji nečloveško in so jih smeli celo ubiti. Tlačeni sužnji so se zato večkrat uprli. Največji upor je izbruhnil pod vodjem gladiatorjem Špartakom, ki se je hotel prebiti s svojimi bednimi tovariši v svobodne traške gore. Okoli njega se je zbralo okoli

Sužnji

Spartak

Rimski forum

40.000 sužnjev iz vseh podjarmljenih narodov rimske države. Plenili so več mesecev po Italiji, končno so jih Rimljani kruto premagali. Ob cesti, ki drži iz Kapue v Rim, so jih za kazen 6000 pribili na križ.

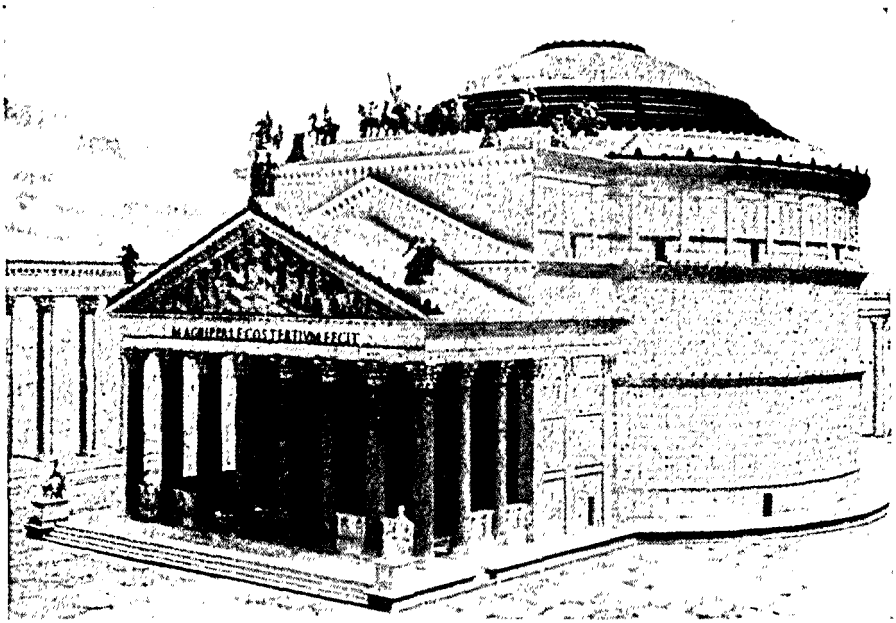
Propad malih posestnikov

Tudi malim posestnikom se ni godilo dosti bolje kakor sužnjem. Iz osvojene Sicilije in Afrike so Rimljani uvažali prav poceni žito, veleposestniki pa so obdelovali svoja posestva s sužnji. Zato so cene žitu padle in mali posestniki niso mogli več živeti od žetve, ki so jo pridelali. Prodali so svoja posestva veleposestnikom in odšli v mesta, posebno v Rim, kjer so uprizarjali nerede in nemire.

Velikansko rimsko državo so vladali še vedno rimski bogataši. Ti mogočniki niso hoteli spremeniti reda v državi v prid siromašnemu ljudstvu in obubožanim provincam, ampak so jih izsesavali. Velike svetovne rimske države pa ni bilo mogoče več tako vladati kakor malo rimsko mestno državico. To sta sprevidela tudi dva plemenita rimska

Brata Grakha

mladeniča brata Grakha, ki sta se povzpela do visokih služb. Da bi rešila državo, sta zahtevala, naj bi se državna zemlja, ki so se je polastili bogataši, razdelila med brezposelne in siro-

Rekonstruirana zunanjščina Pantheona

mašne, državljanske pravice pa naj bi dobili vsi prebivalci Italije. Bogataši so seveda nastopili proti tem zahtevam. Nahujskali so ljudstvo, da je zaslepljeno oba brata Grakha ubilo.

Brata Grakha sta bila ubita, v Rimu pa so vse huje naraščali nemiri med plemenitaši in siromašnim ljudstvom, dokler niso izbruhnile strašne državljanske vojske, ki so trajale nad sto let. Mogočni vojskovodje so se borili med seboj: ta na strani ljudske stranke, drugi v imenu senata. in so vprizarjali prave pokolje po Rimu in Italiji. Končno si je voditelj ljudske stranke Julij Cezar priboril po hudih bojih skoraj kraljevsko oblast. Vladal je mogočno kot kak kralj. Imenoval se je imperator in dosegel božansko spoštovanje. Narodna skupščina ni nič več odločala, senat pa je bil poslušen Cezarju. Največjo slavo si je pridobil Cezar z osvojitvijo onostranske Galije (današnje Francije), kjer so prebivali hrabri. toda nesložni Galci.

Državljanske vojske

Julij Cezar

Cezar je modro vladal in dvigal ljudsko blagostanje. Skrbel je tudi za province in je postavil namesto oderuških davčnih zakupnikov državne uradnike. Obiskal je tudi provinco Ilirijo, da bi spoznal kraje in ljudstvo, uvedel je sončno leto (julijanski koledar, julij).

Republikanci se niso mogli sprijazniti s Cezarjevo neomejeno oblastjo, zato so ga umorili v samem senatu. Zarotniki so
Cezarjeva smrt planili nanj z bodali in Cezar se je tri in dvajsetkrat ranjen zgrudil ob Pompejevem kipu. Med morilci je bil tudi njegov prijatelj Brut.

Po Cezarjevem umoru je izbruhnila nova državljanska vojska med republikanci in Cezarjevimi
Oktavian pristaši. Končno je Cezarjev nečak, mladi Oktavian, postal gospodar vse ogromne rimske
Cesarstvo države. Republika je prenehala in pričelo se je cesarstvo, ki je trajalo od leta 31. pr. Kr. do 395. po Kr. Oktavian se je imenoval Imperator (poveljnik vojske) Caesar, senat pa mu je še podelil naslov Augustus, ki se je dajal le bogovom in je pomenil Veličanstvo. Senat in druge republikanske uradniške službe so še ostale, toda vso oblast je imel Avgust. 31

Oktavian je zaključil državljanske vojske, ki so trajale nad sto let. V državi je napravil
Zlata doba red in mir. Povzdignil je gospodarstvo, trgovino, gradil ceste in prekope. Umetnost in književnost, ki sta posnemali grške vzore, sta doživeli svojo zlato dobo.

Oktavian je bil dober upravnik države in ne toliko vojak. Zato se je vojskoval predvsem iz namena, da bi napravil ob mejah svoje države red. V alpskih in balkanskih deželah je tekla meja preko gorovja in ni bila zavarovana. Avgust je zato sklenil,
Premaknitev mej do Donave da bo premaknil meje do Donave. Z veliko vojsko je podjarmil Dalmate in Japode v Primorju in Posavini, osvojil si Panonsko nižino ter alpske dežele do Donave. Pod njegovo oblast so prišli tudi kraji ob Moravi ter večina sedanje Bolgarije (29. pr. Kr. do 9. po Kr.)

Meja rimske države v Evropi sta bili torej reki Ren in Donava. Država je obsegala tudi

Prednjo Azijo in severno Afriko ter je štela okoli 60.000.000 prebivalcev. Rimska država

Razgovor. Kakšne posledice je zapustila svetovna vojska? (Nemiri v raznih državah, gospodarska kriza, nove zveze med državami in podobno.) Državljanske vojske so strašne in lahko za dolgo dobo uničijo narod. Ali sta brata Grakha nesebično delala v prid siromašnemu ljudstvu ali v svojo korist? Vsak pravi državnik mora delati samo za procvit države, ker je njegova odgovornost velika. Najtrdnejši temelj države je zadovoljno ljudstvo, red in mir. Najgrši škodljivci naroda so tisti, ki v svoje sebične namene hujskajo in slepijo ljudstvo, da nastopa celo proti svojim dobrotnikom.

10. Krščanstvo v rimski državi

Kamor stopi noga,
vse je svetih sled stopinj,
vse je kakor neizmeren
dragocenih grob svetinj.

Ko bi stisnil v prstih rahlih
grudo vašo, se mi zdi,
z lahnim svitom zablestela
mučeniška v njej bi kri.

(Sardenko: V katakombah.)

Za časa vladanja cesarja Avgusta se je rodil v provinciji Palestini v mestu Betlehemu božji Zveličar Jezus Kristus. Ko je vladal drugi rimski cesar Tiberij so Jezusa v Jeruzalemu križali. Njegove nauke o veri v enega samega Boga, o ljubezni, enakosti in bratstvu vseh ljudi so apostoli in učenci razširili po vsej rimski državi. Strastno so se oprijeli krščanstva siromaki, ki jih je Kristus tolažil in jim obljubljal kot plačilo za čednostno življenje nebeško kraljestvo. Tudi mnogi omikanci, ki niso več verovali v kamnite bogove in niso našli tolažbe v posvetni modrosti, so sprejeli željno novo blagovest. Obževanje cesarja, ki se je tiste čase širilo po rimski državi, jih tudi ni moglo v dušah, ki so hrepenele po Bogu, zadovoljiti. Kristusovi nauki so obsojali vsako nasilje in maščevanje ter pozivali ljudi, naj ljubijo tudi svoje sovražnike. Bogastvo ni sreča, sreča je v dobrih delih in v Bogu vdanem življenju. Še nikoli v zgodovini ni bil

Jezus Kristus

Apostoli

Njegovi nauki

Katakombe

človek tako poveličan kakor v zvišenem Kristusovem nauku, da je vsak človek, tudi najnižji suženj, podoba božja. Nihče razen Boga nima neomejene pravice nad človekom. Vse človeštvo je velika družina božja.

Širjenje krščanstva

Krščanstvu je utrla pot helenistična kultura. Globoko naobraženi Rimljan sv. Pavel je širil novo vero zlasti v Makedoniji in Greciji, v naših krajih pa sveta Mohor in Fortunat. Sv. Pavel je odšel nazadnje v središče rimske države, v večno mesto Rim, kjer je bil s svetim Petrom vred umorjen. Svetega Petra so križali, svetemu Pavlu pa so kot rimskemu državljanu odsekali glavo. V vseh večjih krajih so kristjani ustanavljali verske občine. K službi božji so se zbirali v podzemeljskih katakombah, kjer so tudi pokopavali mrliče.

Verske občine

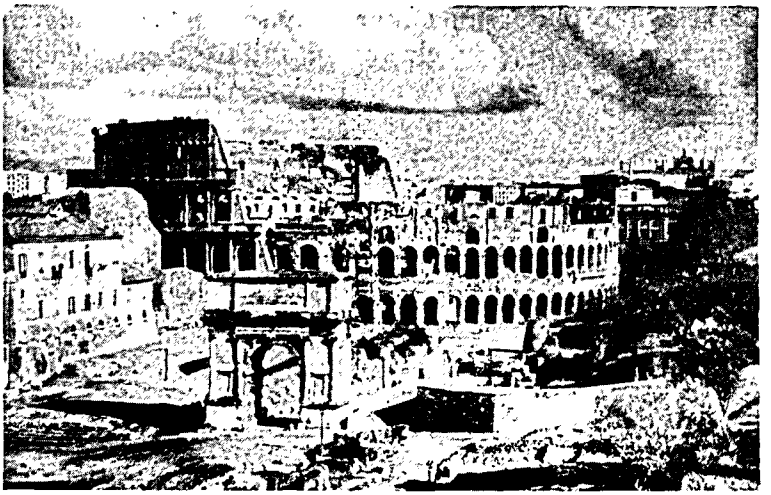
Katakombe

Tih podzemeljski dom, vse križema ozki hodniki,
v stenah za grobom se grob, grob se nad grobom vrsti.
(Opeka.)

Rimski cesarji v začetku niso preganjali kristjanov in so jih imeli najprej za židovsko sekto. Ko pa kristjani niso hoteli darovati rimskim bogovom in niso hoteli častiti cesarja po božje, so jih razglasili za sovražnike države in jih pričeli kruto preganjati. Prvi je opozoril na kristjane Neron, zadnji cesar iz Avgustovega rodu. Za njegove vlade je izbruhnil strašen požar, ki je upepelil velik del mesta. Ljudje so sumničili, da je dal Neron sam zažgati Rim, da bi mogel kot pesnik opevati požar Troje. Neron je zvalil krivdo s sebe na kristjane in jih začel strašno preganjati. Nekatere kristjane so zašili v živalske kože ter jih metali v cirkusu divjim zverem, druge so pribili na križ ali jih privezali na stebre, polili s smolo in zažgali, da so kot žive plamenice goreli zvečer v cesarskih vrtovih. Neron je bil tiran in je dal umoriti celo svojega polbrata, ženo in mater.

Preganjanje kristjanov

Karkoli tam sveč gori,
to živi so ljudje;
kristjani sred temne noči,
vladarju na čast gore.
(Funtek.)

Rimski Kolosej in Titov slavolok

Razdejanje Jeruzalema

Ko je vladal cesar Vezpazijan, so se uresničile Kristusove prerokbe, da bo za kazen razrušeno mesto Jeruzalem. Njegov sin Tit ga je oblegal in razdejal, 90.000 Judov pa je prodal v suženjstvo. Od tedaj živijo Judje brez države, razkropljeni po vsem svetu. Krščanstvo so zatirali tudi nekateri dobri cesarji, kakor na primer najboljši rimski cesar Trajan. 70

Razgovor. Kateri poljski pisatelj prav lepo popisuje preganjanje kristjanov v Rimu? V kateri knjigi? (Quo vadis.) Naše knjige, ki popisujejo prve kristjane? Kristjani so umirali za resnico. Tudi mi moramo biti vedno pripravljeni na žrtve za svoje prepričanje, ker le takrat ima naše življenje pravi smisel.

Zmodeliraj po sliki model koloseja, nekaj rimskih reliefov.

11. Dioklecijan

Nemiri

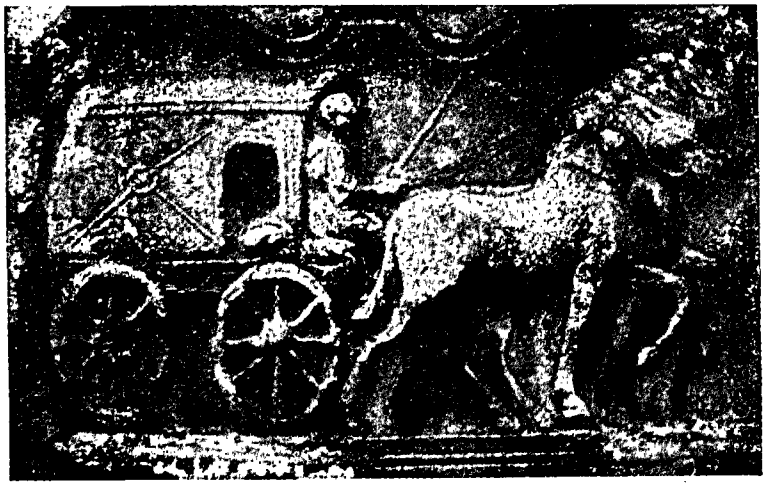
V 3. stoletju po Kr. so vladali v rimski državi veliki nemiri. Vojaštvo je oklicevalo in odstavljalo cesarje, meje pa so napadali zunanji sovražniki, posebno Germani. Včasih je bilo istočasno več cesarjev, nekoč celo 11. Po težkih notranjih bojih in barbarskih opustošenjih je dvignil zopet moč rimske države od-

ločni in sposobni cesar Dioklecijan. Dioklecijan je bil sin osvobojenega sužnja, doma iz mesta Salone v Dalmaciji, po rodu Ilirec. Vstopil je v rimsko vojsko in se povzpel do najvišje časti. Leta 284. so ga rimske legije oklicale za cesarja. Dioklecijan

Salona, rodno mesto Dioklecijanovo, je bilo 7 km oddaljeno od današnjega Splita. Bilo je cvetoče rimsko mesto s pol milijona prebivalcev. Obdajalo ga je mogočno obzidje z 88 stolpi. Salona je bila podobna ostalim rimskim mestom v Italiji. Imela je svoj forum (trg) z mestno hišo, tvornico orožja, lepe hiše z mozaiki, kopališče in amfiteater, kjer so prirejali igre z gladiatorji in divjimi zvermi, ki jih je lahko gledalo do 20.000 ljudi. Znamenito je bilo kopališče s parno kurjavo, velikim bazenom, prhami in prostorom za potenje, kjer so segrevali votle stene, v katerih so bile vdelane pečnice. Voda je prihajala v kopališče po vodovodu. Mrtvece so pokopavali zunaj mestnega obzidja v velike kamenite krste (sarkofage), ki se jih je vse polno ohranilo. Salona

Lep je dandanes pogled na častitljive razvaline, posebno v večernem soncu: na obširnem razritem prostoru se vidijo ostanki zidov, stebrov, obokov, sarkofage; med njimi raste vinska trta, figovo drevje, pasejo se ovce, koze...! Preteklost in sedanjost, smrt in življenje. Razvaline

Za časa cesarja Dioklecijana se je pričelo težišče rimske države premikati čimdalje bolj na vzhod, ker je Italija gospodarsko propadala. V Italiji so gospodovali veleposestniki in drugi bogataši, mali kmet in mali obrtnik sta pa skoraj izginila. Da bi rešil državo pred sovražniki in udušil notranje nemire v provincah, je Dioklecijan preuredil državo. Odvzel je oblast senatu in zavladal neomejeno sam. Ker je bila država ogromna, je poklical na pomoč kot sovladarja svojega prijatelja. Državo je razdelil v dve polovici: v vzhodno grško in zahodno latinsko. Vzhodno polovico je upravljal sam. Za svojo prestolnico si je izbral mesto Nikomedijo v Mali Aziji. Oba Avgusta sta imela zopet vsak po enega pomočnika z naslovom cezar. Dioklecijanov cezar je prebival v Sirmiju ob Savi (Sremska Mitrovica), ki je bilo krasno rimsko mesto z veličastno cesarsko palačo, amfiteatrom in tovarno ščitov. Preureditev države

Rimska pošta (relief na Gosposvetski cerkvi)

Nove province

Diokleeijan je napravil v državi red in mir, ki je trajal okoli 20 let. Državo je razdelil v nove manjše pokrajine (province), ki so imele vse enake pravice. Rim je nehal biti dejansko prestolnica velike države, Italija pa je postala provinca kot druge dežele.

Absolutizem

Cesar sam je izdajal vse zakone brez sodelovanja ljudstva. Povsod je odločala njegova volja.

Cesarski dvor

Diokleeijan je hotel povzdigniti ugled cesarjev in države tudi z zunanjim sijajem. Obdajal ga je krasen dvor, on sam pa je nastopal v bogati, zlatotkani obleki in z zlatim veneem na glavi. Pred božanskim cesarjem so morali podaniki poklekati in poljubljati njegovo obleko.

Diokleeijanova palača

Nedaleč od svojega rojstnega mesta Salone poleg majhne ribiške vasice si je dal zgraditi veličastno palačo, ki je bila ena izmed največjih stavb na svetu. Palača se je dvigala neposredno nad morjem. Obdajalo jo je mogočno zidovje in je bila videti bolj trdnjava kot palača. Skozi mala južna vrata so vodile stopnice naravnost v morje, na vsaki ostali strani palače pa so bila velika vrata. Dve ulici sta delili palačo v štiri dele. Tam kjer sta se križali, je bil peristil (dvorišče, podobno vrtu), ki so ga obdajali krasni korintski stebri. Na levi strani peristila se je dvigala velika osmerokotna zgradba, ki sta jo stražili dve egiptovski sfingi. To je bila Diokleeijanova grobnica, danes stolna cerkev. Na desni strani peristila je

stalo majhno Jupitrovo svetišče, danes krstilnica. Južno so se širili krasni cesarjevi stanovanjski prostori. V severnem delu so se mogočila gospodarska poslopja in stanovanja za dvorne častnike, stražnike, vojake in sluge. Iz obzidja so se dvigali četvero- ali osmerokotni stolpi.

Dioklecijanovi neomejeni vladarski moči in enotnosti države je bilo napoti krščanstvo, zato ga je začel po daljšem oklevanju preganjati. To preganjanje je bilo najdaljše in je trajalo 8 let, vendar se ni posrečilo zatreti krščanstva.

Preganjanje kristjanov

Vzvišeni nauki o enem samem Bogu in lepem krepostnem življenju so z nezmagljivo silo osvajali srca poganov. V začetku 4. stoletja je bila v rimski državi že kaka dvanajstina prebivalcev kristjanov. Povsod so se pričela dvigati znamenja njihove moči: cerkve, kapele in križi. V tej dobi je doseglo tudi na ozemlju naše države mnogo kristjanov mučeniško smrt, tako na primer ptujski, sisaški, sirmijski in salonski škof. Mnogo kristjanov je umrlo mučeniške smrti v puljskem amfiteatru in tržaški areni. V fruškogorskem kamnolomu so pet delavcev položili v svinčene krste in jih vrgli v Donavo, ker niso hoteli izklesati kipa nekega poganskega boga.

Po dvajsetletnem vladanju se je cesar Dioklecijan odpovedal prestolu. Zadnja leta je prebil v svoji krasni palači blizu Salone, kjer se je ukvarjal z vrtnarstvom. Kmalu so v državi zopet izbruhnili nemiri. Še ko je živel Dioklecijan, se je sedem cezarjev potegovalo za cesarsko krono. Iz teh bojev je izšel kot zmagovalec cesar Konstantin, ki je zopet združil za nekaj časa vse dežele v enotno urejeno državo.

Odpoved prestolu

Razgovor. Današnje absolutistične države, kjer ne volijo ljudje več poslancev, ampak vladajo mogočni voditelji ene same stranke?

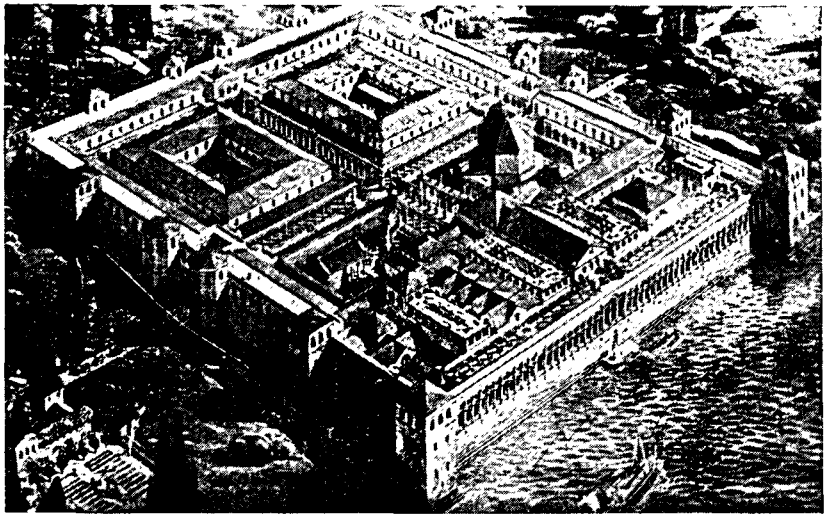
12. Zmaga krščanstva

V smrti ste zmagali vi kot On, ki je spečih prvina.
slavno dosegli ste čast, trajno posedli oblast.
Končani so hrumni viharji.
(Opeka.)

Leta 313., v smrtnem letu cesarja Dioklecijana, ki je zadnji preganjal kristjane, je cesar Konstantin iz Milana razglasil, da dovoljuje krščanski veri popolno svobodo. Cerkvi je vrnil

313

Konstantinov odlok

Dioklecijanova palača v Splitu

vse zaplenjeno premoženje. Po 300 letnem, krvi in solza polnem preganjanju, ki je rodilo nešteto mučenikov, je krščanstvo slavno zmagalo. Cesar Teodozij pa je v letu 380. razglasil krščanstvo za državno vero, ki je edina dovoljena v državi. Vsepovsod so se pričele dvigati krščanske cerkve, imenovane bazilike. Bazilike so podolgovate zgradbe, narejene po vzorcu podolgovatih sodnih dvoran.

Teodozijev odlok

Konstantin

Konstantin se je rodil na Balkanskem polotoku, in sicer v mestu Nišu. Bil je sposoben in odločen vladar. V bojih je na svoje zastave pripenjal križe, znamenja krščanstva; zato so se kristjani hrabro borili na njegovi strani. Krstiti se je dal šele na smrtni postelji.

Z zmago krščanstva in s čim dalje močnejšim uveljavljanjem vzhoda ni mogel ostati Rim več glavno mesto enotne rimske države. Cesar Konstantin si je izbral na vzhodu novo prestolnico. Na evropski obali Bospora, na meji med Azijo in Evropo, kjer je bila stara grška kolonija Bizanc, je dal zgraditi novo krasno mesto, ki naj bi se odslej po njem imenovalo Konstantinopel. Mesto, ki ga je obdajalo mogočno obzidje, naj bi bilo po svojem sijaju podobno

Nova prestolnica

Rimu. Zgradili so krasna svetišča, kopališča, amfiteater, lepe trge in palače. Po zgledu Rima so prirejali v mestu velike igre, delili siromašnemu prebivalstvu žito, vino, meso in olje, iz vseh krajev države pa so vozili v Konstantinopel dragocene umetnine. Vzhod je zmagal nad zahodom.

Razdelitev države

Mogočna rimska država je kmalu razpadla v d v a d e l a, ki se nista nikoli več združila. Cesar Teodozij jo je razdelil v vzhodno in zahodno polovico. Meja je potekala nekako v črti od Beograda proti Kotoru in dalje preko morja do izliva Velike Sirte. 395

R a z g o v o r. Ali se še sedaj pozna ta razdelitev? (Vzhodna in zahodna kultura.)

13. Kulturno delo Rimljanov na Balkanskem polotoku

Razcvet omike in gospodarstva

Ob času Kristusovega rojstva je bil ves Balkanski polotok pod rimsko oblastjo. Rimljani so razdelili vse ozemlje v province. V naših deželah, kjer je bila omika še na nizki stopnji, so sezidali lepa mesta z gledališči, svetišči, kopališči in vodovodi; zgradili so dobre ceste, dvignili poljedelstvo in živinorejo, obrt in trgovino ter ustvarili visoko kulturo. Na Balkanskem polotoku in v naših alpskih krajih so bile naslednje province: Norik, Panonija, Dalmacija, Histrija, Venecija, Gorenja in Dolenja Mezija, Makedonija, Dakija in Ahaja.

Province

Provinci N o r i k u so pripadale izmed slovenskih dežel Koroška, Gorenjska in zapadna Štajerska z mestom Celeo (Celje). Glavno mesto je bilo Virunum na Gosposvetskem polju. Provinca P a n o n i j a z glavnim mestom Sirmium (Sremska Metrovica) je obsegala današnjo Dolenjsko, vzhodno Štajersko, Prekmurje ter proti jugu Podravje in Posavje. V tej provinci so bila mnoga večja mesta, kakor Emona (Ljubljana), Nauportus (Vrhnika), Poetovio (Ptuj), Siscia (Sisek) in Mursa (Osjek). Južno od Panonije se je razprostirala od reke Raše v Istri in od morja približno do Save in Morave provinca D a l m a c i j a z glavnim mestom Salono. Goriško, Notranjsko in Istro do Raše so priključili provinci V e n e c i j i z mesti Akvilejo in Tergestom (Trstom). Južno se je razprostirala mala provinca H i s t r i j a z znamenitim mestom

Rimska hiša

Polo (Puljem). Večino Srbije je obsegala Gorenja Mezija, kjer so bila najvažnejša mesta Singidunum (Beograd), Naissus (Niš) in Scupi (Skoplje). Dolenja Mezija se je razprostirala med Donavo in Balkanom, južno od nje pa je bila Tracija. Skrajni južni konec naše države, dalje Tesalija in Epir so se imenovali provinca Makedonija. Na ozemlju naše države ob izlivu Črne reke v Vardar odkopujejo ostanke slavnega mesta Stobi. Naš Banat je spadal k provinci Dakiji.

Glavna mesta

V provincialnih glavnih mestih so vladali v cesarjevem imenu namestniki (pretorji, prokonzuli), ki so upravljali deželo, poveljevali vojski in sodili. Davke so pobirali posebni uradniki.

Mesta

Rimska mesta, ki so jih Rimljani gradili po vseh provincah, so širila rimsko kulturo. Na čelu mestne uprave sta bila dva načelnika, ki so ju vsako leto volili meščani, pozneje pa mestni svet. Okolica je bila v velikem obsegu podrejena mestu. Tako je pripadala na primer mestu Emoni pokrajina do Iga in Trojan ter Gorenjska.

Mesta so bila obzidana. Na določenih razdaljah so bili vzidani v obzidje stolpi, na katerih so bili postavljeni metalni

stroji za obrambo mesta. Mestne ulice so se pravokotno križale, bile so povečini široke in lepo tlakovane. Skoraj vsako mesto je imelo vodovod ter kanale za odvajanje slabe vode.

Hiše

Mestne hiše so bile lepo in udobno opremljene, sobe okrašene s kipi, tlak je bil narejen iz mozaika, stene poslikane z barvnimi progami ali poškropljene z lisami. Prava mestna hiša je imela tri dele. Čez dan so se Rimljani zadrževali v velikem pravokotnem prostoru, kjer sta stala oltar in ognjišče. Okoli tega prostora so se vrstile manjše spalnice, kuhinje in drugi prostori. Najlepša soba je bila gospodarjeva, zadaj za njo pa se je širilo s stebrovjem obdano dvorišče, kjer je opravljala svoja dela gospodinja s sužnjami.

Trgi

Večja mesta so imela lepe prostrane trge, ki so bili okrašeni s kipi rimskih cesarjev, s krasnimi palačami, z javnimi kopelmi, bazilikami, amfiteatri, svetišči in slavoloki. V Hajdini blizu Ptuja so odkopali dve svetišči, ki sta bili posvečeni perzijskemu bogu Mitri. Tam so gotovo taborili perzijski vojaki.

Ceste

Rimljani so zgradili v naših krajih trdne ceste, po katerih so pošiljali vojaške čete. Važna cesta je vodila iz Akvileje preko Vrhnike in Ljubljane v Celje, Ptuj in dalje proti Donavi. Od te se je odcepila v Ljubljani cesta, ki je peljala preko Krškega in Siska ob Savi navzdol. Znamenita je bila cesta, ki je šla iz Drača mimo Ohrida in Soluna v Carigrad.

Razgovor: Kako je sedaj upravno razdeljena naša država? Najvišji kraljevi uradniki v naših banovinah? Ali bani tudi poveljujejo vojski ter sodijo kakor rimski pretorji? Kdo je na čelu mestne uprave v naših mestih? Ali je bila Emona večja kot današnja Velika Ljubljana? Kakšne so današnje moderne ceste? (Tlakovane.)

Kmetsko delo

Kmetijstvo. (Za šole s kmetijsko smerjo.) Rimska država je bila prvotno poljedelska in Rimljani so zelo spoštovali kmetsko delo. Celo senatorji in konzuli so se ukvarjali s poljedelstvom in so večkrat na polju sami orali in sejali. Slišali pa smo, kako je po punskih vojskah v Italiji propadal mali kmet in kako so velikaši spreminjali polja v pašnike in vinograde.

Mali kmet

Lastniki zemlje

Vsako provincialno ozemlje so šteli Rimljani za last naroda. Prvotni prebivalci in lastniki zemlje so postali zato samo najemniki ali užitniki

Davek

svojih zemljišč, od katerih so morali plačevati davek. Glavni davek je bila zemljarina, ki so jo plačevali v denarju ali pridelkih. Cesarski namestniki so

Razdeljevanje zemlje

svojevoljno zviševali davke. Podjarmljeno zemljo so Rimljani delili tudi med rimske državljane, nove naselnike in doslužene vojake. Velikaši so imeli na svo-

Tlačani

jih obsežnih posestvih tlačane (kolone), ki so obdelovali njihovo zemljo in se niso smeli seliti z nje.

Kar sem jaz žel, to je drugi pobral,
gost le nestalen pod tujim sem krovom. (Gradnik.)

Pridelki

V naših alpskih krajih se je pod Rimljani zelo lepo razvilo poljedelstvo in živinoreja, v Panoniji so vrh tega pridelovali dobra vina; v Istriji in Dalmaciji so dobivali prebivalci zaslužek posebno pri vinarstvu in pridelovanju olja. Izmed drugih provine sta posebno sloveli severna Afrika, ki je bila žitnica Rima, in Galija zaradi izbornega vina.

Razgovor. Ali so pri nas še dandanes važne iste poljedelske panoge kakor za časa Rimljanov?

Rude in rudniki

Rudarstvo. (Za šole z obrtno-industrijsko smerjo.) Rimljani so zelo dvignili v naših krajih tudi rudarstvo. V Dalmaciji so izpirali zlato in so ga kak dan našli do 50 funtov, kakor pravi Plinij. Glavna najdišča so bila v porečjih Vrbasa, Fojnice in Lašve. V alpskih krajih so dvignili rudnike za baker, železo in svinec (na Koroškem, v Bohinju). Več železnih rudnikov sta imeli tudi Dalmacija in Panonija (Topusko, Visoko, Vareš). Glavni rudniki za srebro in svinec so bili pri Srebrnici in Olovem blizu Sarajeva. Država je pridobivala tudi

Lastniki rudnikov

že sol pri Tuzli. V Dalmaciji so lomili marmor. Vsi železni in zlati rudniki so bili državna last.

Razgovor. Kdo je lastnik rudnikov v naši državi? (Država in privatne družbe, povečini tuje.)

Velika in mala obrt

Obrt. (Za šole z obrtno-industrijsko smerjo.) V rimski državi se je močno razvila obrt; po punskih vojskah so nastale celo večje tvornice, kjer so delali sužnji. Slišali smo že, kako je zaradi tega

Stekleno posodje iz Polhovega Gradca:
čaša iz rubinskega stekla, vaza s podstavkom in kroglasta čaša iz marmornatega stekla

Ponatis iz Vodnika po muzejskih zbirkah

mali obrtnik propadel in množil v mestih vrste brezposelnih. Tudi v provincah so Rimljani povsod dvigali obrt. Obrtniki so morali pripadati obrtniškim zadrugam; take zadruge so bile na primer zadruge brodarjev, kovačev, tesarjev, suknarjev in zlatarjev. Vsaka zadruga je imela svojega patrona. Središče obrti in industrije so bila mesta. Rokodelci so izdelovali blago v zasebnih in državnih podjetjih. Država je na primer izdelovala razne tkanine, dalje orožje, kovala je denar in žgala opeko. Sledove rimske obrti dobimo še dandanes po vseh naših krajih. V muzejih so ohranjeni lončarski in steklarski izdelki, kovinske posode, novci, kamniti spomeniki in podobno. Umetna obrt je izdelovala nakit iz raznih kovin, slonove kosti, stekla ter jantarja. Obleka je bila podobna grški. Moški so nosili tuniko in togo, ženska obleka pa je bila tej podobna. Hiše so gradili iz kamna in opeke. Pozimi so jih ogrevali s segretim zrakom, ki so ga dovajali po cevah v stene.

Obrtniške zadruge

Lastniki podjetij

Izdelki

Rimljani so bili izvrstni zidarji in arhitekti. Gradili so že obokane stavbe (kolosej, slavoloke) in kupole (Panteon).

Poleg samostojne obrti se je razvila na veleposestvih rimskih velikašev tudi tako imenovana hišna obrt, ki je značilna za ves stari vek.

Hišna obrt

Oglejmo si življenje na takem plemiškem dvoru. Na posestvu je bil oskrbnik s krdelom nadzornikov in mojstrov. Ti so ukazovali množici poljedelskih delavcev in živinorejcev, tkalcev, predilcev, krojačev, tesarjev, kovinarjev. Vsaka delovna skupina je bila razdeljena zopet v manjše oddelke. Vse polno je bilo uslužbencev, ki so upravljali premoženje in oskrbovali palačo in pohištvo, kakor blagajniki, knjigovodje, vratarji in drugi. V kuhinji se je gnetla množica kuharjev, pekov, kurjačev, pri mizi pa so stregli najrazličnejši strežaji. Gospodu so osebno služili kopalni mojster, mojster za maziljenje, masiranje, zdravniki, brivci in podobni. V hiši so bili tudi arhitekti, slikarji, kiparji, godbeniki in knjižničarji. Če je šel gospod iz hiše, ga je spremljala množica sužnjev. Velikaši so prirejali tudi igre in dirke. Ta množica služabnikov in sužnjev je postoterila gospodarjevo moč.

Razgovor. Obišči muzej in oglej si različne ostanke obrtniških izdelkov ter nekatere zmodeliraj (žare, svetilke). Hišna obrt v današnjem času? (Tovarne, samostani, zavodi.) Ali tudi dandanes ubija industrija malo obrt? (Sužnji so nekdaj pocenili izdelke, sedaj stroji.) Kako so dandanes organizirani obrtniki? (V obrtniških združenjih.)

Razvoj

Trgovina. (Za šole s trgovsko smerjo.) V velikanski rimski državi, v kateri je bila varnost skoraj popolna, se je lahko najugodneje razvila trgovina.

Trgovski posli

Kakor vsi stari narodi so tudi Rimljani imeli trgovske posle za nečastne. Senatorjem in uradnikom je bilo celo prepovedano ukvarjati se s trgovino. Rimljani zato v splošnem niso bili dobri trgovci. S trgovino so se ukvarjali v prvi vrsti Židje, Sirijci in Grki.

Mesta

Rimska mesta so postala trgovska in kulturna središča.

Promet

Trgovino so pospeševale dobre ceste in plovne reke. Iz naših krajev so močno izvažali domače pridelke v Italijo. Trgovci so morali na posebno važnih prehodnih krajih plačevati od blaga

Carina

carino. Izven državnih mej se ni smelo izvažati naslednje blago: železo, orožje, vino, olje, žito, sol in zlato. Province Dalmacija, Panonija, Norik, Dokleja in obe Meziji so tvorile skupno carinsko ozemlje. Dohodke iz carine so porabili najprej za plačo vojakom in uradnikom, ostanek pa so poslali v Rim.

Plačilno sredstvo

Plačevali so z govejo živino in ovcami, v kraljevski dobi z bakrom, pozneje s pravim denarjem.

Ugodno je vplivala na trgovino enotnost jezika, mere in uteži. Rimljani so poznali tudi že knjigovodstvo. Trgovanje

Razgovor: Ali tudi sedaj izvažamo kake pridelke v Italijo? Kje plačujemo sedaj mitnino? (Na mestnih mejah.) Kje carino? (Na državnih mejah.)

14. Propad zapadnorimskega cesarstva. Preseljevanje narodov

Od severa pride
nad Rimca vihar
nevredne gospode
iz viškega udar. (Vodnik.)

Ko je bilo rimsko cesarstvo največje po svojem obsegu, so se že pričeli kazati znaki notranjega razkroja. Italija je gospodarsko vedno bolj propadala. Veleposestniki so svoja polja vedno bolj spreminjali v pašnike, mnogo zemlje pa je ostalo neobdelane in zamočvirjene. Tako se je zgodilo, da so morale Rim in Italijo preživljati province. Najhujše je bilo to, da se velika plast ljudi ni preživljala od dela svojih rok, ampak od milosti bogatašev. Rimsko cesarstvo ni znalo vzgojiti ljudi, ki bi pravilno ljubili in cenili delo. Vedno več je bilo takih brezdomcev, ki so zahtevali kruha in iger. V velikih javnih kuhinjah so se ti ljudje prehranjevali, igre v amfiteatrih pa so Rimljane še bolj posurovele, saj je bilo pri teh igrah krvavo pobijanje glavno razveseljevanje Rimljanov. Neobdelana zemlja. Brezdomci

Gladiatorji

Za časa cesarja Trajana je bilo pri eni sami igri 11.000 divjih in domačih živali pobitih. Še bolj surove so bile gladiatorske igre, ko so se ubogi sužnji v krasnih oblekah pobijali do smrti pred očmi pomehkuženih Rimljanov in Rimljank. Nekoč se je

Igre

bojevalo 1400 borilcev, drugikrat je dal cesar Trajan za igre na razpolago 10.000 sužnjev. Še strašnejše so mučili v amfiteatrih kristjane, ki so jih metali divjim zverem, privezovali na kole, jih zažigali kot plamenice in pribijali na križ.

Razkošje in obubožanje

Rimski bogataši so živeli v velikem sijaju in razkošju. Imeli so kar trume sužnjev in so kupovali najdražje pohištvo, preproge, svilene obleke in okraske. Vse te najdražje predmete so morali kupovati izven Italije s srebrom in zlatom. Zato je denar odtekal v orient, Italija pa ni imela kaj prodajati. Tudi mnoge province so zaradi vednega izsiljevanja obubožale in tako so končno tudi ti studenci usahnili.

Naravne nesreče

Od 3. stoletja dalje je še kuga stalno razsajala v rimski državi in je v dvajsetih letih pomorila več kakor polovico prebivalcev. Neprestane hude borbe z barbari so redčile rimske legije. Prišla so še nerodovitna leta, ki so povzročila lakoto in še hujšo draginjo. Število prebivalstva je strahotno padalo, mladine pa ni bilo, ki bi obdelala zemljo in polnila rimske legije.

Germani v rimski službi

Onstran rimskih meja pa je pri barbarskih Germanih število prebivalstva tako naraščalo, da je sililo preko meje in si skušalo z orožjem v roki osvojiti novo zemljo. Rimski cesarji so dolgo branili meje, naseljevali pa so Germane na ozemlju rimske države. Germani so se morali obvezati, da bodo služili v rimski vojaški službi. Kmalu so imeli Germani večino v vojski in v obmejnem prebivalstvu (v Galiji, Obdonavju, Padovi nižini).

Boji ob meji

Zdravi in junaški barbarski narodi so čimdalje bolj pritiskali na rimsko severno mejo. Ob Renu so se naselili Franki in druga germanska plemena, v severni Ogrski Vandali, v srednji Romuniji Zahodni Goti.

Najhujši pritisk so izvajali Germani na rimsko mejo ob dolenji Donavi.

Mejo so prebili Zahodni Goti (kakih 150.000 po številu), prodrli skoraj do Konstantinopla in se naselili v Bolgariji. Od tu so odšli v Italijo in opustošili Rim. Da bi se država laže branila sovražnikov, jo je cesar Teodozij razdelil med svoja dva sinova v

dve cesarstvi: v zapadnorimsko cesarstvo z glavnim mestom Rimom in vzhodnorimsko, bizantinsko ali tudi grško cesarstvo z glavnim mestom Carigradom, kjer je kmalu pričel prevladovati grški jezik. Razdelitev cesarstva

Napočili so težki časi. Roparske, barbarske germanske vojske so plenile in se preseljevale po pokrajinah rimske države, mnoga mesta so obubožala in propadla, vojske in kuga pa so spremenile nekatere pokrajine v prave puščave. Po gozdovih so se često skrivali roparji, ki so navdajali prebivalstvo s strahom in grozo. Težki časi

Nova nesreča je zadela Evropo. Iz Azije so prihrumeli še divji mongolski Huni, podjarmili veliko ljudstev in ustanovili velikansko državo od Rena do ruskih step. Najsilnejši njihov kralj je bil Atila, ki je imel prestolnico nekje v nižini med Donavo in Tiso. Huni

In Atila reče in zemlja bobni,
vsa trese se plan rodovita;
to niso potresa podzemske moči,
to konj so hunskih kopita. (Aškerc.)

Huni so bili majhni in čokati. Imeli so grde obraze, debele glave in močne ude. Večino življenja so presedeli na svojih majhnih konjih, žene in otroci pa v vozovih. Hiš si niso gradili, ampak so živeli v taboriščih, kjer so radi popivali, prirejali velike gostije in divje prepevali.

Atila, šiba božja, je silno napadal sosedne narode. Na Balkanskem polotoku je razrušil okoli 70 mest, nekoliko pozneje je udaril v Galijo in skoraj vsa mesta razdejal. Naslednja leta je udrl v Italijo, uničil mesta Petovio, Celeo, Emono, požgal Aquilejo in Padovo in opustošil Milan. Papež Leon I. mu je šel z velikimi darovi naproti in ga pregovoril, da je prizanesel večnemu mestu. Naslednjega leta (453.) je Atila umrl prav na svoj ženitovanjski dan. Pokopali so ga ponoči. Pogrebce so umorili, da bi nihče ne zvedel za truplo velikega kralja. Po Atilovi smrti je hunska država razpadla. Hunski napadi so propad rimske države pospešili. Kmalu je barbar Odoakar, ki je postal general v rimski vojski, odstranil zad- Hunska pustošenja Odoakar

njega rimskega cesarja in postal sam kralj Italije. Na earigrajski dvor je poslal poročilo, da ni na zapadu nobenega rimskega cesarja več. Tako je neslavno končalo zapadnorimsko cesarstvo in z njim stari vek človeške zgodovine (476). 476

Konec starega veka

Odoakar ni vladal niti 20 let. Z Balkanskega polotoka so pridrli v Italijo Vzhodni Goti pod svojim mogočnim kraljem Teodorikom Velikim in so Odoakarja ubili. Prebivalcem so vzeli ⅓ zemlje in ustvarili državo, ki je segala iz Italije doli v Srbijo. Zadnji narod, ki se je iz srednjega Podonavja preselil v Italijo, so bili Langobardi. Z odhodom Langobardov v Italijo je nastal prostor, kamor so pričeli prihajati Slovani. Germani so se naseljevali v Evropi po vsej nekdanji rimski državi. Njihov jezik pa se je ohranil samo tostran Rena. Povsod drugod pa so nastali iz Germanov in Rimljanov novi romanski narodi: Francozi, Španci, Italijani, Romuni.

Germani v Italiji

Prihod Slovanov

Romani

15. Prihod Slovanov na Balkanski polotok. Kulturno življenje starih Slovanov

Največ sveta otrokom sliši Slave.
(Prešeren.)

Razgovor. Kateri germanski narodi so šli preko Balkanskega polotoka v Italijo? Kateri narodi so prebivali pred preseljevanjem narodov na Balkanskem polotoku?

Po razpadu hunske države, pod katero oblast so prišli Slovani že v svoji prvotni domovini, so se pričeli seliti naši predniki na vse strani. En del Slovanov se je obrnil proti Labi, drugi del na jugozapad.

Prvotna domovina

Prvotna domovina Slovanov je bila onstran Karpatov v sedanji Poljski in zapadni Rusiji, kjer se razprostirajo velike ravnine z mnogimi tekočimi vodami, močvirji in velikimi gozdovi. V oni starodavni dobi so imeli Slovani še skupen jezik z majhnimi razlikami v narečju, enake običaje, vero in enako gospodarsko zanimanje.

Slovani se niso selili pod mogočnimi kralji kakor germanski narodi, ampak polagoma kot gruče poljedelcev in živinorejcev v bratstvih in plemenih. Prvotne prebivalce so premagali in jim jemali zemljo. Že koncem petega stoletja so se ob obali dolenje Donave pojavili Slovani, ki so plenili po Balkanskem polotoku. Druga skupina južnih Slovanov pa je prodirala preko Karpatov in je po odhodu Langobardov v Italijo (568.) poplavila nižavje ob srednji Donavi in Panonijo. V tej dobi pa je prišel preko Karpatov nov mongolski narod Avarov, ki je bil podoben Hunom in je postavil svoja taborišča ob Donavi in Tisi. Divji Avari so podjarmili okoliške Slovane in jih gonili v prvih vrstah na vojsko. Ropali in pustošili so po bizantinskih provincah. Ker so bili Bizantinci v težkih bojih s Perzijci, je padalo mesto za mestom v oblast Avarov in Slovanov. Avari so razrušili in oropali slavno mesto Salono in Sirmij in ju spremenili v razvaline. Prebivalci iz primorskih mest so bežali na otoke, Salončani pa v mogočno Diokleecijanovo palačo, kjer je nastalo mesto Split. V notranjosti dežele so bežali romanski in ilirski prebivalci v gore in so se v poznejših letih poslovanili. Leta 626. pa so doživeli Avari in Slovani pred carigrajskim obzidjem težak poraz, ko so skupaj s Perzijci oblegali mesto. Slovani so pripeljali s seboj celo svoje ladjevje, sestoječe iz mnogih majhnih ladij. Zavezniki so se sprli in Slovani so se užaljeni vrnili domov. Ta poraz je omajal temelje avarski državi in Slovani so se po hudih bojih otresli avarskega jarma.

568

Preseljevanje

Avari

Pustošenja

Poraz pred Carigradom

Tudi v Vzhodne Alpe so Slovani prirejali osvajevalne pohode, deloma na lastno pest, deloma v družbi in pod gospostvom Avarov. Proti koncu 6. in v začetku 7. stoletja so prišli do furlanske ravnine in do izvirov rek Zilje, Mure, Drave in Aniže. V Alpah so jim zastavili pot Bavarci, ob Tilmentu pa Furlani.

Prodiranje v Alpe

V sredi 7. stoletja se je končalo naseljevanje južnih Slovanov. Bizantinci, ki so bili

Konec naseljevanja

potolkli Perzijce, se niso mogli obrniti proti Slovanom, ker jim je v Aziji zrastel nov, še hujši sovražnik — Arabci. Slovani so napolnili pokrajine od izvirov reke Drave in Mure do Soluna in od Jadranskega do Črnega morja.

Gospodarstvo

Stari Slovani so bili lovci, čebelarji, poljedelci in živinorejci. Sejali so največ proso in rž, pa tudi pšenico, oves in ječmen. Zemljo so orali

Koče

z lesenim plugom. Stanovali so v lesenih kočah, ki so jih postavljali ob vodah in gozdovih. Stene so bile pletene in z glino obmetane. V koči je stalo ognjišče, miza in stoli. Okoli koče se je širil vrt, dvorišče s

Hrana

hlevom, stajo, kozolcem in čebelnjakom. Hranili so se z mesom divjih živali, rib in ptic, z mlekom in kruhom. Pili so sladko medico in pivo. Bili so zelo gostoljubni

Lastnosti

ter so radi prirejali ob slovesnostih in pogrebih velike gostije. Slovani so bili lepe rasti, močni, hrabri, v vojskah tudi kruti: pobijali so sovražnike, ropali, pustošili in požigali naselja. Bojevali so se peš,

Vojska

v vojsko so hodili urejeni po bratstvih in plemenih, za orožje pa jim je služil lesen ščit, kopje, lesen lok in zastrupljene pušice. V vojski jim je poveljeval vojvoda, toda njegova oblast ni bila velika, ker niso trpeli, da bi jim zaukazoval posameznik.

Nekaj časa si Slovani tudi v novi domovini niso

Plemenska ureditev

ustanovili države, ampak so bili združeni po plemenih. Živeli so v zadrugah. Zemlja in živina je bila last vseh članov zadruge, glavno bogastvo je bila živina. Vsa rodbina je ostala tako dolgo skupaj, dokler ni postala zadruga premajhna. Nato se je del zadruge preselil in si ustanovil nov dom, ker je bilo zemlje še povsod dovolj. Več zadrug se je imenovalo bratstvo, več bratstev pleme. Ozemlje, na katerem je živelo pleme, se je imenovalo župa. Poglavar plemena je bil župan, ki je bil vojskovodja, sodnik in duhovnik. Prebival je v gradu, ki je stal sredi župe in je bil z nasipi in plotovi utrjen. V župskem gradu so se zbirali starešine k posvetovanju. Župski zbor je odločal o vseh važnih zadevah. V vojnem času si je

Vojvoda

izvolilo več plemen skupnega vojvodo, toda nje-

gova oblast je prenehala takoj, ko je minila vojska. Okoli gradu so Slovani prodajali in kupovali.

Spore med člani je razsojal starešina, spore med bratstvi pa je sodil župan skupno s starešinami. Škodo ali sramoto, ki jo je kdo storil članu bratstva, so občutili vsi člani, zato je bilo vse bratstvo dolžno maščevati svojega člana. Spori

O veri starih Slovanov smo le slabo poučeni. Bizantinski pisatelj Prokopij nam poroča, da so Slovani verovali, da je en sam Bog gospodar sveta. Najvišji bog je bil Perun, bog groma in strele, ki je raztopil spomladi ledene spone, v katere je vkovala zemljo Morana, boginja zime in smrti. Za Perunom je bil najznamenitejši Daždbog, bog sonca, ki obsipava zemljo z blagodejno toploto in svetlobo. Vesna je bila boginja pomladi, Živa boginja zdravja, Lada boginja lepote in ljubezni, Veles bog živine, Radegost bog gostoljubja. Slovani so delili bogove v dobre in zle ali bese (črte), kakor poje naš Prešeren: Bogovi in besi

> Bojuje se najmlajši med junaki
> za vero staršev, lepo bog'njo živo,
> za črte, za bogove nad oblaki.

Dobri bogovi človeku pomagajo, besi mu škodujejo. Slovani so hitro sprejeli krščanstvo, zato se spomin na poganske bogove ni ohranil, pač pa se je ohranil na nižja božanstva, kakor so vile, rojenice, sojenice, volkodlaki, škrati. Nižja božanstva

Slovani svojim bogovom niso postavljali ne svetišč ne kipov, ampak so jih častili na prostem pod svetimi drevesi. Tudi niso imeli duhovnikov in so daritve opravljali starešine. Žrtvovali so bogovom vole, ovce in razne poljske pridelke. Bogočastje

Glavni praznik je bil o božiču, ko so slavili rojstvo boga sonca. Ob spomladnem enakonočju so praznovali zmago spomladi nad zimo in smrtjo, zmago boginje Vesne nad Morano. Velik slovanski praznik je bil o kresu, ko je stalo sonce najviše Prazniki

na nebu in so imeli dobri bogovi največjo oblast. V čast soncu in ognju so opravljali daritve pod milim nebom in zažigali kresove.

Posmrtno življenje

Slovani so verovali, da duša po smrti še živi. V raju nadaljuje človek prav tako življenje, kakršno je živel, preden je umrl. V vojskah so se Slovani večkrat sami usmrtili, da bi ne prišli v suženjstvo in bi ne umrli kot sužnji. Mrtvece so pokopavali ali pa sežigali. V grob so polagali vse tiste predmete, ki jih je imel pokojnik najrajši, da mu bodo služili tudi po smrti. Nad grobom so nasuli gomilo, prirejali bojne igre ali pojedine.

Razgovor. Opiši vile, škrate, rojenice in sojenice po narodnih pesmih. Primerjaj slovanske bogove z grškimi. Kam se izseljujejo Slovani dandanes? Kako živijo v novi domovini? V katerih naših krajih so še ohranjeni ostanki nekdanjih zadrug? Današnje moderne zadruge? Današnje domačije? Kdo podeduje dom? Kdo je lahko dandanes še ud družine razen staršev in otrok? Kateri naš pisatelj najlepše opisuje prihod Slovanov na Balkanski polotok in njihovo takratno življenje?

16. Arabci in islam

Turban pisan diči ruso glavo,
damaščanka mu visi ob boku.
Knjiga sveta je pred njim odprta,
koran čita mladi Abduraman,
koran čita suro baš o smrti
in o smrti in življenju večnem.

(Aškerc.)

Razgovor. Kateri narodi so prebivali v starem veku v Prednji Aziji? Poišči Arabijo na zemljevidu.

Sinovi puščave

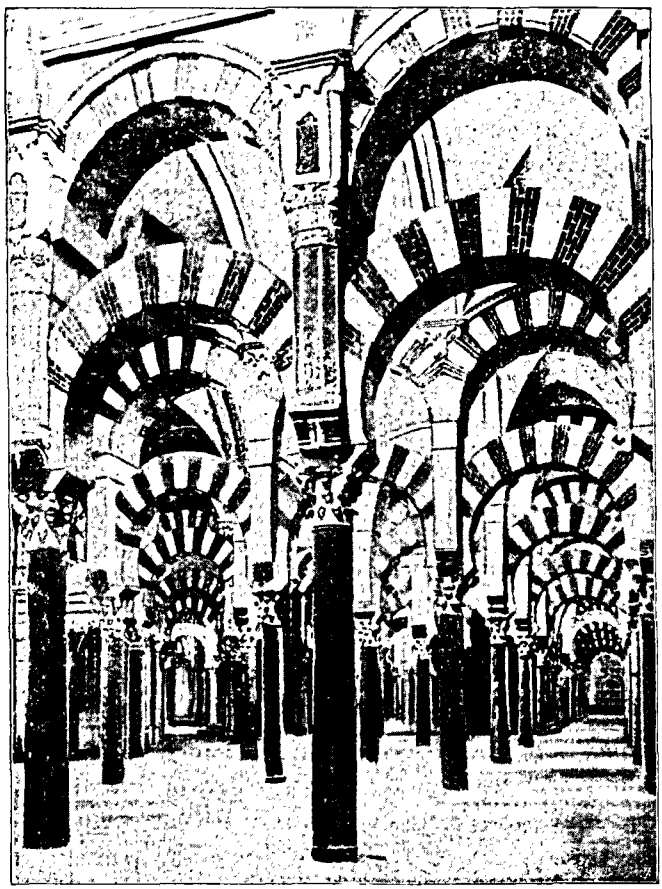
V 7. stoletju se je nenadoma pojavil iz arabske puščave nov, do sedaj neznan narod, ki je pričel z nezlomljivo močjo osvajati Prednjo Azijo, severno Afriko in končno še južno Evropo, v katero je silil na treh krajih. Kdo so bili ti bojeviti sinovi neizmerne in vroče puščave?

Plemena

Na polotoku Arabiji so živela mnoga arabska plemena. Med temi plemeni je vladalo stalno ro-

panje in pustošenje. Vsa plemena so imela skupno svetišče Kabo v Meki. V tem svetišču, podobnem velikanski kocki, je shranjen črn kamen (meteor), ki je padel z neba na zemljo. Temu črnemu kamnu

Kaba

Mošeja v Kordovi

se Arabei klanjajo. Leta 611. se je med njimi pojavil Mohamed in pričel oznanjati novo vero v enega samega boga. Novo vero je imenoval islam, to je bogovdanost, vernike pa muslimane, to so ljudje, ki so vdani v voljo božjo, v kateri je že vse naprej določeno, kar se bo s kom zgodilo. Alah je bog, ki je ustvaril ves svet, Mohamed pa je njegov prerok,

Mohamed in njegovi nauki

in sieer po Jezusu zadnji in največji. Muslimani morajo na dan petkrat moliti, obrnjeni z obrazom proti Meki; pred molitvijo pa se morajo umiti. Vsaj enkrat v svojem življenju morajo potovati v Meko, da se poklonijo črnemu kamnu, ves mesec ramazan pa je zapovedan post. Mohamedove nauke so po prerokovi smrti zapisali njegovi nasledniki v knjigo koran, to je v sveto knjigo. V koranu pa niso zapisani samo sveti nauki, ampak tudi splošna pravila za življenje, po katerih sodniki sodijo.

Koran

Po koranu je delo častno. Vero je treba širiti tudi z mečem v roki. Čas štejejo muslimani po Mohamedovem begu (hedžra). Leta 622. je namreč prerok bežal pred svojimi preganjalci iz Meke v Medino.

Hedžra

622

Mohamed je združil vsa nesložna arabska plemena v eni veri; iz te verske skupnosti pa je nastala mogočna država, ki so ji načelovali po prerokovi smrti verski poglavarji kalifi. Arabci so širili pod svojimi kalifi (Omar) vero z mečem v roki in ustvarili ogromno državo v Prednji Aziji, severni Afriki in na Pirenejskem poltoku, ki je bila po obsegu še enkrat tako velika kakor rimska. Pozneje je razpadla v več majhnih državic. Glavno mesto je postalo Bagdad, slaven kalif pa je bil Harun al Rašid (800). Arabci so povsod pospeševali poljedelstvo, industrijo in rudarstvo; gradili so lepa mesta, prekope, vodovode in spreminjali nerodovitno zemljo v rodovitno. Na zapad so prinesli sladkorni trs, riž, datelj, marelico, breskvo, bombaževee, oranžo in limono. Uvedli so v zapadnih deželah arabsko ovco, sviloprejko, v Afriki in Španiji pa tudi enogrbega velbloda.

Arabska država

Dvig poljedelstva

Muslimani so bili gospodje in gospodarji zemlje, prvotni prebivalci pa so postali tlačani, če niso sprejeli nove vere.

V industriji so izdelovali dragocene tkanine (Damask, Mosul), orožje (Damask), krasne kovinske, usnjarske in keramične izdelke. Cvetela je tudi steklarska, papirna in kemična industrija. Središče obrti so bila mesta Bagdad, Granada, Kordova, Toledo in Kairo.

Razcvet industrije

Središče arabske svetovne trgovine je bil Bagdad, odkoder se je usmerila trgovina na vse strani v Evropo, Afriko in Azijo. Važna je bila tudi pomorska trgovina, posebno na Indijskem oceanu. S slabimi, iz desk sestavljenimi ladjami so prevozili ocean na vse strani. Pričeli so kovati tudi zlat in srebrn denar. Vpeljali so desetinski računski sestav. Arabska trgovina

Razgovor. Si že bral pravljice »Tisoč in ena noč«? Kakšne so po vsebini? Mnogi arabski izrazi se danes mednarodno uporabljajo; tarif, tara, arsenal, admiral, zenit, muselin, damast. Kaj lahko sklepamo iz tega? (Da so bili Arabci visoko kulturen narod). Kakšnega izvora so naše arabske številke? Motivi iz arabskega življenja v naši književnosti? (Lepa Vida, Čaša nesmrtnosti in drugo.) Ali so Arabci osvojene dežele samo izrabljali, ali so dvigali v njih kulturo in gospodarstvo? Kateri narodi pa so bili v osvojenih deželah uničevalci kulture?

17. Karel Veliki

Razgovor. Naštej germanske narode? Ali so se preseljevali s kralji na čelu ali po plemenih? Kdo je razrušil zapadnorimsko cesarstvo?

Po razsulu zapadnorimskega cesarstva ni bilo delj časa v zapadni in srednji Evropi nobene velike in močne države, ampak so nastajala le majhna kraljestva (gotsko, langobardsko, frankovsko, bavarsko in druga). Bizantinski cesar je skušal obnoviti oblast nekdanjih rimskih cesarjev, toda ni se mu posrečilo. V Evropo so prihajala poleg Germanov in Slovanov še druga azijska ljudstva: na vzhodu so se pokazali divji nomadski Huni in nato Avari, na Pirenejskem polotoku pa so se že naselili Arabci, ki so širili novo vero islam in novo arabsko omiko. Nova kraljestva in novi narodi

V tem težkem času so si zgradili germanski Franki, ki so se naselili v Galiji (sedanji Franciji), pblagoma veliko državo, ki je obsegala skoro vse evropske dežele nekdanjega zapadnorimskega cesarstva, tako današnjo Francijo, Švico, gorenjo in srednjo Italijo, Madžarsko do Donave, Češko, Slovaško, Poljsko, Nemčijo do Odre, Slovenijo in Hrvatsko z Istro. Frankovska država

Karel Veliki

Najmogočnejši frankovski kralj je bil Karel Veliki. Bil je šele 26 let star, ko je nastopil vlado. Po telesu je bil močan in lepo zrasel, po duhu pa bister, odločen in delaven. Ta cesar se je bojeval z

Njegove osvojitve

Arabci v Španiji in je zavaroval Evropo pred njihovimi vpadi. Razrušil je langobardsko kraljestvo v Italiji in vzel Bizantincem Istro. Skušal si je osvojiti vse dežele na Balkanskem polotoku. ki so nekdaj spadale pod zapadnorimskega cesarja. Po zmagi nad germanskimi Bavarci smo prišli z njimi vred tudi Slovenci pod njegovo oblast. Kmalu je Karel razrušil še avarsko državo, ki se je razprostirala po Panonski nižini. Ko je frankovska vojska prodirala iz Italije preko slovenskega ozemlja, se ji je pridružil tudi slovenski panonski knez Vojnimir. Frankovske vojske so zavzele velikanske utrjene. okrogle okope iz debel, prsti in kamenja. Plen, ki so ga dobili zmagovalci v roparskem avarskem taborišču, je bil ogromen. Pod frankovsko oblast sta prišli tedaj tudi Panonska Hrvatska in Panonska Slovenija, pozneje še Dalmatinska Hrvatska. Tako je kralj Karel tudi na vzhodu zavaroval svojo velikansko državo.

Ker je združil kralj Karel v svoji državi najrazličnejše dežele in ljudstva, je hotel veljati za naslednika mogočnih rimskih cesarjev. O božiču leta

Rimski cesar

800

800. ga je papež Leon okronal za rimskega cesarja. Položil mu je na glavo zlato krono in trikrat zaklical: »Slava in blagoslov od Boga kronanemu, velikemu in miroljubnemu imperatorju Karlu Avgustu«.

Širjenje krščanstva in omike

V notranjosti je Karel pospeševal krščanstvo in podpiral katoliško cerkev, ki naj bi bila vez med vsemi narodi v državi. Najdalje so se upirali pokristjanjenju in vojaški osvojitvi Polabski Slovani, ki so jih Nemci iztrebili. Po vsej svoji velikanski državi je razširjal Karel rimsko omiko.

Grofije

Vso državo je Karel razdelil v grofije. Stare ljudske kneze je odstavil, na njih mesto pa je postavil

uradniške grofe. Plemenitašem je podeljeval velika posestva, da so uživali z njih dohodke. Na teh posestvih so velikaši naseljevali kmete, ki so bili njihovi podložniki; morali so jim dajati del pridelkov in opravljati tlako.

Grofije ob meji so bile vojaško urejene in utrjene z gradovi. Imenovale so se krajine ali mejne grofije, njih grofje pa mejni grofje. Mejne grofije

Karel je skrbel tudi za šolstvo in je rad obiskoval šole. Zelo je pospeševal poljedelstvo, obrt in trgovino. Karel sam je imel največje in vzorno urejeno posestvo. Gradil je ceste, mostove, prekope, uredil je denar, sejme, carino in drugo. Velikaši so morali na svojih posestvih naseljevati tudi obrtnike. Gospodarstvo

Razgovor. Kakšne velike naloge je izvršila frankovska država? (Ustavila je prodiranje Arabcev, razširila je krščanstvo in rimsko omiko med nove narode.) Kaj razširjajo dandanes velike evropske države po ostalih delih sveta? Kako je razdeljena naša država? Kdo je na čelu banovine? Čigava je zemlja? Komu plačuje kmet davek?

18. Karantanski Slovenci

Viharjev jeznih mrzle domačije
bile pokrajne naše so, kar Samo,
Tvoj duh je zginil, kar nad Tvojo jamo
pozabljeno od vnukov veter brije.

(Prešeren.)

Razgovor. Po katerih krajih so se naselili predniki današnjih Slovencev? Kakšni so v splošnem ti kraji? Gorati, ravnine?

Predniki Slovencev so zasedli veliko obsežnejše ozemlje, kakor ga imamo njihovi potomci dandanes. Ob Donavi so mejili na Čehe, na severozapadu so bili mejaši Bavarcev, na jugu pa so zasedli po dolgotrajnem boju svet Furlanije do Tilmenta. V visokem alpskem pogorju so se naselili bolj na redko kakor v nižjem svetu. Naseljeno ozemlje

Leta 623. je zbral junak Samo okoli sebe slovenske rodove, ki so prebivali ob Labi. Moravi. Po- Samo

savju in ob Adriji. Udaril je z njimi nad Obre, jih premagal in rešil Slovane krutega, ponižujočega obrskega jarma. Neštevilne množice Obrov so padle pod meči združenih Slovanov.

Samova država

Središče Samove države je bilo v Češki, kjer je imel kralj Samo sijajen dvor. Združenih Slovanov so se Franki zbali, zato so sklenili, da bodo Samovo državo uničili. Kmalu se jim je nudila prilika, da so napadli Slovane. Slovani so pobili nekaj frankovskih trgovcev, ker so mislili, da so frankovski ogleduhi. Frankovski kralj je po svojem odposlancu zahteval zadoščenje.

Boji s Franki

Samo mu je ponudil zvezo in prijateljstvo, ošabni Frank pa mu je odgovoril, da Franki ne morejo sklepati zveze s poganskimi psi. Nato mu je Samo ponosno zaklical: »Tedaj bomo Vas, ki delate vedno proti božji volji, popadli kakor psi.« Na obeh straneh so se zbirale silne čete. Sovražniki so navalili tudi v naše slovenske dežele, kjer so pobili slovanske čete in mnogo Slovanov odpeljali v suženjstvo. Glavna frankovska vojska je udarila na Češko. Tri dni je tekla kri, končno so zmagali Slovani.

Samo je vladal 35 let. Nekateri pravijo, da je bil frankovski trgovec, toda po imenu, šegah in običajih, ki so vladali na njegovem dvoru, lahko sklepamo, da je bil Slovan.

Po Samovi smrti je slovanska zvezna država, ki je osvobodila Slovane izpod obrskega jarma in jih branila pred Franki, razpadla. Slovence so si spet podjarmili Obri, le v Karantaniji so živeli še okoli 150 let svobodno pod domačimi knezi.

Razpad države

Karantanski knezi

Okoli sredine 8. stoletja je vladal v Karantaniji knez Borut. Ko so ga leta 748. zopet napadli Obri, je poklical v tej stiski na pomoč Bavarce. Bavarci so mu v bojih pomagali, v zahvalo pa so jih morali Karantanci priznati kot svoje vrhovne gospodarje. Tako so zgubili naši predniki samostojnost in prišli prvič pod nemško vrhovno oblast, pod katero so ostali skoraj 1200 let. Bavarci so vzeli s seboj na bavarski dvor kot talca Borutovega sina Gorazda in njegovega nečaka Hotimira. Oba kneževiča so vzgojili v krščanski veri v samostanu sredi južnobavarskega Chiemskega jezera. Karantancem so pustili še domače vojvode, ker so jih rabili v bojih s Franki.

748

Pod Bavarci

Po Borutovi smrti je zavladal Gorazd, ki je bil prvi krščanski knez med južnimi Slovani. Vladal je komaj tri leta in je goreče širil med svojim ljudstvom krščansko vero. Papež je podredil Slovence salzburškemu škofu, ki je pošiljal med nje bavarske duhovnike. Ljudstvo ni razumelo njihovega jezika, vrh tega je bilo nejevoljno, ker so mu Nemci naložili desetino. Pokristjanjenje Salzburška škofija

Po Gorazdovi zgodnji smrti je nadaljeval njegovo delo vojvoda Hotimir. Na njegovo prošnjo je poslal salzburški škof Virgil v naše kraje škofa Modesta, ki je krščeval ljudi in ustanavljal cerkve. Na Koroškem v Gospe Sveti pod Krnskim gradom, kjer je bil sedež karantanskega vojvode, je posvetil veličastno cerkev Matere božje. Salzburški škof Virgil je bil Irec in je širil krščanstvo z drugačnimi sredstvi, kakor so hoteli Nemci. Ne z mečem in nasiljem, marveč z božjo besedo in milostjo je dosegel Irec svoje velike misijonske uspehe. Zaradi blagega nastopa karantanskih duhovnikov se Slovenci niso trdovratno upirali krščanstvu. Res so bile po poročilih tri vstaje poganskih Slovencev, toda bile so naperjene tudi proti nemštvu in domači knežji rodbini, ki je poklicala v deželo tuje Bavarce. Vstaje

Najhujša vstaja je izbruhnila po Hotimirovi smrti, ki jo opeva pesnik Prešeren: »Kri po Krajni, Korotani prelita napolnila bi jezero.« Pogani so zapodili iz dežele krščanskega kneza Valtunka in vse krščanske duhovnike, podirali cerkve in več let gospodarili v deželi. Begunci so prosili pomoči pri Bavarcih, ki so udrli v deželo in v hudem boju porazili poganske stranke (772).

Šest mescev moči tla krvava reka.
Slovenec že mori Slovenca brata —
Kako strašna slepota si človeka.

(Prešeren.)

Po zmagi kristjanov je zavladal Valtunk in vsa Karantanija se je pokristjanila.

Na ozemlju južno od Drave ob Soči in Savi so oznanjali krščanstvo duhovniki iz Ogleja, ki pa so Oglejski patriarh

Patriarh Pavlin II. blagoslavlja furlansko-slovensko vojsko, ki gre nad Obre

kazali manjšo vnemo kakor njihovi tovariši iz Salzburga. Na mnoga prigovarjanja je prišel med Slovence patriarh Pavlin II. Cerkev je dobila tudi v slovenskih deželah velika posestva, na katerih je naseljevala tuje koloniste.

Pod Franki

V tem času je zavladal v frankovski državi mogočen vladar Karel Veliki. Ta kralj je združil po zmagi nad Langobardi in upornimi Bavarci v svoji državi skoro vso slovensko zemljo od Jadrana do Donave. Ker se Slovenci Karlu niso upirali, ko so z Bavarci vred prišli pod njegovo oblast, jim je pustil še domače vojvode, toda nadzirala sta jih dva mejna grofa. Bila sta to furlanski mejni grof in mejni grof Vzhodne krajine. Domači karantanski knezi so bili Pribislav, Semika, Stojmir in Edgar. Slovenci so obdržali svoje vojvode do velike južnoslovanske vstaje zoper Franke, ki je izbruhnila pod vodstvom hrvatskega panonskega kneza Ljudevita Posavskega.

Slovenci, Slovenija

Slovenci so prvotno, splošno veljavno ime za južne Slovane vzeli za svoje narodno ime. le da so obliko Sloven spremenili v Slovenec. Deželo, ki so jo zasedli, se v virih že v devetem stoletju imenuje Slovenija. Skupno narodno ime pa so začeli izpodrivati pokrajinski nazivi (Kranjska, Karantanija).

Plemenitaši, svobodni, nesvobodni

Kakor pri sosednjih narodih so se tudi pri Slovencih delili prebivalci v nesvobodne, svobodne in plemenitaše. Nesvobodni so bili naseljeni na plemiški zemlji in gospodar jih je smel prodajati, zamenjavati ali kupovati kakor blago. Nekaterim je dal velikaš v obdelavo kos zemlje, za kar so mu morali dajati del pridelkov in opravljati tlako. Široka plast Slovencev je spadala k svobodnim, ki so imeli svojo zemljo in so se udeleževali zborov in vršili vojaško službo. Iz vrst svobodnih so se povzdignili plemenitaši, ki pa niso bili številni. Bili so člani vladarske hiše, župni poglavarji, vojaški in cerkveni starešine in so imeli velika posestva.

Gospa sveta

Razgovor. Kaj bi se bilo zgodilo s Slovenci, če bi ne bili hoteli sprejeti krščanstva? (Glej Polabski Slovani.) Imamo dandanes tudi Slovenci kaj misijonarjev, ki razširjajo med tujimi narodi krščanstvo in omiko? Največji slovenski škof misijonar? Kako se imenuje slovenska pesnitev, ki opeva pokristjanjenje Slovencev? (Krst pri Savici.) Ali je dandanes vsa slovenska zemlja združena v eni državi?

19. Gosposvetsko polje

Polje lepo, polje Gosposvetsko,
dežele Koroške ti cvet!
Kaj pomeni kamen stari v tebi,
svedok iz neznanih nam let.

(Aškerc.)

Pomen

Lega

Gosposvetsko polje je bilo središče slovenske državice Karantanije, ki so ji vladali domači slovenski vojvodi; zato je to polje zibelka slovenske zgodovine, časti in slave. Razprostira se severno od Celovea ob reki Glini med Celoveem in Št. Vidom. Ob vzhodni strani obdaja polje dolga Gosposvetska gora, na zapadu pa se dviga lepa Šenturška gora z nižjimi obronki. Pod Šenturško goro je stal mogočni Krnski grad.

slavna prestolnica koroških vojvod, ki je dandanes v razvalinah. Nedaleč od Krnskega gradu se dviga na majhnem hribu starodavna, veličastna gosposvetska cerkev z dvema mogočnima zvonikoma. Na travnati ravnini med gradom in cerkvijo stoji v majhnem gozdiču v visoki železni ograji nekdanji vojvodski prestol. Gosposvetsko polje hrani tako najsvetejše spomine na našo starodavno in slavno preteklost, ko si je slovensko kmetsko ljudstvo še samo postavljalo svoje kneze po lepem, starem narodnem obredu. Tudi pozneje, ko so prišli naši predniki pod tujo oblast, se je ohranil še precej časa ta častitljivi obred. Tako so tudi tuji vladarji priznavali, da je Koroška slovenska dežela in da prebiva že od nekdaj v njej slovenski rod, ker so jemali oblast nad deželo v slovenskem jeziku iz rok slovenskega ljudstva. Ustoličenje

Tu volili smo sami si kneza,
kmet sam mu vso dal je oblast,
narod sam iz sebe mu predaval
moč žezla in krone je čast.

(Aškerc.)

Opat Ivan Vetrinjski nam prav lepo opisuje to največjo narodno slovesnost, ko si je dežela postavila za vladarja novega kneza.

Na vznožju Krnske gore stoji kamen, na katerega je sedel svoboden kmet iz svobodnega rodu, ki je imel to pravico podedovano iz starodavnih časov. Z eno roko je držal marogastega bika, z drugo pa kobilo enake barve; okrog njega je bilo zbrano domače ljudstvo. V bližini je stal deželni knez, oblečen v sivo raševino, obut v kmečke čevlje, z deželno zastavo v roki. Z njim so bili plemenitaši in vitezi v najsijajnejši opravi.

Vojvoda s palico v roki se je približal kmetu na kamnitem sedežu. Kmet je vprašal v slovenskem jeziku: »Kdo je oni, ki tako prihaja?«

Okoli stoječi so odgovorili: »Deželni knez je.«

Kmet je vprašal nato: »Ali je pravičen sodnik, ki išče blagor domovine? Ali je svobodno rojen in prijatelj ter zaveznik prave vere?«

Vsi so odgovorili: »Je in bo vedno.«

»Po kateri pravici«, je nadaljeval kmet, »me lahko spravi s tega sedeža?«

Vojvodski prestol na Gosposvetskem polju
(vojvodov sedež)

Ustoličenje slovenskega vojvode na knežjem kamnu

»Dobiš šestdeset beličev, marogastega bika, kobilo in obleko, ki jo ima sedaj knez na sebi, prost boš ti in tvoja hiša vsakega davka.«

Nato pa se je kmet rahlo dotaknil knezovega lica in ga opomnil še enkrat svete dolžnosti, da bo pravično sodil, na kar je stopil s sedeža in odgnal obe živinčeti s seboj.

Knez pa se je postavil, oblečen v kmečko obleko, na preprosti kamen, ki ga je ravnokar zapustil kmet, potegnil svetli meč, ga zavihtel na vse štiri vetrove ter se zarotil in prisegel, da hoče biti vsem sodnik po dolžnosti in pravici. Nato se je knez še napil iz preprostega kmečkega klobuka čiste studenčnice, da bi pokazal narodu, naj bo zadovoljen s tem, kar daje domača zemlja.

Izpod Krnskega gradu je šel vojvoda v starodavno in veličastno gosposvetsko cerkev, kjer je daroval najvišji deželni duhovnik slovesno sveto mašo.

Po slovesnem obedu se je odpravil knez z vsem spremstvom na Gosposvetsko polje, kjer stoji še dandanes vojvodski stol. Sestavljen je iz kamnov in ima dva sedeža, od katerih je prvi obrnjen na vzhodno, drugi pa na zahodno stran. Na vzhodni sedež se je usedel vojvoda in delil deželne najeme in pravice, na zapadnega pa je sedel goriški škof in je delil svoje najeme, ki jih je imel na Koroškem.

Ponemčenje

Gosposvetsko polje s svojimi najlepšimi starodavnimi spomeniki slovenske svobode in državne samostojnosti se je v zadnjem stoletju močno ponemčilo. Ob pogledu na častitljivi vojvodski stol nam kliče pesnik:

»Čuj svobode naše pokopane
pomnik je ta kamen edin.
Tujcu suženj si pozabil davno,
da otcev svobodnih si sin.

Razgovor. Kakšnega pomena so slavni spomeniki na narodno svobodo in veličino za vsak narod? (Vzbujajo v nas ljubezen do svete domače zemlje, do materinega jezika in pradedov, vzgajajo narod k pogumu, junaštvu, samozavesti in narodnemu ponosu.) Kaj pomeni samozavestni Županičev verz: »Moj narod star je težkih tisoč let...« Pelji se v duhu na Gosposvetsko polje. Vsak Slovenec mora vsaj enkrat v življenju obiskati Gosposvetsko polje. Ne roke — srce so nam prebodli, ko so razkosali našo slovensko zemljo. Dota Slovencev naši jugoslovanski državi? (Omikano ljudstvo, pridnost, poštenost in dr.)

20. Ljudevit Posavski

... Pozdravljam iz srca
vas v gradu svojem gostoljubnem bratje!
Vsi dobrodošli mi: Slovenci vi
in Srbi dragi moji in
Hrvatje!
Na boj junaki! Vstaje plamen živ
med našim narodom povsod naj švigne!
In kdor je mojih misli naj svoj meč
z menoj vred na prisego sveto dvigne!

(Aškerc.)

Hrvatski državici

Najstarejši hrvatski državici sta bili Panonska Hrvatska in Dalmatinska Hrvatska. Panonska Hrvatska se je razprostirala od Drave do Kapele in od Gorjancev do Požeškega gorovja. Glavno mesto državice je bil Sisek. Panonski knezi so bili najprej podložni Avarom. Dalmatinska Hrvatska je obsegala kraje od Raše v Istriji do Cetine in od morja do Kapele in Vrbasa. Knezi Dalmatinske Hrvatske so po imenu priznavali nad seboj bizantinsko vrhovno oblast, prestolnica pa jim je bila najbrž v Bihaču blizu Splita.

Vrhovna oblast

Pod Franki

Ko je mogočni frankovski kralj Karel Veliki razrušil avarsko državo, so prišli pod njegovo vrhovno oblast tudi knezi Panonske Hrvatske. Ista usoda je zadela kljub slavnim zmagam tudi Dalmatinsko Hrvatsko. Ozemlje Panonske in Dalmatinske Hrvatske in slovenske pokrajine južno od Drave je Karel podredil mejnemu grofu furlanskemu.

Ljudevit Posavski

Ko je Karel Veliki umrl, je zavladal njegov neodločni sin Ludovik Pobožni. Novemu vladarju sta se poklonila oba hrvatska kneza: panonski Ljudevit in dalmatinski Borna. Toda novi cesar je bil slab vladar in v državi so nastali nemiri in neredi. Frankovski grofje in namestniki so vršili med ljudstvom nasilja in okrutnosti. Nič boljši ni bil furlanski mejni grof Kadolah, zato se mu je hrvatski knez Ljudevit uprl. V deželi je izbruhnila vstaja.

Ljudevitov upor

Ker Ljudevit tudi od kralja ni dobil nobene pomoči, je sklenil, da se bo boril za popolno osvoboditev izpod frankovske oblasti. Spoznal pa je, da je za tak boj sam preslab, zato je poklical na pomoč Slovenee, kneza Borna in Timočane v severni Srbiji.

Zavezniki

Borna je pomoč odklonil, njegovemu vabilu pa so se odzvali Slovenci ter Timočani. Tako se je velik delik del Jugoslovanov od italijanske do bolgarske meje združil zoper Franke. Novi furlanski mejni grof je udaril najprej na Slovence, da bi si jih zopet podjarmil. toda na pomoč jim je prihitel

s svojo vojsko junaški knez Ljudevit. Ko pa se je Ljudevit boril na ozemlju gorenje Drave, je udrl z juga v njegove dežele izdajalski dalmatinsko-hrvatski knez Borna. Ljudevit ga je počakal z vojsko ob Kolpi in ga strašno porazil. Kneza Borna so zapustili celo njegovi lastni ljudje (Gačani), on sam pa se je komaj rešil s pomočjo svoje telesne straže. Ljudevit je vkorakal s svojo vojsko v Dalmatinsko Hrvatsko, kjer je po deželi plenil, pustošil in požigal.

Izdajalski Borna

Izdajalski knez Borna je hitel k cesarju in na njegov predlog so sklenili, da bodo udarile frankovske vojske na Ljudevita hkrati s treh strani. Ko je minila zima, so res prodirale tri vojske iz Italije in Nemčije preko slovenskega ozemlja proti Posavju na združene Slovence, Hrvate in Srbe. Slovenci so se junaško upirali Frankom, toda prehoda jim niso mogli preprečiti. Vse tri vojske (čez Kras, preko Karantanije in Panonije) so prodirale proti Sisku. Prestrašeno ljudstvo se je poskrilo po gozdovih in močvirjih, Ljudevit pa se je zaprl v močno trdnjavo na strmem hribu in Franki mu niso mogli do živega.

Tri vojske navalijo na Ljudevita

Ko so se frankovske čete vračale preko slovenskega ozemlja, kjer so pustošile in plenile, domov, so vzeli Franki Slovencem pravico, imeti svoje domače kneze. Odslej jim je cesar pošiljal nemške velikaše za vladarje in gospodarje. Slovenci smo izgubili svoje domače kneze in plemstvo in smo prišli trajno v popolno oblast Nemcev. Tisti Slovenci, ki so se udeležili upora, so izgubili svoja posestva, ki so jih frankovski vladarji in velikaši podeljevali svojim pristašem.

820

Slovenci izgubijo domače kneze

Franki so še enkrat poslali tri vojske na hrabrega Ljudevita, toda brez uspeha. Šele ko je deseta vojska prodirala iz Italije proti Savi, se je Ljudevit umaknil iz Siska in se zatekel v Dalmatinsko Hrvatsko k ujcu vojvode Borna, ki pa ga je dal, menda na zahtevo Frankov, zavratno umoriti. Tako je končal prvi slavni knez združenih Hrvatov, Slovencev in Srbov. Prvikrat v zgodovini vidimo, kakšno moč je pokazala zveza južnih Slovanov v boju s Franki. Ozemlje od Soče in

Ljudevitov poraz

Save do Timoka je bilo za kratko dobo združeno pod enim samim domačim vladarjem.

Po smrti Ljudevita Pobožnega je frankovska država razpadla med njegove sinove na tri dele: v poznejšo Francijo, Italijo in Nemčijo. Slovensko zemljo je zadela nova nesreča: razdelili so jo med dva velika milijonska naroda, med Nemčijo in Italijo. Meja je šla nekako tam, kjer gre danes državna meja med Italijo in Jugoslavijo. **843**

Razdelitev slovenske zemlje

Razgovor. Kako smo dandanes Slovenci razdeljeni? Preteči je moralo več kot tisoč let, da so se deloma uresničili Ljudevitovi načrti: zato moramo vedno in povsod varovati svojo narodno državo Jugoslavijo. Posebno skrb in ljubezen posvečajmo slovenski zemlji v tujih državah in izseljencem.

21. Vlastimir v Srbiji

Po svim poljima Otadžbine moje
Mnoge svete humke rasturene stoje.
Gde vitezi vrli, u danima slave,
Položiše glave. (Ilić.)

Razgovor. Kako so se preseljevali Germani in Mongoli? (Z mogočnimi vladarji na čelu.) Kako Slovani? (Po plemenih.) Kakšne so pokrajine ob Ibru, Pivi in Drini? Nudi zemlja dovolj naravne obrambe?

Ko so se Srbi naselili na Balkanskem polotoku, so bili porazdeljeni na več plemen, ki so jim načelovali plemenski poglavarji — župani in knezi. Ti poglavarji so hoteli ostati neodvisni in samostojni, zato se niso razvile med srbskimi plemeni takoj kake večje države. Združevanje so tudi ovirale gorate pokrajine z med seboj ločenimi dolinami in kotlinami. Srbska plemena so zasedla bizantinske pokrajine, zato so morala nad seboj priznavati bizantinsko vrhovno oblast, vendar le bolj po imenu. Nekaj srbskih pokrajin so si kmalu podjarmili Bolgari, ki so kot azijsko tatarsko pleme prekoračili Donavo (679.) in so se naselili v severni Bolgariji.

Srbska plemena

V srbske kraje so že v VII. stoletju prihajali krščanski misijonarji, in sicer najprej iz romanskih mest ob Jadranu, nato pa iz grških mest ob

Pokristjanjenje

Egejskem morju. Prvi so oznanjali Kristusov nauk v latinskem jeziku, drugi v grškem, pa tudi v slovanskem, in so imeli zato več uspeha. Bizantinski cesar je pomagal duhovnikom pri njihovem misijonskem delu, vendar se je ljudstvo v splošnem krčevito držalo svoje stare vere, posebno še, ker se je balo Bizantincev.

Vstaja

Kmalu je izbruhnil v goratem ozemlju Tare, Lima, Pivc, Drine in Ibra večji upor proti Bizantincem. Ko so se namreč Bolgari zapleli v boje z mogočnimi Franki, Bizantinci pa so se vojskovali z Arabci, je izgnala poganska stranka vse krščanske duhovnike in bizantinske uradnike iz dežele in je pretrgala tako vse zveze z Bizantinci. Pod svojim junaškim knezom Vlastimirom si je ljudstvo ustvarilo prvo svobodno južnoslovansko srbsko državo. Bizantinci niso imeli ne moči ne časa, da bi bili preprečili proglasitev te državice. Glavno mesto je bilo mesto Ras ob reki Raški. Po tej reki so se prebivalci imenovali Rašani, država pa Raška. Hrabri Rašani so s knezom Vlastimirom širili svojo državico po rečnih dolinah na vse strani. Prodrli so v porečje Bosne in hoteli priklopiti svoji državi še sosedne rodove v Hrvatski.

Ustanovitev države

Boji z Bolgari

Samostojne srbske državice so se zbali kot tekmovalke Bolgari, ki so hoteli razširiti svojo državo do Jadrana. Ker so nastali v frankovski državi notranji nemiri, Bizantinci pa so imeli še vedno dovolj opraviti z Arabci, so Bolgari z vso svojo silo navalili na Srbe. Mlada Vlastimirova državica je bila v veliki nevarnosti, kajti Srbi so morali odbijati močne, hrabre in dobro oborožene bolgarske čete. Toda gozdovi in planine so varovali hrabre srbske junake, ki so prvič v velikem in hudem boju branili svojo svobodno domovino. Bolgarske čete so le težko prodirale v deželo, kajti gorato ozemlje ni bilo pripravno za bolgarsko konjenico. Boji so trajali tri leta, vendar Bolgari niso mogli uničiti mlade Vlastimirove državice, ki je junaško odbila vse sovražne napade.

Notranji nemiri

Prva srbska državica je pokazala takoj v začetku mnogo žilavosti in bojevitosti, le žal, da so kmalu iz-

bruhnili nemiri in nesloga med Vlastimirovimi sinovi. V teh bojih je država oslabela. Končno je zmagal najstarejši sin Mutimir, Srbi pa so se morali zopet pokoriti Bizantincem. Vlastimirovi nasledniki

Po Mutimirovi smrti so se zopet vneli srditi boji za prestol med njegovimi sinovi, nečaki in vnuki. Slavna in junaška Vlastimirova državica je vedno bolj slabela in propadala, Bolgarija pa se je dvigala k najvišji svoji slavi in moči. Propadanje države

Razgovor. Ali so se Srbi pod Vlastimirom vojskovali, da bi si podjarmili druge narode, ali so branili samo svojo zemljo? Vojske so osvojevalne in obrambne. Vsak narod si mora svojo svobodo sam ustvariti, prav tako mora svojo svobodo vedno in povsod sam braniti. Vsak državljan mora biti vedno pripravljen darovati življenje za svojo domovino. Kako so branili mali narodi svojo svobodo v svetovni vojski? (Jugoslovani, Belgijci). V osvobodilnih vojskah ustvarjajo narodi naravnost čudeže. Narod, ki ni pripravljen na žrtve, bo prej ali slej propadel. Ko grozi nevarnost, mora biti ves narod edin v ljubezni do domovine. Kateri sovražnik je vsakemu narodu najbolj nevaren? (Notranji nemiri, needinost, pomehkuženost in podobno.) Samo ta sovražnik lahko uniči vsak narod. V čem se še kaže junaštvo in pogum naroda? (V velikih javnih delih, ki so združena z velikimi nevarnostmi, v novih iznajdbah in raziskovanju neznanih pokrajin, v pomoči svojemu bližnjemu, ko je treba postaviti večkrat svoje življenje v nevarnost.)

22. Hrvatski knezi

(Trpimir, Branimir.)

Razgovor. Kje so na Hrvatskem pokrajine, ki so že po naravi utrjene. Dalmatinska obmorska mesta? Čigav je Zader? Poišči nekatera dalmatinska mesta.

Nekako ob istem času kakor Srbi so si tudi Hrvatje ustvarili svojo državico, ki je razvila večjo moč na kopnem in na morju. Tudi hrvatska država je nastala v goratem kraju kakor srbska, in sicer okrog Velebita in Kapele, ob rekah Uni, Kolpi in Vrbasu. Imenovala se je Dalmatinska Hrvatska in je bila od kralja Karla Velikega pod vrhovno oblastjo rimsko-frankovskega cesarja. Najznamenitejši knez je bil Trpimir (845. do 864.), ki se je prvi izmed hrvatskih knezov ponosno imeno- Dalmatinska Hrvatska

Trpimir

852

val: »z božjo pomočjo knez Hrvatov«. Svojo državo je že imenoval hrvatsko kraljestvo.

Trpimir je nastopal mogočno kakor kak kralj. Svojo prestolnico je imel v Klisu, kjer si je uredil sijajen dvor. Po zgledu frankovskega kralja se je obdajal z dostojanstveniki, komorniki in dvornimi duhovniki. Bil je pobožen vladar. V skrbi za zveličanje svoje duše je zgradil nedaleč od Klisa samostan sv. Petra, kamor je poklical iz Italije Benediktince.

Boji z Bolgari

Njegova država se je razprostirala od Jadrana do Drine, kjer je mejila na Bolgare. Tudi Hrvatje so morali, podobno kakor Srbi pod Vlastimirom, braniti svojo državico pred mogočnimi, dobro oboroženimi bolgarskimi četami. Bitka se je vršila nekje v severovzhodni Bosni, v kateri je Trpimir Bolgare docela potolkel. Trpimir je bil praoče narodne dinastije, ki je ustvarila močno južnoslovansko hrvatsko državo in jo vladala z malimi izjemami skoro 300 let.

Notranji nemiri

Po Trpimirovi smrti so zavladali na Hrvatskem notranji nemiri in knezi so se pogosto menjavali na prestolu. V tem času je zrastel Hrvatom na morju nov sovražnik. V Jadransko morje so vedno

Boji z Arabci

bolj silili bojeviti Arabci, ki so napadali trgovske ladje in obmorska mesta. Mesto Dubrovnik so oblegali 15 mesecev, dokler jih niso prepodili s svojim ladjevjem Bizantinci. Z druge strani morja, iz južne Italije, so klicali Franki na pomoč Hrvate, da bi jim pomagali pri obleganju mesta Bari, kjer so se že vgnezdili Arabci. Franki so naskočili mesto s kopnega, Hrvatje pa z morske strani in ga zavzeli.

I dugo se strašna bitka bije.
Polje, more krvlju se zalije,
polje kriju mrci nebrojeni,
more kriju brodi polomljeni. (Fr. Marković.)

Osvoboditev izpod Frankov

Kmalu so se Hrvatje rešili za vedno frankovske oblasti. Ko je umrl zadnji potomec Karla Velikega v Italiji, so si hoteli Dalmatinsko Hrvatsko podvreči Nemci. Hrvatje so se temu uprli in potolkli frankovsko vojsko. Hrvatski knez je sedaj priznal

Bizantinska oblast

nad seboj bizantinsko oblast, v cerkvenem oziru pa se je podredil carigrajskemu patriarhu. Mnogi Hrvatje

s tem niso bili zadovoljni in so se uprli. Prestol je zasedel vodja upora knez Branimir in je takoj odposlal papežu v Rim pismo, v katerem je slovesno izjavljal, da se hrvatski narod vrača v katoliško cerkev. Papež je dvignil roke nad grobom sv. Petra in blagoslovil Branimira, ves njegov narod in vso njegovo zemljo. Branimir

Malo pozneje je papež sklenil z Bizantinci glede Hrvatov sporazum: cesar in patriarh sta obdržala še nadalje v svoji oblasti dalmatinska mesta in otoke, odrekla pa sta se kneževini hrvatski, ki je postala tako popolnoma samostojna in ni priznavala nobene vrhovne oblasti več nad seboj. Hrvatski knez je bil mogočen vladar. Bogata Benečija, »Kraljica morja«, mu je pričela plačevati celo letni davek, da bi imela mir pred njim. Popolna osvoboditev

Razgovor. Trpimir je poklical v deželo Benediktince. Kakšne naloge vršijo dandanes samostani med narodi? Kakšne naloge so vršili v srednjem veku? (Spreminjali so gozdove v polja, učili ljudi rokodelstva in poljedelstva, podpirali popotnike, bolnike in ubožce.) Menihi so bili učenjaki, umetniki in učitelji, med ljudstvom so razširjali besede svetega evangelija.

23. Panonski Slovenci

Še enkrat v naših glasih se odzovi
last lepa kneza Pribine nekdanja,
in kneza Koelja domovina bajna
odzovi se med blatnimi bregovi.
Naj dvignejo nad teboj se gradovi
— — — — — — — — — — —

(Kollar.)

Razgovor. Poišči na zemljevidu Prekmurje, ravnino ob Savi in Dravi? Kateri tuji narod prebiva sedaj okoli Blatnega jezera? Pokaži na zemljevidu mejo med Jugoslavijo in Ogrsko?

Za časa Trpimirove in Vlastimirove države je nastala sredi 9. stoletja tudi na tleh Panonske Slovenije nova slovenska država, ki jo je ustanovil Pribina. Pribina je bil prvotno knez v današnji Slovaški, v pokrajini ob reki Nitri, in je bil najbrž Slovak. Panonska država

Pribina

Pokrajina ob Blatnem jezeru

Mogočni moravski knez, ki je ustanovil proti Frankom veliko zapadnoslovansko državo, ga je iz dežele pregnal. Frankovski kralj mu je podelil velik del
Sp. Panonija spodnje Panonije okoli reke Zale, ki teče v Blatno jezero. Ozemlje, ki ga je dobil Pribina, je bilo redko naseljeno; v deželi je bilo še mnogo Avarov, Slovani pa so živeli največ na zapadu. Vsepovsod so se še kakazale žalostne posledice avarskega gospodarstva: zemlja je bila na mnogih krajih zamočvirjena in opustošena. Pribina je klical v deželo koloniste (naseljence), ki jih je naseljeval po praznih,
Naseljevanje a rodovitnih pokrajinah. Novi naseljenci so prihajali največ iz Bavarskega in iz Karantanije. Nemški naseljenci so bili v večini. Z neumornim trudom in delom je Pribina ustvaril v deželi blagostanje. Vneto
Širjenje krščanstva je razširjal tudi krščansko vero, klical v deželo duhovnike in zidal cerkve. Kolonisti in misijonarji so prihajali v deželo po starih rimskih cestah. V svoji prestolnici Blatogradu je dal Pribina sezidati veliko cerkev, ki jo je posvetil sam salzburški nadškof. Pribina je vladal velikemu ozemlju od

Pohorja in Kozjaka do bolgarskih meja ob Donavi in Sremu in od Rabe na severu do Drave na jugu. Najbrž pa je bil tudi gospodar Panonske Hrvatske. Padel je v boju z Moravci. Pribini je sledil njegov sin Koceli, ki je prav tako zvesto kot oče služil frankovskemu kralju in enako vneto razširjal krščanstvo. Ugled neznatnega begunca iz Slovaške in njegovega sina je tako zrastel, da ga je sam kralj imenoval vojvodo, čeprav je bil v resnici samo frankovski grof. Kocelj

Razgovor. Kam hodijo za zaslužkom Prekmurci?

24. Sv. Ciril in Metod

Glej brate, tovariša sva bila
in eno brazdo orala;
in jaz na lehi padam,
svoj dan sem skončal.
(Umirajoči Ciril bratu Metodu.)

V prvi polovici 9. stoletja je vzrastla severno in vzhodno od Dunaja ob reki Moravi in po današnjem Slovaškem velika slovanska država Velika Moravska. Država je dosegla višek svoje slave in moči za časa modrega kneza Rastislava. Velika Moravska je bila cerkveno podrejena nemškim škofom, zato so v deželo prihajali nemški duhovniki, ki so širili krščansko vero, hkrati s krščanstvom pa tudi nemški vpliv. Knez Rastislav se je hotel popolnoma osamosvojiti od nemških škofov; zato je poslal k bizantinskemu cesarju poslance in ga prosil, naj mu preskrbi učitelja (škofa), ki bi moravskemu ljudstvu v domačem jeziku razlagal sveto pismo. Cesar je poslal na Moravsko brata Konstantina in Metoda, ki sta že z uspehom misijonarila pri Kazarih ob Azovskem morju. Tudi sta imela že prestavljenih v slovenski jezik nekaj odlomkov svetega pisma in glavne liturgične knjige. Ob slovesu jima je naročila ljubeča mati: Če eden izmed njiju umre v tujini, naj drugi brat prinese umrlega brata v domovino. Velika Moravska

Rastislav

Sveta brata

Brata Konstantin in Metod sta se rodila v mestu Solunu, Oče slovanskih blagovestnikov Leon je bil višji državni uradnik Njuna mladost

in mož plemenitega grškega rodu. Starejši Leonov sin je bil lepe, močne postave in bistre glave. Že zgodaj je dobil lepo službo kot knez v neki slovanski pokrajini na Balkanskem polotoku. Najmlajši izmed sedmerih Leonovih otrok je bil Konstantin, s poznejšim samostanskim imenom Ciril. Bil je živahen in nenavadno razumen dečko. Ko je bil star 14 let, mu je umrl oče; družinski prijatelji so ga poklicali v Carigrad, kjer se je učil na dvorni visoki šoli in tudi sam postal učitelj filozofije. Cirila so posvetili v duhovnika.

V samostanu

Čez nekaj let sta sveta brata odšla drug za drugim v grški samostan na azijsko goro Olimp, kjer so živeli sveti očetje. Tu sta se poglobila v sveto pismo in prepisovala svete knjige. Po nekaj letih tihega, mirnega samostanskega življenja ju je poslal cesar kot misijonarja h Kazarom, ki so prebivali ob Azovskem morju. Med potjo je našel Ciril na nekem morskem otoku ostanke papeža sv. Klementa I., ki je tu v pregnanstvu umrl mučeniške smrti.

Misijonarja

Na Moravskem

S prihodom svetih blagovestnikov na Moravsko se je pričela nova doba krščanskega delovanja, ki je preobrazila polovico Evrope. Ljudstvo se je čudilo, da dva tako velika moža govorita tako čisto slovanski jezik in tako ljubita prezirane Slovane. Čutilo je, da mu ta vera ne bo nalagala tujega jarma. Blagovestnika sta prinesla s seboj slovanski prevod nedeljskih evangelijev in sta tri leta krščevala in poučevala ljudstvo v pravi veri. Zbirala sta tudi vrle mladeniče in jih pripravljala za duhovniško službo. Časi pa so postajali viharni in v deželi je pričel naraščati nemški vpliv. Konstantin in Metod sta odšla s svojimi učenci v Rim. Šla sta preko Panonije, ki se je pričenjala takoj na drugi strani Donave in je segala do Save. Držala sta se rimske ceste skozi Ptuj, Celje, Ljubljano, Oglej in Benetke. Ustavila sta se tudi pri slovenskem knezu Koclju, ki ju je z veseljem sprejel in jima izročil 50 učencev.

V Panoniji

V Rimu

Ko sta dospela v večno mesto, so ju Rimljani s papežem Hadrijanom na čelu najslovesneje sprejeli in so v sprevodu prenesli svetinje papeža Klementa v cerkev svetega Klementa.

Ohranila se nam je slika o tem sprevodu. Naša brata stopata neposredno ob papežu, nekateri diakoni neso svetinje, drugi slovesno vihte kadilnice, zadaj pa gredo nepregledne množice.

Papež je slovesno potrdil slovanski prevod svetih knjig in s tem tudi slovansko bogoslužje. Metoda in nekaj učencev so posvetili v duhovnike.

Papež je sprejel slovanske knjige, jih posvetil in položil na oltar. Nato so peli nad njimi sveto liturgijo. Dva škofa sta posvetila slovenske učence, ki so peli liturgijo v slovenskem jeziku.

Knez Kocelj

Cirilova smrt

Ciril je bil rahlega zdravja in je v Rimu smrtno zbolel. Pred smrtjo je prejel samostansko ime Ciril. Pokopali so ga v cerkvi sv. Klementa.

Medtem se je slovenski knez Kocelj obrnil s prošnjo do papeža, naj mu pošlje Metoda. Metod je res prišel v Panonijo in je s svojimi učenci, ki so opravljali bogoslužje v slovanskem jeziku, izrinil iz dežele salzburške duhovnike. Ko je odšel še vrhov-

Metod v Panoniji pri Koclju

ni duhovnik, je ostala kneževina brez višjega pastirja;
Drugič v Rimu Kocelj je poslal zato Metoda v Rim, da bi ga posvetil papež v škofa. Res se je Metod vrnil iz Rima kot poglavar nove slovanske nadškofije, ki naj bi obsegala Panonijo in Moravsko. Rastislavu in Koclju so se izpolnile njiju najlepše želje: nastala je velika slovanska nadškofija od Morave do Save, v
Zopet v Panoniji nadškof spodnji Panoniji pa je zrastla samostojna slovenska kneževina, ki ji je vladal knez Kocelj pet let kot samostojen knez. Severni in južni Slovani so stopili v mogočno slovansko zvezo kakor za časa kralja Sama, nemškega naseljevanja v Panonijo pa je bilo konec.

Nemci so bili seveda srditi in so silno nasprotovali Metodu. Škofje so se pritožili pri papežu in pri nemškem kralju in so slovanskega nadškofa Metoda
V ječi vrgli v ječo, kjer so ga imeli tri leta zaprtega.

Medtem je prišlo v Veliki Moravski do usodnih dogodkov, ki so hrabrili nemške škofe. Nečak velikomoravskega kneza Svetopolk se je zvezal z Nemci, ujel svojega strica Rastislava in ga izročil Nemcem, ki so ga oslepili in vrgli v ječo, kjer je veliki knez žalostno umrl. Nad Moravsko je zavladal Svetopolk pod vrhovno oblastjo nemškega kralja.

Na papežev ukaz so nemški škofje izpustili Me-
V Panoniji toda iz ječe. Metod se je napotil v Panonijo h knezu Koelju, kjer je bil najbolj razširil slovanske knjige. Toda v Kocljevi kneževini so kmalu zavladali Nemci. Knez Kocelj je po nekaterih poročilih padel v vojski s Hrvati, po drugih pa so ga Nemci najbrž zaprli v kak samostan. Tako je propadla zadnja slavna, od tuje oblasti neodvisna slovenska kneževina, ki je obetala, da bo duhovno in književno združila južne Slovane in ustvarila začetke južnoslovanske književnosti. 876

Na Moravskem Metod je nato deloval kot nadškof na Moravskem. Njegovi sovražniki so ga zopet tožili papežu in knezu, da opravlja še vedno službo božjo v slovanskem jeziku in celo da uči krivo vero. Metod

Samostan sv. Nauma pri Ohridu

se je napotil tretjič v Rim, kjer je pred papežem dokazal svojo nedolžnost. Umrl je leta 885. tretji dan po cvetni nedelji. Pred smrtjo je še priporočil za svojega naslednika Moravca Gorazda.

Tretjič v Rimu

Metodova smrt

V svetišču velegrajskem kleči slovanski rod.
Solzan ga blagoslavlja pastir njegov Metod.
zavest mu več ne dvomi — zapustil bode svet,
zato iz prs poslednji privre mu govor vnet:

»Na nebu Bog je sklenil, prestol zasedem nov,
porosil vas je danes moj zadnji blagoslov.
A drugega vladiko ob meni zrete tu:
duhovnika Gorazda, slovenskega sinu...«

(A. Medved.)

Metoda so slovesno pokopali v njegovi stolni cerkvi, toda njegova zadnja želja se ni izpolnila. Nemci so še po njegovi smrti grdili nadškofov spomin in so z lažmi in potvorjenimi pismi dosegli, da je bil za Metodovega naslednika imenovan kot škof najhujši sovražnik slovenskega bogoslužja, nemški duhovnik Viking, slovansko bogoslužje pa je bilo prepovedano. Žalujoče Metodove učence so izgnali iz dežele.

Viking

Metodovi učenci

Bilo jih je še kakih dve sto. Najodličnejše med njimi, kakor Gorazda, Klementa, Nauma in še druge so vrgli v ječo, potlej pa so jih vojaki gnali do meje, jih oropali ter jih brez sredstev pognali čez mejo.

Metodovi učenci so preko panonske nižine odšli med južne Slovane. Najugodnejša tla za svoje delovanje so našli v Hrvatskem Primorju in v Bolgariji. Tu so širili krščansko omiko v slovanskem jeziku, pisali slovanske knjige in ustanavljali samostane. Iz teh krajev se je razširila cerkvenoslovanska književnost med Srbe in Ruse, vplivala pa je tudi na Poljake, Litovce in Romune ter je tako pospeševala pokristjanjenje vzhodne Evrope.

Cerkvenoslovanska književnost

Razgovor. Spomini na sveta brata? (Sv. Cirilu in Metodu posvečene cerkve, kapele, zastave in podobno. Bratovščine in družbe sv. Cirila in Metoda, kresovi v čast sv. Cirilu in Metodu.) Svetega Cirila in Metoda častijo vsi južni Slovani, zato sta ta dva svetnika najlepša vez med njimi. Duh svetih bratov blagovestnikov nas je dvigal v suženjstvu in nas dviga v svobodni državi.

25. Simeon

Razgovor. Ali je Bolgarija slovanska država? Sedanji bolgarski cesar? Pelji se v duhu v Sofijo. Ali je Bolgarija velika ali majhna država?

Simeon je bil najmogočnejši bolgarski vladar, ki je povzdignil Bolgarijo do najvišje slave in moči.

Bolgari

Bolgari so bili turško-tatarski narod iz srednje Azije. Kakor smo že slišali so prekoračili leta 679. Donavo in se naselili med Donavo in gorovjem Balkanom. Tu so ustanovili močno vojaško državo in podjarmili Slovane, ki so se bili že prej naselili po teh krajih. Toda Slovani, ki so se ukvarjali s poljedeljstvom, so bili bolj omikani in po številu močnejši kakor njihovi gospodarji, ki jih je bilo le kakih 20 do 25 tisoč; zato so se Bolgari poslovanili in sprejeli slovanski jezik in slovanske navade.

679

Poslovanjenje

Bolgarska država

Bolgari so bili bojeviti in so imeli močno konjenico. V bojih z Bizantinci so kmalu zelo razširili

svojo državo. Napadli so tudi Vlastimirovo in Trpimirovo državo, toda bili so poraženi. Prvi krščanski knez je bil Boris, njegov sin pa je bil mogočni Simeon, ki je razširil državo skoro po vsem Balkanskem polotoku do Egejskega, Jonskega in Jadranskega morja.

Simeon je preživel svojo mladost na cesarskem dvoru, kjer je spoznal vso slabost bizantinske države. Bil je zelo odločen, podjeten in bojevit. Kot vladar si je hotel osvojiti bizantinsko državo, da bi tako sam postal vzhodnorimski ali bizantinski cesar. Da bi dosegel ta svoj cilj, se je ves čas bojeval z Bizantinci in je štirikrat oblegal Carigrad. Oklical se je za cesarja Bolgarov in Grkov, bolgarskega nadškofa pa je dal posvetiti v patriarha. Tako je tudi na zunaj pokazal, kaj vse namerava doseči. Cesar Simeon

Simeon se je bojeval tudi z Madžari in Srbi, ki so bili zavezniki Bizantincev. Na raški prestol je po svoji volji postavljal knezc, ki pa so vsi odpadli od njega in prešli na bizantinsko stran, ker so bili prepričani, da je bolgarska premoč nevarna za njihovo državno in narodno svobodo. Nazadnje je mogočni bolgarski cesar sklenil, da bo uničil Raško. Ko je ravno oblegal Carigrad, je dobil poročilo, da je srbski knez Zaharija potolkel bolgarsko vojsko. Tedaj je Simenon opustil obleganje in poslal veliko vojsko nad Zaharijo. Bolgarski vojskovodje so sedaj z zvijačo premagali Srbe. Razglasili so, da se ne borijo proti srbskemu ljudstvu, ampak samo zoper nezvestega kneza Zaharijo. Tega kneza hočejo zamenjati z novim knezom Časlavom, pravnukom Vlastimirovim, ki so ga pripeljali s seboj. Srbski velikaši so Bolgarom verjeli in so odšli v bolgarsko taborišče, da sprejmejo novega kneza. Tedaj pa so jih Bolgari zgrabili, ukovali v verige in jih s Časlavom vred odpeljali v ujetništvo ali jih pobili. Srbijo je zadela strašna nesreča. Knez Zaharija in nešteto ljudi je zbežalo čez mejo na Hrvatsko h kralju Tomislavu. Bolgarske čete so ropale in pustošile po deželi, vse Boji z Raško

Propad Raške

polno ljudi pa so odvedli v suženjstvo na Bolgarsko. Po tej zmagi je Simeon napadel tudi sosednega hrvatskega kralja Tomislava, toda njegova vojska je doživela težak poraz.

Boji s Tomislavom

Cesar Simeon pa ni bil samo velik vojskovodja, ampak je postal slaven še bolj kot prosvetitelj svojega naroda. Njegova Bolgarija je postala ognjišče omike za vse vzhodne narode. Na njegovem dvoru v Veliki Preslavi so delovali največji bolgarski pisatelji, ponajveč duhovniki. Tudi sam cesar se je uveljavil kot slovanski pisatelj. Simeonovo književno delo je vredno več kot vse njegove velike zmage. Plodove njegovega književnega dela so uživali še pozni potomci, toda ne toliko Bolgari kot Srbi in Rusi, ki so na temelju starobolgarske književnosti dalje delali. Največje delo bolgarske književnosti je Veliki zbornik, ki so ga prevedli iz grščine in je vseboval vse plodove tedanje bizantinsko-krščanske omike.

Simeonovo prosvetno delo

Propadanje države

Po Simeonovi smrti je zasedel bolgarski prestol njegov sin Peter, ki pa je bil slab in neodločen vladar. Država je pričela propadati in Bizantinci so jemali Bolgarom deželo za deželo.

Razgovor. Vezi med nami in Bolgari? (Zavest južnoslovanskega bratstva, prijateljske pogodbe in zveze, medsebojni obiski in spoznavanje, bolgarski motivi v naši književnosti, podobno trpljenje in borbe v preteklosti.) Naloge osvobojenih balkanskih narodov? (Po stoletnem zasužnjenju in pustošenju veliko obnovitveno gospodarsko in kulturno delo.) Kakšne so naloge osvobojenih južnih Slovanov? (Da vodijo v sporazumu z ostalimi balkanskimi narodi usodo polotoka.) Kdo ima velike zasluge za prijateljsko zbližanje med balkanskimi narodi? (Viteški kralj Aleksander I. Zedinitelj.) Kako je mogoče dandanes uresničiti veliko zamisel o velikem cesarstvu na Balkanskem polotoku? (V obliki zveze balkanskih narodov.)

26. Tomislav

Razgovor. Katero vrhovno oblast so priznavali v začetku hrvatski knezi? Katere hrvatske kneze že poznamo? Izdajalsko delo hrvatskega kneza Borne? Kako je nastopal knez Trpimir? Važne odločitve kneza Branimira? Kako se je Dalmatinska Hrvatska osamosvojila?

V težkih in usodnih časih je zasedel prestol Dalmatinske Hrvatske velik vladar. Bil je to knez Tomislav, drugi naslednik kneza Branimira iz vladarske rodovine Trpimirovičev. Stare knjige pišejo, da je bil Tomislav hraber mladenič, spreten v orožju in krepak v borenju. Za časa njegovega vladanja sta bila na severu in vzhodu države dva naroda v največjem razmahu svojih moči in sta grozila uničiti vse svoje sosede. Bili so to Bolgari in Madžari. Tomislav

Madžari so koncem 9. stoletja pridrli preko Karpatov v nižavje ob Tisi in srednji Donavi, kjer so se naselili. Bili so konjeniški narod mongolskega rodu kakor Huni ali Avari, doma iz srednje Azije. Naselili so se med Slovenci, nemškimi naseljenci ter ostanki Avarov. Vse te prebivalce so večinoma pomorili, le v današnjem Prekmurju so se še ohranili Slovenci. Divji in roparski Madžari so uničili veliko slovansko državo Veliko Moravsko, Kocljevo kneževino pa so spremenili v prah in pepel. Zatrli so nemško oblast v nižini ob srednji Donavi ter so pretrgali zveze med zapadnimi, vzhodnimi in južnimi Slovani. Divje, krvoločne madžarske konjeniške čete so ropale po vsej srednji Evropi do Bodenskega jezera in Benetk. Madžari

Madžarske čete so vihrale tudi preko Save in Drave in napadale Posavsko Hrvatsko, ki je bila do takrat pod nemško vrhovno oblastjo, hoteč priti do Jadranskega morja. Toda junaški knez Tomislav je Madžarom zabranil prehod skozi gorske soteske ter jih pognal preko Drave in Save. Tako je Tomislav ustavil Madžare ob Dravi, ki je postala severna meja hrvatske države. Panonski Hrvatje, boječ se, da bi jih ne zadela ista usoda kot Slovence v Koeljevi državi, so se okoli leta 920. priključili Dalmatinski Hrvatski. Tako sta se zaradi madžarskih napadov obe hrvatski državi združili v eno državo pod Tomislavovim žezlom. Naval Madžarov na Hrvatsko

Združitev hrvatskih državic

Velika združena hrvatska država se je sedaj lahko postavila v bran drugemu svojemu sovražniku, in sicer Bolgarom. Cesar Simeon si je osvojil že skoro ves Balkanski polotok in je hotel zavzeti tudi Carigrad. V tej stiski se je obrnil bizantinski cesar do hrvatskega kneza Tomislava. Da

bi si pridobil njegovo prijateljstvo, mu je cesar izročil dalmatinska mesta in otoke, patriarh pa je prepustil papežu oblast nad dalmatinskimi škofi. Dalmacija je tako stopila s Hrvatsko prvikrat v ožje zvezo in se stalno priključila zapadni cerkvi. S pridobitvijo Dalmacije je dobila Hrvatska v oblast vzhodno Jadransko morje.

Pridobitev Dalmacije

Hrvatska je bila velika in močna država in je lahko poklicala pod orožje 100.000 peščev in 60.000

Spomenik Gregorja Ninskega v Splitu

konjenikov. Njeno ladjevje je štelo 80 velikih in 100 manjših ladij ter 4—6000 mornarjev. V znamenje svoje moči in dostojanstva se je Tomislav leta 925. oklical za kralja. Kmalu po kronanju je napadel Hrvatsko Simeon, toda Tomislav je v ozkih gorskih soteskah njegovo vojsko pobil.

925

Kraljestvo

Kmalu so izbruhnili v državi notranji nemiri. Ko se je združila bizantinska Dalmacija s Hrvatsko, je prišlo do prepirov med latinsko splitsko nadškofijo in hrvatsko škofijo v Ninu, kdo bo najvišji cerkveni poglavar v hrvatski državi. Hrvatska škofija v Ninu je bila dosedaj samostojna in ni bila pod oblastjo kakega nadškofa, ampak je spadala neposredno pod papeža. Da bi uredili za-

Notranji nemiri

devo. je sklical papež na prošnjo kralja Tomislava dva cerkvena zbora, ki sta se vršila v splitski stolni cerkvi. Zbora so se udeležili škofi in opati, kralj Tomislav, papeževi odposlanci in mnogi hrvatski in srbski velikaši. Na drugem zboru so ninsko škofijo odpravili in razširili splitsko nadškofijo na vse hrvatske dežele. Ninski škof Gregor je odločno branil proti latinski višji duhovščini slovanski cerkveni jezik in je dosegel da ga niso prepovedali. Gregor Ninski

Kralj Tomislav je kmalu po teh dogodkih umrl. Ko je pozneje izbruhnila državljanska vojska za prestol, so se dalmatinska mesta z otoki vred vrnila zopet pod bizantinsko oblast. Izguba Dalmacije

Razgovor. Največje Tomislavovo delo je združitev obeh hrvatskih držav v eno državo, ki je uspešno odbijala sovražne napade. Naša zemlja je tudi dandanes zelo izpostavljena napadom sosednjih narodov, ki so silili stoletja preko nas do lepega Jadranskega morja. Zato smo si Slovenci, Srbi in Hrvati zgradili veliko in močno državo Jugoslavijo, ki edina lahko varuje naše meje pred močnimi tujimi narodi. Pod katerima jugoslovanskima kraljema smo se osvobodili in zedinili? Kdo je najboljši varuh našega Jadrana? (Močna Jugoslavija.) V čem se kaže moč države? (V zadovoljnem prebivalstvu.)

27. Bizantinci in Slovani

Kdo Vas pa sezval je na Zlati rog sem
vseh narodov pestri poslanci,
jezikov zastopniki vseh, dober dan!
Kot stari mi zdite se znanci.
(Aškerc.)

Razgovor. Kje leži Carigrad? Kateri cesar je zgradil Konstantinopel?

Ob preseljevanju narodov barbari niso razrušili vzhodnorimske ali bizantinske države, ki je trajala po razpadu zapadnorimskega cesarstva še kakih tisoč let. Vendar cesarstvo ni bilo tako močno, posebno zaradi napadov Perzijcev in Arabcev ter zaradi notranjih nemirov, da bi bilo ustavilo prodiranje in naselitev Slovanov na Balkanskem Naselitev Slovanov

polotoku. Tudi je bilo ozemlje polotoka opustošeno, stari prebivalci iztrebljeni, zato so dežele potrebovale novih prebivalcev. Slovani, ki so se naselili v novi domovini v manjših plemenih, niso imeli namena uničiti bizantinske države. Cesarstvo jih je puščalo zato v miru in se ni vmešavalo v njihovo življenje, izvajalo pa je nad njimi svojo vrhovno oblast.

Bizant. vrhovna oblast

Bizantinci so gledali na Slovane kot na pokorne podanike in so menili, da je njihova zemlja last bizantinske države. Pustili so jim njihove uredbe in navade, skrbno pa so bizantinski cesarji pazili, da bi se slovanski župani ne zedinili v kako večjo državo proti Bizantincem. Kadar je bila bizantinska država zavoljo zunanjih vojsk ali notranjih homatij oslabljena, so se Slovani Bizantincem upirali in si skušali zgraditi kako večjo slovansko državo, kakršne so bile na primer Vlastimirova, Samuelova in zetska država. V bojih z mogočnimi Bolgari so iskali Bizantinci pomoči pri Srbih in Hrvatih. Včasih je bila bizantinska država že na robu propada, toda sposobni in odločni cesarji so jo zopet dvignili do ugleda in moči in si osvojili spet ves Balkanski polotok (Justinijan, Heraklej, Vazilij I., Vazilij II.).

Slovanske države

Sposobni biz. cesarji

Največjo moč in sijaj je dosegla država za časa cesarja Justinijana, ki je hotel obnoviti nekdanje rimsko cesarstvo. Gradil je po zgledu Rimljanov krasne ceste, kopališča in vodovode. Država je imela prelepo in mogočno utrjeno glavno mesto Carigrad in izvrstno vojsko. V vojski so prevladovali izprva barbari, pozneje domačini. Tudi Slovani so stopali v bizantinsko vojsko in v upravno službo. Tako se je država pomlajevala z barbari. Bizantinsko državo so upravljali posebni plačani državni uradniki, ne pa velikaši in graščaki kakor v zahodnih deželah. Tudi trgovali so že z denarjem. Carigrad je bil središče bizantinske trgovine in industrije. Skoraj z vsemi panogami industrije in obrti ter z življenskimi potrebščinami (s soljo, vinom, žitom, oljem) je imela pravico tržiti samo država (monopol). Cari-

Justinijan

Slovani v bizantinski službi

Ureditev biz. države

Gospodarstvo

grad je ostal svetovno tržišče do križarskih vojsk. Večji del trgovine je bil v rokah Grkov, Sirijcev, Židov in Italijanov. Trgovali so s Perzijo, Indijo, Kitajsko, s Kijevom, Novgorodom, Italijo in drugimi državami in deželami. Bizantinci so gospodarsko vplivali tudi na Slovane.

Bizantinska omika

V kulturnem življenju so Bizantinci ohranjevali grško in latinsko omiko in jo dalje razvijali. Žarišče prosvete je bilo vseučilišče v Carigradu, kjer so gojili znanost in književnost. Pisali so tudi zgodovinska in prirodoznanska dela. V umetnosti je služilo kiparstvo in slikarstvo bolj za dekoracije, najvažnejše pa je bilo stavbarstvo. Razvil se je poseben bizantinski slog, ki ga najbolj označujejo kupole in tloris v obliki grškega križa. Okoli večjega osrednjega prostora so zbrane druge manjše ladje in kapele.

Vpliv na Slovane

Tudi Slovani so si ustvarili svojo omiko na podlagi bizantinske kulture, ki sta jima jo prinesla blagovestnika sveta brata Ciril in Metod.

28/ Cerkveni razkol med Bizancem in Rimom

Razgovor. Kako je prišlo do delitve rimske države na vzhodno in zahodno cesarstvo? Kateri cesar je zgradil novo prestolnico Bizanc? Kaj se je zgodilo ob preseljevanju narodov z zahodnorimskim cesarstvom? Ali je vzhodnorimsko cesarstvo še dalje trajalo? Kdo je rešil pred barbarskimi narodi rimsko kulturo po razpadu zahodnorimskega cesarstva?

Kmalu nato ko so se balkanski Slovani pokristjanili, se je končno ločila vzhodna cerkev od zapadne in je nastal cerkveni razkol med Bizancem in Rimom.

Politično nasprotje

Med grškim Bizancem in latinskim Rimom je bilo že v stari rimski državi politično nasprotje. Leta 395. se je država delila v vzhodno- in zahodnorimsko cesarstvo. Tudi za časa krščanstva je prišlo do nasprotij med Rimom in Carigradom.

Posebno težke posledice je zapustila borba zoper češčenje svetih podob, ki je trajala 120 let. Cesar

Kipoborci

Leon III. je leta 726. prepovedal častiti podobe svetnikov. Menda je hotel s tem zavrniti mohamedance, ki so očitali kristjanom poganstvo. Prišlo je do bojev med častilci podob in tako imenovanimi kipoborci. Končno je cesarica Teodora sklicala cerkveni zbor v Carigradu, ki je potrdil češčenje svetih podob.

Prišlo je zopet do novega, hujšega spora, ko se je papež Nikolaj I zavzel za carigrajskega patriarha, pobožnega Ignacija, ki ga je bil odstavil Barda, vzgojitelj cesarja Mihaela. Za novega patriarha je postavil Barda

Fotij

svojega sorodnika, učenega Fotija, ki je v enem tednu prejel vse mašniške redove. Novi cesar Vazilij je zaenkrat preprečil cerkveni razkol in postavil za patriarha zopet Ignacija.

Normani

Končno je prišlo do popolnega preloma, ko so si Normani osvojili južno Italijo. Papež je te **1044** kraje podredil v cerkvenem oziru Rimu (1044), patriarh pa je zahteval podreditev Carigradu.

Razkol in južni Slovani

Usodno je zadel razkol južne Slovane, ki jih je razdelil med obe cerkvi: Slovenci in Hrvatje so se podredili katoliški, Srbi in Bolgari pa pravoslavni cerkvi. Največji vpliv na Srbe je imela nadškofija v Ohridu, katere nadškofje so bili sami Grki. Izmed škofij je bila najvažnejša škofija v Rasu, iz katere se je razvila samostojna srbska cerkev.

Razgovor. Katera dva svetnika, ki sta delovala med Slovani, častimo vsi južni Slovani? Ali so razlike v obredih ovira cerkvenemu zedinjenju? Ali je nastal razkol zaradi kake verske resnice? (Ne.)

29. Veliki župan Časlav

Razgovor. Kako so si srbska plemena ustanovila prvo svobodno državico pod knezom Vlastimirom? Kako so to državico razrušili in uničili Bolgari?

Propadanje Bolgarije

Mogočna Bolgarija je po smrti cesarja Simeona vedno bolj propadala. Njegov naslednik Peter je bil slab in neodločen vladar in v državi so nastali veliki notranji nemiri.

Srbski princ Časlav, Vlastimirov pravnuk, ki je živel v ujetništvu na bolgarskem dvoru, je spoznal, da je napočil pravi čas, ko lahko osvobodi svoje ljudstvo in obnovi staro Vlastimirovo državo. Pobegnil je zato iz Bolgarije v srbsko Zagorje in dvignil vstajo proti Bolgarom. Iz vseh strani so se vračali v deželo begunci, posebno iz Tomislavove in bizantinske države in se zbirali okoli Časlava. Časlav se je obrnil tudi do Bizantincev in jih prosil pomoči, obetajoč jim, da bo priznal njihovo vrhovno oblast. Bizantinci so mu radi pomagali, ker so bili prepričani, da bo srbska država njihov stalni zaveznik v boju proti Bolgarom. Junaški srbski knez je pregnal bolgarske posadke iz dežele, napravil red in dvignil državo iz opustošenja. Ko je utrdil svojo oblast v krajih nekdanje Vlastimirove države, je pričel priključevati svoji državi še ostala srbska plemena. Njegova država je bila že dovolj močna, da je nekatere državice, ki se niso hotele združiti, v to prisilila. S pomočjo Bizantincev je Časlav tako ustvaril prvo močno južnoslovansko srbsko državo, ki je združevala vsa srbska plemena in vse srbske dežele in je segala od Jadrana in Save skoraj do Morave. Njegovo gospostvo so priznavale Bosna in najbrž tudi primorske državice Zeta, Trebinje, Hum in Neretljanska.

Časlav

Vstaja

Obnovitev države

Razširitev države

Časlavova država je imela mir pred Bolgari, pač pa ji je na severu zrastel nov sovražnik, ki je ob koncu 9. stoletja zasedel nižine ob Tisi in Donavi. To so bili divji, nomadski Madžari, ki so na svojih lahkih konjih napadali tudi Časlavovo državo, posebno Bosno, in pustošili deželo. Časlav je zbral vojsko in udrl v Srem; tu so ga ob nekem nočnem napadu Madžari ujeli in v Savi utopili.

Boji z Madžari

Po njegovi smrti je država razpadla; najprej se je ločila od nje Bosna, nato pa še primorske državice, ki so postale samostojne. Medtem si je bizantinska država osvojila Bolgarijo, ki je ostala nad 200 let podjarmljena. Po polomu Bolgarije so si Bizantinci hitro pokorili osamljeno Rašk o. Bizantinski

Razpad države

zmagovalci so mislili, da je s propastjo Raške za vedno uničena srbska država. Vendar ni bilo tako. Mnogo srbskih velikašev je zbežalo v primorske državice. Te državice so postale sedaj predstavnik srbskega naroda in v njih je pričelo kliti novo življenje.

Primorske državice

30. Benečija

Saj doli v globokem lagune dnu
na hrastih slovenskih stojite...
(Aškerc.)

Vsa zemlja izmed Alp, reke Pada in Soče se je imenovala že v rimskem času Venecija. V viharnih časih preseljevanja narodov so mnogi prebivalci Venecije iskali zavetja pred barbari na otokih, ki so ležali po plitvih in močvirnih lagunah. Iz teh ribiških naselbin se je razvilo mesto Benetke. Bizantinski cesar si je mesto podvrgel. Benetke so ostale nato 300 let pod bizantinsko vrhovno oblastjo. Bile so republika plemenitašev, ki ji je načeloval poglavar dož. Imenovale so se »Kraljica morja« in so postale prva pomorska trgovska država ob Sredozemskem morju in v Evropi sploh. Prodajale so industrijske izdelke vzhodnih narodov na zapad.

Venecija

Nastanek Benetk

Republika

Kaj kmalu so hoteli Benečani zagospodovati tudi na vzhodni obali Jadranskega morja, kamor so vabili Benečane lepi otoki, pristanišča in luke. Sekali so gozdove in lovili ljudi, ki so jih prodajali v sužnost. Toda naleteli so na hud odpor. Najprej je prišlo do spopadov med Benečani in Neretljani, ki so prebivali ob reki Neretvi in so postali zgodaj drzni gusarji. Napadali so benečanske ladje in jih ropali. Beneški dož je priplul z ladjevjem do vzhodne obale, toda blizu današnje Makarske so ga Neretljani premagali in ubili. Da bi še lahko trgovali ob vzhodni obali, so pričeli Benečani plačevati hrvatskemu knezu letni davek. Hrvatski knez je namreč imel vrhovno oblast nad Neretljani. Sedaj je zavladal med Benečani, Hrvati in Neretljani mir, ki je trajal nad sto let, nato so boji zopet izbruhnili.

Boji z Neretljani

Premoč Hrvatov

Rekoše: — Dužde, gradove nam buniš,
Danak nam kratiš, crne zamke snuješ,
Hrvatskim robljem svoje lađe puniš,
S kraljevim bratom ispod trona ruješ.

Na lađe ratne dužd jih sve povede
I reče: Kaž'te kralju hrvatskome,
Doči ću glavom na drievu tome.
Danak da platim, namirim uvrede.

(Poslanci. VI. Nazor.)

Ko so se med sinovi hrvatskega kralja Držislava vneli prepiri za prestol in se je iz njih razvila huda domača vojska, so Benečani prenehali plačevati Hrvatom davek. O binkoštih leta 1000. je prišlo med Benečani in Hrvati do pomorske bitke, v kateri so Hrvatje podlegli. Beneški dož je slovesno vkorakal v dalmatinska mesta, ki so mu odprla mestna vrata. Nadel si je naslov »dož Dalmacije«. Tako je prenehala hrvatska premoč na Jadranskem morju in pričela se je dolgotrajna borba za Dalmacijo med Benečani in Hrvati. In sedaj?

Poraz Hrvatov

1000

Dalmacija

Pobral je doža čas, požel za rodom rod,
svetega Marka ladje so razbite,
a vi, leseni kraševci, stojite.

(Kraški piloti. Maister.)

Razgovor. Kateri narod ima po naravni legi svoje domovine največ pravice do Jadranskega morja? Katero društvo ima namen varovati in braniti našo Adrijo? Čigava je sedaj Dalmacija?

O Adrija, kako naj te objamem,
kako naj te poljubi pogled moj... (Kete.)

31. Peter Kresimir IV.

A kralju reče: Neretvani! Moje
kraljestvo sad je tvrdava od mjedi,
Zavidnim okom Venec'ja nas gledi.

Hrvatska vama širi krilo svoje,
Vas, sinke župe junačke i stare,
Postavljam mora našeg za čuvare...

(Nazor.)

Razgovor. Kako je postala hrvatska kneževina kraljestvo? Prvi hrvatski kralj? Pred katerimi narodi so morali

Hrvatje braniti svojo domovino? Kdaj so Hrvatje dobili prvič dalmatinska mesta? Borba za Dalmacijo z Benetkami?

Kralj Kresimir IV.

Peter Kresimir

Peter Kresimir je bil najmogočnejši južnoslovanski hrvatski kralj, ki je zopet dvignil moč hrvatske države. Imenujemo ga lahko obnovitelja Tomislavove države. Njegova mati je bila Benečanka, in sicer doževa hčerka; zato so ga vzgajali na razkošnem doževem dvoru. Bil je že zrel mož, ko je zasedel hrvatski prestol.

Pridobitev Dalmacije

Kresimir je z dovoljenjem bizantinskega cesarja kmalu zopet priklopil svoji državi Dalmacijo. Verjetno je, da so to želeli prebivalci dalmatinskih mest, škofi, priorji in mestni sveti. Kresimir je vladal dalmatinskim mestom v imenu cesarjevem in jim je pustil vse njihove stare običaje in uredbe. Končno je kralj izpolnil stoletne želje svojih prednikov in se je imenoval »kralj Hrvatske in Dalmacije«, državo pa »Kraljestvo Dalmacije in Hrvatske«. Postal je gospodar morja od Raše v Istri do Neretve in Korčule.

V neki listini imenuje morje »naše dalmatinsko morje« in pravi, da je »vsemogočni Bog razširil kraljestvo naše na kopnem in morju«.

Nove osvojitve

Na vzhodu je zagospodoval nad Bosno in Neretljani, proti Sloveniji pa je segala njegova država deloma do Krke. Država je bila razdeljena na več banovin, ki so ji vladali bani. Deželo med Savo in Dravo je upravljal ban Zvonimir, ki je bil zet ogrskega kralja.

Prav tedaj pa, ko je postala država na zunaj močna in slavna, so izbruhnili med glagoljaši in latinskimi duhovniki ter velikaši nemiri zaradi slovanskega bogoslužja in nekaterih drugih cerkvenih preuredb.

Splitski cerkveni zbor

Leta 1060. se je vršil v stolnici v Splitu cerkveni zbor dalmatinskih in hrvatskih škofov in opatov. Na tem zboru so razglasili sklepe lateranskega zbora v Rimu, ki prepoveduje med drugim kupovanje in prodajanje duhovniških služb ter ženitve duhovnikov. Na podlagi teh zaključkov je zbor razglasil, da se duhovniki ne smejo več ženiti in ne smejo nositi brad in dolgih las. Najvažnejša pa je bila prepoved, da se sveta maša ne sme brati več v slovanskem jeziku, ampak samo v latinskem in grškem.

Nemiri med latinsko in narodno stranko

Po vsej hrvatski državi so nastali veliki nemiri in vse prebivalstvo se je razdelilo na dve stranki: na latinsko in narodno. Na latinski strani so bili škofje, velikaši in meščani romanskih mest, na narodni nižje plemstvo, nižja duhovščina in ostalo prebivalstvo. Kralj Kresimir se je pridružil latinski stranki.

Zmaga lat. stranke

Najhujši krvavi nemiri so izbruhnili na otoku Krku, kjer so pregnali latinskega škofa. Zmagala je latinska stranka, vendar Kresimir ni postopal z glagoljaškimi duhovniki tako kruto kot Svetopolk z Metodovimi učenci. Zato se je slovansko bogoslužje v nekaterih krajih kljub vsemu še ohranilo.

Slavec

Kralj Kresimir je umrl brez moških potomcev. Narodna stranka je dvignila na prestol velikaša Slavca, odločnega nasprotnika latinske stranke. Latinska stranka pa je poklicala na pomoč Normane iz Italije, ki so Slavca ujeli in ga odpeljali v Italijo.

32. Država macedonskih Slovanov

Suro večito stenje gordo se u nebo diže,
nad urvinama tvojim orli se s oblakom bore.
A dole sa strašnim šumom Vardar se peni in stiže,
i pada kroz uske klance u sinje Jegejsko more.

O vali, o reko srpska! Stoleća tako se gube,
i kao talasi tonu u more večnosti tavne.
Al' tvoje biserne kaplje kamena podnožja ljube,
gde spomenici stoje narodne prošlosti slavne.

(Vojislav J. Iljić.)

Razgovor. Znameniti makedonski kralji v starem veku?

Slišali smo, kako je Časlavova državica Raška v srbskem Zagorju propadla in kako je srbsko Primorje prevzelo nalogo, da bo osvobodilo narod izpod tuje oblasti. Še preden pa se je to zgodilo, je nastala okoli pol stoletja poprej v Maeedoniji nova, velika slovanska država, ki je hotela postati naslednica mogočnega Bizanca.

Macedonski Slovani

V Macedoniji so se že v 7. stoletju naselila slovanska plemena, ki so prišla pod grški vpliv. Ti slovanski rodovi so ostali izven Vlastimirove in Časlavove države in so bili vse stoletje pod bolgarsko oblastjo.

Pod Bolgari in Bizantinci

V mogočni bolgarski državi se je vzbudila v macedonskih plemenih zavest o svobodi in državi. Po razpadu bolgarske države so zavladali tem pokrajinam zopet Bizantinci.

Vstaja

Leta 976. so sinovi nekega velikaša dvignili med ljudstvom vstajo proti Bizantincem. Za upor je bila sreča, da je od štirih bratov voditeljev ostal kmalu samo eden, in sicer najpodjetnejši in najmlajši, hrabri Samuel. Samuel je zbral okoli sebe najsposobnejše ljudi in ustanovil novo slovansko državo. Bizantinci tega niso mogli preprečiti, ker so divjali prav takrat v Carigradu veliki nemiri in upori proti novemu mlademu cesarju Vaziliju II. V tem času si je Samuel uredil hrabro in močno vojsko, s katero je več let zmagoval po Balkanskem polotoku. Bizantinski cesar je končno sklenil, da bo uničil novo slovansko državo. Zbral je veliko vojsko in jo peljal po dolini reke Mariee nad Samuela. Ta ga je počakal v balkanskih soteskah nedaleč od Sofije in ga potolkel. Samuel je imel sedaj pred Bizantinci deset let mir in je lahko silno razširil svojo državo. Ko si je osvojil Bolgarsko med Donavo in Balkanom,

Samuel

Poraz Bizantincev

Samuelove osvojitve

se je oklical za cesarja, ohridsko škofijo pa je povzdignil v patriarhijo. Hotel si je osvojiti še ostale bizantinske pokrajine in postati naslednik bizantinskega cesarja kakor malo prej mogočni Simeon.

Po uspehih na vzhodu se je obrnil proti zahodnim sosedom. Z veliko vojsko je napadel Zeto, ki se je prav takrat trudila, da bi sklenila zvezo s primorskimi državicami in bi jim načelovala. Samuel je ujel kneza Vladimirja in ga dal odpeljati v svojo prestolnico, kjer ga je vrgel v ječo. Nato je požgal Kotor in Dubrovnik ter pustošil ob morju do Zadra. Podvrgel si je Trebinje, Hum, Neretvo, Bosno in Raško. Bil je na višku svoje moči. Ustvaril je veliko južnoslovansko cesarstvo od Jadrana do Črnega morja ter od Donave, Save in Vrbasa do grškega Olimpa. Toda Samuel je sprevidel, da bo lažje vladal mogočnemu cesarstvu, če se bo sporazumel s srbskimi knezi in zadovoljil premagana ljudstva. Dovolil je, da so vladali srbskemu ljudstvu domači knezi pod njegovo vrhovno oblastjo. Vrnil je Zeto knezu Vladimirju, ki je postal celo njegov zet.

Južnoslovansko cesarstvo

Domači knezi

Samuel je baje nekoč dovolil svoji hčeri Kosari, da je s služabnicami umila glave in noge ujetnikom. Ob tej priliki se ji je pobožni knez Vladimir tako prikupil, da si ga je izprosila od svojega očeta za moža.

V bizantinski državi so se medtem razmere spremenile. Cesar Vazilij je izvedel velike preuredbe v državi in vojski ter zatrl notranje boje. Zdaj se je obrnil drugič proti svojemu neizprosnemu sovražniku Samuelu ter si postavil cilj, da ga mora uničiti. Z veliko vojsko je prodiral v Samuelovo državo, toda šele čez deset let je prišlo med obema velikima sovražnikoma do usodne in odločilne bitke pod goro Belasico. Zmagal je Vazilij, nesrečni Samuel se je komaj rešil v Prilep. Zdaj se je cesar Vazilij **1014** strašno maščeval nad Macedonci. Dal je oslepiti vse ujetnike; le vsakemu stotemu je pustil eno oko, da so vodili 15.000 oslepljencev k svojemu cesarju.

Poraz pod goro Belasico

Otožno klanjajo jetniki glavo,
molče, počasi gredo čez planjavo;
pred četo vsako mož enook hodi,
za sabo sto nesrečnih slepcev vodi.

Samuelova smrt

Samuel ni mogel preboleti takega poraza svoje nekoč slavne vojske in je ves potrt umrl še jeseni istega leta (1014).

Noč carju sivemu oči pokrije,
iz prsi divji stok se mu izvije;
na tla se zgrudi Samuel ponosni
in srce v boli poči mu neznosni.

(J. Pagliaruzzi-Krilan.)

Razpad države

Samuelovo državo sta branila še nekaj časa njegov hrabri sin Radomir in Radomirov bratranec Vladislav, toda mogočni Vazilij je kmalu zavladal nad vsem Balkanskim polotokom.

Razgovor. Zloži črtico o cesarju Samuelu, ko sprejema oslepljene vojake. Primerjaj macedonske kralje in cesarje med seboj (Filip II., Aleksander Veliki, Perzej, Samuel.) — Kakšna usoda je zadela vladarje? Imajo vojske kakšne dobre posledice? Oriši strašne posledice vojsk! Kako si skušajo narodi brez vojsk poravnati medsebojne spore? Sveta dolžnost vseh kulturnih narodov, posebno malih je, da delajo za mir. Vendar se mali narodi ne morejo razorožiti, dokler tega ne storijo veliki narodi. Namesto v vojskah naj se izživljajo narodi v plodonosnem delu in plemenitem tekmovanju med seboj.

33. Papeštvo. Gregor VII.

Luč se do luči žari nad grobom apostola kneza,
ki je prižigal nekoč v svetu najzornejšo luč.

(Opeka.)

Razgovor. Kateri papež vlada sedaj sveto katoliško cerkev? Kdo voli papeža? Kdo postavlja škofe in nadškofe? Kdo župnike in druge duhovnike? Kje prebiva papež? Ima papež lastno državo?

Pokristjanjenje Evrope

Ko so divji barbarski narodi udrli v dežele nekdanjega mogočnega rimskega cesarstva, so bili papeži tista sila, ki so branili pred barbari Rim in rimsko omiko. S svojimi misijonarji so pokristjanili, kakor smo videli, razne poganske narode

in razširjali med njimi obenem s krščanstvom tudi rimsko omiko. Pri širjenju krščanstva in kulture so jim pomagali frankovski kralji, ki so ustanovili na ozemlju nekdanjega rimskega cesarstva velikansko državo, ki se je razprostirala po srednji, zahodni in deloma južni Evropi. (Glej poglavje Karel Veliki.) Na višku svoje moči in slave so se dali frankovski kralji kronati za rimske cesarje.

Frankovski kralj rimski cesar

Frankovski kralj Pipin Mali je bil podaril po zmagi nad Langobardi papežu mesto Rim in okolico. Tako je nastala v srednji Italiji cerkvena država, ki ji je vladal papež. Ko se je frankovska država razdelila na tri dele, so obdržali naslov rimskega cesarja nemški kralji. Najpoprej so živeli rimski cesarji in papeži v prijateljstvu, pozneje pa so nastali med papežem Gregorijem VII. in cesarjem Henrikom IV. hudi boji, ker so hoteli cesarji soodločati v cerkvenih zadevah. Kako je do tega prišlo?

Cerkvena država

V cerkvi so se razpasle mnoge neurednosti in nepravilnosti. Tako so se bili pričeli vmešavati v papeške volitve rimski plemenitaši. Čestokrat zato ni odločala svetost in sposobnost, ampak sorodstvo, moč in strankarska pripadnost. Naposled si je nemški cesar lastil celo pravico, da mora potrditi novega papeža. Tudi škofje so bili odvisni od cesarja. V nekaterih deželah, posebno v Nemčiji, so bili škofje tudi svetni knezi, ki so imeli posestva in svoje vojaške čete ter so bili v oporo cesarju. Zato so nemški kralji postavljali sami škofe in opate, ne oziraje se na papeža. Tako so dobili visoke cerkvene službe dostikrat taki možje, ki so se morali v nekaj mesecih pripraviti na duhovniški poklic. Bili so sicer dobri vojskovodje, a slabi duhovniki. Kmalu je prišlo že tako daleč, da so se visoke službe, posebno opatije, škofije in proštije, prodajale in kupovale za denar. Duhovniki so bili povečini oženjeni in so se brigali predvsem za svoje družine, duhovniške službe pa so zanemarjali.

Slabe razmere v cerkvi

Proti tem slabim razmeram v cerkvi so nastopili najprej menihi v nekem francoskem samostanu. Pod

Velike preosnove

svojim odličnim voditeljem, italijanskim menihom Hildebrandom, so dosegli določbo, da bo papeža odslej volil zbor neodvisnih kardinalov. Svetni vladarji ne bodo več postavljali škofov in opatov, z duhovniškimi službami pa je prepovedano trgovati. Prav tako se duhovniki ne bodo več smeli ženiti, temveč se bodo morali posvetiti samo cerkvi. Po novih predpisih je bil kmalu izvoljen za papeža sam Hildebrand z naslovom Gregor VII. Ta veliki papež je začel izvajati napovedane preosnove. Nemški cesar Henrik IV. pa se ni oziral na papeževe prepovedi in je še naprej kar sam postavljal škofe, ki so mu bili kot svetni knezi v vojskah v oporo. Med papežem in cesarjem so se vnele zato hudi boji, ki so trajali dolgo časa.

Gregor VII.

Boj med papežem in cesarjem

Henrik je napadel celo Rim in je papeža oblegal v Angelskem gradu. Rešili so ga Normani iz južne Italije.

Gregor VII. ni končal bojev s cesarjem, ampak je umrl v pregnanstvu v Salermu. Zadnje njegove besede so bile: »Ljubil sem pravico, sovražil krivico, zato umiram v pregnanstvu.« Henrik pa ni bil srečen; uprl se mu je lastni sin Henrik V., ki je kmalu končal dolgotrajne boje s papežem. Cesar in papež sta se sporazumela tako, da bo cesar posestva dajal škofom z žezlom, papež pa bo škofe postavljal s prstanom in palico. Tako je cesar izgubil vpliv na papeževo izvolitev in ni mogel več sam postavljati škofov.

Sporazum

1122

Moč cerkve

Preuredbe papeža Gregorija VII. so katoliško cerkev osvobodile pogubnih svetnih vplivov. Veliki papež je hotel združiti vse katoliške narode v veliko družino, kjer naj bi vladala medsebojna krščanska ljubezen. Vez med narodi naj bi bila katoliška cerkev, ki bi ustvarila med njimi božji mir.

Razgovor. Kako cerkev pomaga državi? (Vzgaja krepostne državljane, skrbi za uboge, bolne in zapuščene.) Kako država podpira cerkev? (Skrbi za verski pouk v svojih šolah, podpira cerkvene ustanove, župnije in podobno.) Človek je ud naroda, države in cerkve, zato je potrebno, da vlada med temi občestvi soglasje in medsebojna pomoč.

34. Dimitrij Zvonimir

»O moji bratje Hrvati in Dalmatinci, iz vsega srca mi je hudo, ker sem bil Vaš zadnji kralj. Odslej naprej boste pokorni tujim gospodarjem.«

(Umirajoči kralj zbranemu narodu. — Po narodni pesmi.)

Razgovor. Kako so se hrvatski knezi osvobodili izpod tuje oblasti? Kako so hrvatski kralji zedinili Hrvatsko in razširili meje hrvatske države? Kakšni notranji boji so slabili hrvatsko državo? S katerimi zunanjimi sovražniki so se morali bojevati Hrvatje?

Po padcu kralja Slavca je bila hrvatska država brez vladarja. Tedaj je papež Gregor VII. odposlal v Split na cerkveni zbor dva odposlanca, ki sta posredovala med narodno in latinsko stranko. Prišlo je do sprave in oklicali so za hrvatsko-dalmatinskega kralja uglednega bana Zvonimira. V baziliki svetega Petra v Solinu ga je kronal sam papežev odposlanec. Pri kronanju je Zvonimir prisegel, da bo zvest podanik papežev in da bo sveti stolici v znamenje pokorščine plačeval določeni letni davek (200 dukatov). Kadar bo potrebno, bo nudil papežu tudi vojaško pomoč. Nato je prejel kralj iz rok papeževega odposlanca papeško zastavo. Tako se je hrvatski kralj pridružil nekaterim mogočnim evropskim vladarjem, ki so priznavali papeško vrhovno oblast.

Novi kralj Zvonimir

Papežev podanik

Kralj Zvonimir se je kot papežev vazal mnogo bojeval z zavezniki nemškega cesarja Henrika IV., tako z Bizantinci in Benečijo. Pri otoku Krfu je normansko-hrvatsko ladjevje dodobra potolklo mogočne Benečane.

Boji

Kralj Zvonimir ni preganjal glagoljašev in je njihov samostan na otoku Krku bogato obdaroval. Vendar je bil z njim narod zaradi pogostnih vojsk v tujini čimdalje bolj nezadovoljen. Hrvatsko plemstvo mu je zamerilo, ker se je rad obdajal z latinskimi svetovalci in dvorjani in ker je pogosto prebival med Romani v Solinu. Tudi po Zvonimirovi ženi Heleni Lepi, ki je bila Madžarka, so prihajali v deželo tuji vplivi.

Tuji vplivi

Pravičen vladar

Zvonimir je bil zadnji veliki južnoslovanski hrvatski kralj. Bil je dober in pravičen vladar in narod se ga je zato spominjal še dolgo po njegovi smrti. Vladal je 13 let. Umrl je leta 1089. Bil je 11. kralj. 1089

Stari letopisi poročajo: »Ko je vladal dobri kralj Zvonimir, je bila vesela vsa dežela, ker je bila polna dobrot. Ubogi niso trepetali v strahu, da bi jih zatirali bogataši, prav tako ne slabi, da bi jim jemali premoženje mogočneži: tudi hlapcem se ni bilo treba bati, da bi jim delali krivice gospodarji.«

Razgovor. Kdaj so tuji vplivi narodu koristni, kdaj škodljivi, posebno pri majhnem narodu? Majhni narodi preeenjujejo le preradi dela velikih narodov, svoja pa omalovažujejo.

35. Zetska država

Razgovor. Kateri kraji so postali po zlomu Časlavove države središče srbske kulture? Kateri knez je vladal v Zeti za časa macedonskega cesarja Samuela? Kdo je razrušil Samuelovo državo? Nad katerimi pokrajinami je Vazilij II. obnovil bizantinsko oblast?

Po smrti mogočnega cesarja Vazilija II. so nastale v bizantinski državi zopet velike homatije. Plemstvo je nastopalo proti cesarju, med uradništvom se je pogubno širila podkupljivost in nepoštenost.

Vstaje

V tem času se je Bizantincem uprl knez najmočnejše srbske državice Vojislav, toda vstaja se ni posrečila. Leta 1040. je izbruhnil zopet velik upor v Macedoniji, v središču nekdanje Samuelove države. Vojislav je pomagal upornikom, toda med voditelji je nastal razdor; zato so Bizantinci vstajo kmalu udušili. Nato so udarili z veliko vojsko na Vojislava. Hrabri srbski knez jih je junaško počakal v svojih planinah in jih v gorskih soteskah tako potolkel, da se jih je le malo rešilo. Knez je vedel, da se bo treba pripraviti na nove žrtve, če hoče priboriti domovini svobodo. Res je ukazal bizantinski cesar draškemu vojvodi, raškemu županu, bosanskemu banu in humskemu županu, da skupno s severa in juga udarijo na Vojislava in ga potolčejo. Vojislav je s svojimi junaki počakal

Vojislav premaga dvakrat Bizantince

južno bizantinsko vojsko v skalnati gorski soteski in jo s puščicami, kamenjem in skalami tako uničil, da je ostalo na bojišču 7 bizantinskih vojvod in dve tretjini vojske. Le malo zaveznikov se je rešilo v begu čez težko pristopno skalnato pokrajino. Po tej slavni zmagi so tudi kneževine Raška, Hum in Bosna priznavale zetsko nadoblast. Tako so si Srbi priborili prvo popolnoma neodvisno državo, ki jo je lahko Vojislav v miru urejal, kajti Bizantince so od vseh strani napadali sovražniki: Normani, Rusi, Seldžuki in Pečenegi.

Povečanje države

Po Vojislavovi zgodnji smrti je zavladal njegov sin Mihael. Novi srbski knez je nadaljeval delo svojega velikega očeta in utrjal vezi med posameznimi deželami. Nad seboj je priznaval bizantinsko vrhovno oblast. Mihael je želel, da bi se katoliki na ozemlju njegove države (Romani, Albanci) ločili od splitske nadškofije in bi se zanje ustanovila posebna nadškofija v Zeti. Papež Gregor VII. je ugodil kneževi želji in je osnoval novo katoliško nadškofijo v Baru. Mihael je postal tako samostojen in popoln gospodar v svoji državi.

Mihael

Utrditev države

Medtem so zopet številni sovražniki navalili na Bizantince. Vrelo je tudi v državi. Tedaj je v središču nekdanje Samuelove države izbruhnil zopet upor kakor pred 30. leti. Vstaši so oklicali v Prizrenu Mihaelovega sina Bodina za cesarja, hoteč obnoviti veliko Samuelovo cesarstvo pod vodstvom Zete.

Novi upori v Macedoniji

Uporniki so v začetku srečno napredovali na vse strani. Bodin je zmagoslavno prodiral preko Niša proti Beogradu, njegov poveljnik pa preko Skoplja in Ohrida na jug. Toda Bizantinci so bili še žilavi in so južno slovansko vojsko nenadoma popolnoma potolkli. Bodin ji je hitel na pomoč, toda na Kosovem polju so premagali še njega in ga celo ujeli. Odpeljali so ga v Carigrad, od tam pa v Antiohijo v Siriji, kjer so ga vrgli v ječo.

Poraz slovan vojske

Vstaja je bila hitro udušena, vsepovsod pa so zopet priznavali bizantinsko vrhovno oblast. Tudi knez Mihael je moral poslati v Carigrad talce in sprejeti v utrjena obmejna mesta bizantinske vojake.

Na zapadu je nastopal v tem času veliki papež Gregor VII., ki je silno dvignil moč katoliške cerkve. Katoliški vladarji so ga priznavali za svojega duhovnega krščanskega voditelja in mnogi so iz njegovih rok sprejemali svoje dežele in oblast. Tudi knez Mihael se je obrnil na mogočnega papeža s prošnjo, naj bi se Srbija povzdignila v kraljevino. Papež, ki je želel razširiti svoj vpliv tudi na Balkanskem polotoku,

Mihael kronan za kralja

ga je res postavil za kralja in mu poslal kraljevsko krono. Ta dogodek je bil za Srbe največjega pomena. Srbska država je bila sedaj prvikrat v zgodovini priznana kot popolnoma svobodna in neodvisna država. Tako priznanje je lahko podeljeval po tedanjih nazorih samo Rim ali Carigrad.

1077

Kralj Bodin

Po Mihaelovi smrti je zavladal njegov sin Bodin, ki je bil s pomočjo benečanskih mornarjev ušel iz ujetništva. Ko so se Bizantinci bojevali z Normani, si je podvrgel Raško in Bosno, ki sta se bili za časa notranjih nemirov odtrgali od Zete. V vsaki izmed obeh dežel je postavil posebnega upravnika, v Bosni župana Štefana, v Raški velikega župana Vlkana. Toda Bizantinci so postali zopet močnejši, ko so po petletnih težkih bojih potisnili Normane z Balkanskega polotoka. Premagali so tudi Bodina in ga ujeli. Iz ujetništva se je sicer rešil, toda njegov

Propadanje Zete

ugled je padel. Zeta je vedno bolj propadala, dvigati pa se je zopet pričela Raška, ki ji je vladal veliki župan Vlkan.

36. Velika Karantanija in njene marke

Zemlja slovenska, zemljica sveta,
majhna si, majhna — pa te dele.

Razgovor. Kdaj je bilo slovensko ozemlje združeno v eni sami veliki državi? Katero veliko slovansko državo so razrušili Madžari?

Madžarski navali

Madžari so kmalu po svojem prihodu v obdonavsko nižino razširili svojo oblast po slovenski Panoniji, od koder so napadali Italijo

in Nemčijo. Prodirali so po stari rimski cesti, ki je vodila skozi Ptuj, Ljubljano in Vipavo. Naše prednike in nemške kolonisté v Panoniji so večinoma pobili. kar jih je pa ostalo, so izginili med Madžari. Tako so se ohranili do danes samo Prekmurski Slovenci. Nemci so obdržali svojo oblast na slovenskem ozemlju le v hriboviti Karantaniji, kjer so se laže branili konjeniškim madžarskim četam; ostale mejne pokrajine med Donavo in Jadranom pa je uničil madžarski val. Ob Aniži, Karavankah in Pohorju so odbijali Karantanci in Bavarci divje madžarske napade.

Leta 955. je rimski cesar in nemški kralj Oton I., ki je kraljeval tudi nad Italijo, Češko in Poljsko, dodobrega premagal Madžare in zopet zavladal v slovenskih pokrajinah. Da bi se več ne ponovili madžarski napadi, je ob Donavi ustanovil Vzhodno krajino, iz katere je pozneje nastala Avstrija. Cesar Oton II. jo je izročil Babenberžanom, ki so vladali tu skoraj 200 let in naselili toliko Nemcev, da je dežela kmalu postala popolnoma nemška. Ostale slovenske dežele so združili po uničenju Madžarov bavarski vojvodi v Karantanijo, ki je obsegala Koroško, Štajersko, Kranjsko in velik del Primorske. Tako je bila slovenska zemlja od Vzhodne Krajine do Jadrana zopet zedinjena v eni državi. Cesar Oton II. je ločil Karantanijo od Bavarske. Odslej je bila Karantanija posebna vojvodina, ki so ji vladali nemški vojvodi, toda nobena rodovina se ni dolgo obdržala na prestolu. Po slovenskih prebivalcih, ki so bili v veliki večini v Karantaniji, je bila dana možnost, da bi postala Velika Karantanija slovenska vojvodina. Toda Nemci, ki so se v velikem številu naseljevali v naših krajih, so preprečili nastanek Velike Slovenije, kar je bilo usodno za vso našo zgodovino. Mesto da bi se bila Karantanija razvila v združeno slovensko vojvodino, je razpadla v vrsto majhnih mejnih grofij in krajin, ki so postajale čimdalje bolj samostojne; naposled so se ločile od Karantanije, ki je ostala omejena samo na vojvodino Koroško. Slovenske pokrajine

Poraz Madžarov

Vzhodna krajina

Karantanija

976

Razpad Karantanije v krajine

so postale straža nemške države na madžarsko-hrvatski meji. Zarisale so ostro mejo med Slovenci in Hrvati ter ločile Slovence tostran Mure od Prekmurcev, ki so ostali pod Madžari. Krajine so ustvarile namesto Slovencev Kranjce, Štajerce, Korošce in Primorce. Slovensko zemljo, razbito na krajine, v katerih so gospodovali Nemci, je zadela najbolj žalostna usoda. (Primerjaj razvoj Raške, Zete in hrvatskih držav.)

Posledice

Uprava krajin

Posameznim krajinam so načelovali nemški grofje. Grofje so poveljevali četam, pobirali davke ter bili ljudstvu sodniki. Vsi grofje, njihovi uradniki in pomočniki, kakor tudi vsi cerkveni dostojanstveniki, so bili Nemci.

Krajine

Karantanska krajina (marka) je nastala leta 970. ob srednji Muri, da bi ščitila Koroško pred Madžari. Obsegala je gorenjo in srednjo Štajersko. Dežela se je pričela imenovati po mestu Steyru Štajerska. Ob Dravi je bila ustanovljena proti Madžarom Podravska ali Ptujska krajina, ki je bila s svojim gričevjem in ravninami široko odprta proti Ogrski; krajino so pogosto napadali Madžari. Pozneje so jo združili s Štajersko. Na jugu ob Savinji od Pohorja do Sotle in Save (deloma tudi čez Savo) se je razprostirala velika Savinjska krajina. Prva dva grofa krajiščnika sta razširila krajino in z njo meje nemške države do Sotle. Tudi Savinjska krajina se je pozneje združila s Štajersko. Največja in najpomembnejša slovenska krajina je bila Kranjska, ki je segala od Karavank in Kamniških planin do Snežnika. Središče Kranjske je bilo najprej mesto Kranj. Tudi v tej deželi so vladale nemške plemiške rodovine. Najznamenitejši je bil grof Ulrik, ki je nekaj časa vladal kar trem slovenskim krajinam: kranjski, istrski in savinjski. Po Ulrikovi smrti je prišla Kranjska kmalu pod oglejskega patriarha. Istra je stopila po madžarskih navalih v ožjo zvezo z Bavarsko (kakor Karantanija), sto let pozneje se je zvezala s Kranjsko, nato pa je prišla s Kranjsko vred pod oglejskega patriarha. Stara Istra je segala do Postojne. V primorskih istrskih mestih so prebivali večinoma Romani, ki so imeli svojo samoupravo (mesto in okolica). Izven teh mest je postajala Istra vedno bolj slovenska. Pokrajina ob Soči je spadala najprej k mejni grofiji Furlanski, leta 1077. pa so jo dobili v svojo oblast oglejski patriarhi. Tako so združili patriarhi v svoji oblasti velik kos slovenske zemlje.

Oglejski patriarhi

Ponemčevanje slovenske zemlje

Po zmagi nad Madžari so se pričeli Nemci v velikem številu naseljevati na slovenski zemlji. Od

srede 10. do srede 12. stoletja je bil nemški pritisk tako hud in silen, kakor nikoli več pozneje v naši zgodovini. Nemški kralji so dajali posamezne kose naše zemlje nemškim svetnim in cerkvenim velikašem, ki so si na utrjenih hribih sezidali mogočne gradove. Ti velikaši so pripeljali s seboj številne nemške kmete, hlapce in služinčad, ki so jih naseljevali na svojih obširnih zemljiščih.

Nemške naselbine

Nemci so se naseljevali med Slovenci najprej in v največjem številu v plodne in že obljudene doline in kotline v spodnji Koroški in zgornji Štajerski, šele nato pa v planinski svet obeh obmejnih dežel, kjer so bili Slovenci bolj na redko naseljeni. Poleg slovenskih vasi in naselbin so nastajale nemške, ki jih je bilo v gorati zgornji Koroški in zgornji Štajerski kmalu več kot slovenskih. Slovenski kmetje so v teh krajih pozabili svoj jezik ter so postali Nemci. Južno od Karavank in Kozjaka so se naseljevali Nemci v majhnem številu; največje nemške naselbine so bile na Sorškem polju med Kranjem in Škofjo Loko in na Dravskem polju med Mariborom in Ptujem, kjer so rastli takrat še veliki gozdovi. Ti nemški kmetje naseljenci so se sčasoma poslovenili.

V dobi od 10. do 12. stoletja smo izgubili Slovenci največ svojega ozemlja. Milijonski nemški narod se je vrgel z vso silo na slovensko zemljo in nas potisnil že v bližino današnje nemško-slovenske meje. Slovenski kmet je stal sam na straži, kajti slovensko plemstvo, kolikor ga je bilo, se je kmalu ponemčilo. Tudi v Panonski Sloveniji, na ozemlju nekdanje slavne Kocljeve države, kjer so širili svojo oblast Madžari, smo utrpeli Slovenci velike izgube. Upravičeno toži naš pesnik:

Madžari v Panonski Sloveniji

Naš bil nekdaj je ves ta raj,
očetom našim domovina:
tuj narod tod se širi zdaj,
naš raj je tujcev zdaj lastnina. (Gregorčič.)

Slovenci smo napredovali v pomadžarski dobi samo v Furlaniji.

Razgovor. Ali je dandanes slovenska zemlja deljena? Kako? (Na več držav.) Kateri Slovenci so v svoji narodni državi? Potujčevanje Slovencev? Kakšne dolžnosti imamo do naših bratov v drugih državah in do izseljencev?

37. Nastanek Češke

O, tu je starodavna slavna Praga,
tu stare so prestolnice zidovi,
ki češki so jih stavili sinovi,
o krasna si kot slave hčerka draga.
(Kollar.)

Razgovor. Poišči Češkoslovaško na zemljevidu. Večje reke? Kje so ravnine, gričevje in hribovje? Današnji sosedi Češkoslovaške? Mejijo na Češkoslovaško veliki ali majhni narodi? Kakšna je bila zato zgodovina Češke? (Polna bojev za svobodo in neumornega dela za narod.)

Naselitev

Ko so Germani zapustili v začetku 6. stoletja sedanjo češko in slovaško zemljo, so se naselili po vsej pokrajini do Donave slovanska plemena. Ta plemena so pod vodstvom svojih županov uživala večjo ali manjšo samostojnost in so prodirala globoko v današnjo Nemčijo. Na severu so jim bili sosedje Polabski Slovani, na jugu so se dotikali južnih Slovanov, na vzhodu pa Rusinov in Poljakov. Na dveh straneh pa so se morali ti zapadni Slovani bojevati s tujimi narodi: na zapadu z močnimi Germani, na vzhodu z divjimi turško-tatarskimi azijskimi narodi. Huni in Obri so propadli, Madžari pa so se ohranili. Kakor klin so se zarili med Slovane ter jih na žalost ločili v dve skupini: v južne in zapadne Slovane.

Boji

Kateri dve veliki zvezni državi zapadnih in južnih Slovanov sta se rodili iz te skupne nevarnosti?

Ustanovitev močne države

Izmed mnogih plemenskih kneževin je bila najvažnejša kneževina sredi dežele okoli Prage, v kateri je prebivalo pleme Čehov. V tej kneževini je vladal rod Přemislovcev, ki je kmalu po srečnih ženitvah in bojih razširil svoje gospostvo tudi nad ostale češke kneževine in odvzel Madžarom Moravsko.

V najstarejši dobi se je rodila legenda o knezu Kroku in njegovih treh hčerah. Najmlajša in najmodrejša Libuša si je izbrala za moža preprostega kmeta. Přemisla. Njeni poslanci so ga dobili na njivi, kjer je oral. Sedel je na plugu in malical.

Odposlanci so ga posadili na konja in ga slovesno odpeljali v Višehrad, kjer so ga kronali za novega kneza. Libuša je ob Vltavi ustanovila novo mesto Prago.

Pokristjanjenje

Knezi Přemislovci so izvršili tudi drugo veliko nalogo v blagor svojega ljudstva. V tisti dobi je prihajalo z zapada krščanstvo in poganskemu narodu ni bilo več mesta med drugimi narodi. Přemislovci so tedaj iz lastne volje sprejeli sveti križ, pokristjanili svoj narod in ga obvarovali pred uničenjem. Bila je sreča, da so sprejeli Čehi krščanstvo iz Moravske, ki sta jo pokristjanila sveta solunska brata. V slavnem Velehradu je krstil sveti Metod kneza Bořivoja in njegovo ženo Ljudmilo. Narod je z veseljem poslušal nauk o evangeliju, ki je prihajal iz dragih domačih ust. Zedinjenje dežele in njeno pokristjanjenje je dovršil Bořivojev vnuk sveti Venceslav, toda služabniki njegovega brata so ga umorili. Knez je ostal v svetem spominu pri svojem ljudstvu, postal je zaščitnik svojega naroda in njegov zagovornik pri Bogu.

Vrhovna oblast nemško-rimskega cesarja

Mlada češka država, ki je bila prednja straža slovanstva na zapadu, je imela v svojem sosedstvu mogočne zedinjene Germane, katerih kralji so nosili naslov rimskih cesarjev. Mogočni Nemci so hrepeneli po svetovnem gospostvu. Podjarmili so si že Polabske Slovane in so uspešno prodirali v alpske dežele, medtem ko so si Madžari za stalno podvrgli Slovake. Češki knezi so se junaško bojevali z Nemci, toda sprevideli so, da bodo podlegli številnemu sovražniku. Zato so potlačili plemeniti ponos svojih src, zadržali strastno hrepenenje po svobodi in priznali vrhovno oblast mogočnega soseda.

Knez je moral plačevati cesarju davek, hoditi na vojsko in se udeleževati državnega zbora. Cesar pa ni omejeval knezu in njegovemu narodu svobode in ga je često še podpiral v bojih s sovražniki. Češke dežele tedaj niso bile cesarjeva last, ampak last češkega kneza.

Škofija v Pragi

Leta 973. je bila v Pragi ustanovljena škofija. Češki jezik ni utrpel nobene škode; prav tako so se ohranili stari običaji, navade in noša.

Razširitev države

Knezi iz rodu Přemislidov so bili večinoma dobri vladarji. Priključili so Češki Moravsko, Šlezijo in del Poljske in združeval narod. Ko pa je pod samopašnim in krutim Boleslavom III. Rdečim država skoraj propadla, si jo je osvojil junaški poljski kralj Boleslav Hrabri, ki je hotel ustanoviti veliko združeno državo zapadnih Slovanov. Do velike moči je dvignil Češko zopet Břetislav I., imenovani češki Ahil. Ta knez je odvzel Madžarom Moravsko in se polastil celo Poljske. Nemci so se dvignili proti tej veliki slovanski državi in Břetislav se je moral odreči osvojenim deželam in priznati nemško vrhovno oblast. V času bojev med papežem Gregorjem VII. in nemškim cesarjem je vladal na Češkem knez Vratislav I. Knez je zvesto pomagal cesarju, zato mu je cesar v zahvalo odpustil letni davek in njegovo glavo je krasila prvič v zgodovini Češke kraljevska krona.

Velika Břetislavova država

Kraljestvo

Notranji boji

Po Vratislavu so izbruhnili notranji boji za prestol, ki so izčrpavali deželo. Do neslutene slave in moči pa je Češko dvignil zopet Otokar II. Přemisl.

Razgovor. Ali preti Češki tudi dandanes nevarnost od Germanov in Madžarov? V kakšno zvezo držav je zato vstopila Češkoslovaška? Ozke vezi med južnimi Slovani ter Čehi in Slovaki? (Pred vojno so se mnogi naši dijaki izobraževali v Pragi in so nas seznanjali s češko omiko, skupne borbe za svobodo.) Čehi delujejo močno za mir med evropskimi narodi.

Kakšno obliko vladavine ima Češkoslovaška? Kdo načeluje državi? Prvi predsednik?

38. Nastanek Poljske

Razgovor. Pokaži Poljsko na zemljevidu. Ali ima Poljska država odprte meje ali z gorami zavarovane? Posledice? Današnji sosedi Poljske? Kateri poljski pisatelj opeva lepo poljsko zgodovino? (Sienkievič.) Katere njegove knjige so splošno znane tudi med Slovenci?

Naselitev

Predniki današnjih Poljakov so se naselili v porečju Visle in Odre in so si ustanovili več plemenskih kneževin. Najmočnejše in najvažnejše pleme so bili

Poljani ali Lehi, ki so v 10. stoletju zedinili vsa plemena v poljski narod. Združevanje plemen so pospeševali Germani, ki so prodirali na vzhod in potiskali Slovane od Labe in Odre. Zedinjenje plemen

Poljanom je vladala rodbina Pjastovičev. Po pripovedki je bil Pjast, ustanovitelj dinastije, kolar, ki so ga izvolili za kneza. Prvi znameniti vladar iz te rodovine je bil Mječislav, ki je sprejel krščansko vero (966.) in pokristjanil velik del svojega naroda. Ta dogodek je bil nad vse važen za vso nadaljnjo prihodnost. Poljska se je za vselej priključila zapadni rimski cerkvi in omiki in se odtegnila vplivu Carigrada, pod katerega je prišla sosedna Rusija. Rusi so postali pravoslavni, Poljaki katoliki. Mječislav je moral priznati, kakor sosednji češki knez, rimsko-nemškega cesarja Otona I. Velikega za svojega vrhovnega gospodarja. Pokristjanjenje

Vrhovna oblast

Do največje slave in moči je dvignil poljski narod Mječislavov sin Boleslav I. Hrabri. Ta junaški vladar je sklenil združiti Poljake, Čehe in Polabske Slovane. Hotel je ustanoviti veliko slovansko krščansko državo, ki bi lahko kljubovala mogočnemu nemškemu cesarstvu. Zato se je bojeval skoro vse svoje življenje z vsemi sosedi in je ustvaril državo od Baltiškega morja do Donave ter od Dnjepra do Labe. Toda Čehi se niso hoteli odreči svoji narodni državi in so si s pomočjo nemškega cesarja zopet priborili samostojnost. Na višku svoje moči se je hotel Boleslav tudi cerkveno popolnoma osvoboditi izpod vpliva nemških nadškofov in duhovnikov. Na njegovo prizadevanje je zato papež povzdignil škofijo v Gnjeznu v nadškofijo. Tako je dobila Poljska svojega domačega nadškofa. Da bi dal svoji državi tudi zunanji sijaj, se je neposredno pred smrtjo okronal za prvega poljskega kralja. Po državi je zgradil številne trdnjave, da bi jo tako zavaroval pred sovražniki. Zemljo so upravljali velikaši in pobirali davke, kraljevski sodniki pa so sodili težje zločine. Država Boleslava Hrabrega

Nadškofija v Gnjeznu

Kraljestvo

Propadanje države

Po Boleslavovi smrti so nastali v državi nemiri in sosedne države so si kos za kosom osvajale dele poljske države. Velik del Poljske si je podvrgel za nekaj časa češki Břetislav. Vnuk Boleslava Hrabrega

Boleslav Smeli

Boleslav Smeli je dobil kraljevsko krono od papeža Gregorija VII. Ko se je pa sprl s krakovskim škofom Stanislavom in ga je z lastno roko v cerkvi ubil, je moral pobegniti iz dežele.

Kakor nam pripoveduje pesnik Anton Aškere v svoji pesmi Mutec Osojski, se je pokoril Boleslav za svoje grehe v samostanu ob Osojskem jezeru, kjer je baje umrl kot navaden menih:

S počasno govorico si olajšuje vest...
o dneh preteklih burnih — oj, dolga je povest.
Povest o škofu svetem — Stanislav mu ime —
ki z mečem on je nekdaj prebodel mu srce...

Razgovor. Ali je sedanja Poljska velika država? Ali ima iste narode za sosede kot ob svojem nastanku? Med katerima velesilama leži Poljska? Kako je prišla Poljska država do morja? (Koridor.) Grozijo lahko Poljakom kake nevarnosti od sosedov? Kaj je za državo še huje kot zunanji sovražnik? (Notranji nemiri, državljanske vojske.) V čem je največja moč države? (V notranjem blagostanju in zadovoljstvu narodov.) Tudi mlada Poljska država deluje za mir med evropskimi narodi.

39. Nastanek Rusije

Razgovor. Današnji sosedje Rusije? Po katerih dveh zemljinah se razprostira sedaj ruska država? Kdo je na čelu države? Ali so v Rusiji velike ravnine?

Plemenske kneževine

Vzhodni Slovani, ki so živeli na širnih planjavah današnje evropske Rusije, so bili razdeljeni v številna plemena in rodove. Vse te plemenske kneževine niso imele nobenega skupnega vrhovnega vladarja in so se pogosto vojskovale med seboj. Posamezne rodove je družila le živahna trgovina, ki je vladala med Baltiškim in Črnim morjem. Glavna vodna trgovska cesta je šla po sredi ruskih dežela preko Dnjepra in Neve. Po tej poti so prišli zgodaj k Slovanom kot vojaški najemniki švedski Normani, ki so jih Slovani imenovali Varjage. Poveljnik take normanske čete

Rurik

Rurik je ustanovil Slovanom

prvo državo s prestolnico v Novgorodu (862.). Prebivalci so se po Normanih imenovali Rusi. Rurikovci, ki so se poslovanili, so vladali Rusiji do konca 16. stoletja. Ustanovitev države

Stari letopisi pripovedujejo, da so prebivalci Novgoroda sami poklicali Normane: »Naša zemlja je plodovita in bogata, ali v njej ni reda. Pridite in vladajte nam.«

Rurikovi nasledniki so širili državo proti jugu, da bi prišli do Črnega morja in v bogati Carigrad. Premestili so prestolnico iz Novgoroda v Kijev in napadali z velikim ladjevjem Carigrad, a ga niso mogli zavzeti. Pozneje so se ruski knezi sprijaznili s Carigradom. Knez Vladimir je šel celo na pomoč cesarju Vaziliju II., ki se je bojeval za prestol s proticesarjem. V zahvalo je dobil Vladimir za ženo cesarjevo sestro Ano in je prejel sveti krst. Z Ano je prišlo v Rusijo mnogo duhovnikov, ki so leta 989. pokristjanili prebivalce Kijeva in nato ves ruski narod. Širjenje države proti jugu

Pokristjanjenje

Kijevski menih Nestor poroča v svojem letopisu o krstitvi prebivalcev Kijeva: »Drugi dan je prišel Vladimir s kneginjo in duhovniki k Dnjepru, kjer so se že nabrale nepregledne množice ljudstva. Stopile so v vodo. Nekateri so stali v vodi do vratu, drugi do prsi, otroci pa v plitvinah ob obali. Mnogi odrasli so držali v naročju otroke. Duhovniki, ki so stali med ljudstvom, so opravljali svete molitve. Bilo je veselje na nebu in na zemlji, ko se je reševalo toliko duš.«

Ker so sprejeli Rusi krščanstvo iz Carigrada, so priznavali za svojega vrhovnega cerkvenega poglavarja carigrajskega patriarha. Najvišji duhovnik v Rusiji pa je bil metropolit v Kijevu. Iz sosedne Bolgarije se je razširilo v Rusijo slovansko bogoslužje. (Metodovi učenci.) V tem cerkvenoslovanskem jeziku so pisali tudi prve ruske knjige. Ureditev cerkv. razmer

Najznamenitejši vladar stare Rusije je bil Jaroslav Veliki, ki je ustanovil veliko državo, jo uredil in utrdil. Izdal je tudi prve ruske zakone, ustanavljal škofije in dal sezidati okoli 400 cerkva. Posebno lepo je okrasil s palačami in cerkvami prestol- Jaroslav Veliki

nico Kijev, ker je hotel, da bi bila tako lepa kakor Carigrad. Poklical je mnogo umetnikov iz Grčije, da so gradili in krasili stavbe. Po samostanih so menihi spisovali cerkvene knjige, po Dnjepru pa so vozile težko obložene trgovske ladje. Pred svojo smrtjo je Jaroslav razdelil Rusijo med svoje sinove in določil, da dobi najstarejši sin mesto Kijev in naslov velikega kneza. Država je propadala, dokler niso v 13. stoletju poplavili prostrane Rusije divji Mongoli, ki so spremenili bajno mesto Kijev v prah in pepel.

Propadanje države

Mongoli

Razgovor. Ali so tudi sedaj mongolski narodi nevarni sosedje Rusije?

Romarji na Velehradu
Sv. Ciril in Metod, blagovestnika slovanskih narodov

Od faraonov do krščanskih narodov

Pregled.

Naš narod spada v krog kulturnih evropskih narodov. Evropski narodi so si ustvarili visoko omiko, ki jo razširjajo tudi po ostalih delih sveta. Naša evropska kultura pa ni delo nekaj let ali enega samega naroda, ampak so jo ustvarila tisočletja in mnogi narodi, ki so se drug od drugega učili, to pa tako, da so ohranili svoje posebne narodne lastnosti.

Ko smo se letos, dragi učenec, učili zgodovino, smo videli, da so bile dežele okoli Sredozemskega morja zibel današnje evropske kulture. Ponosni smo lahko, da je prav naš Balkanski polotok veličasten spomenik najstarejše visoke omike.

Zgodovinski pouk smo pričeli s prazgodovino, ko je človek v starejši kameneni dobi prebival v jamah in imel za orodje surovo obdelan kamen. Živel je v družinah in veroval v najvišje božanstvo.

V novejši kameneni dobi so bili postavljeni temelji omike: človek je postal poljedelec in živinorejec, ukvarjal se je tudi z obrtjo in si delal že boljše orodje in orožje iz kamna, kosti in rogovja. Družil se je v rodove, nastajale so vasi. Ko je človek odkril kovine, so se njegove življenjske prilike v bronasti in železni dobi zboljšale. Nastale so nove obrti, pričelo se je razvijati prvo rudarstvo, ljudje pa so se že družili v narode in države.

Nato smo se učili, dragi učenec, o najstarejših državah ob Sredozemskem morju. Spremljali smo v duhu njihov nastanek, porast in propad ter skušali doumeti vsemu temu vzroke.

Pred nami je zrastla najstarejša država, to je kulturna država Egipčanov, s faraonom kot neomejenim vladarjem na čelu. Občudovali smo veličastna nesmrtna dela, ki jih je rodila vera v onostransko življenje: ogromne piramide, sfinge, svetišča. Videli smo nadalje, da je bila v državi že izvedena delitev dela, zato so se tudi ljudje že delili v stanove. Delitev dela je pospeševala razvoj obrti, poljedelstva in trgovine; tlačanstvo pa je omogočalo velika skupna javna dela. Najveličastnejši izum je egipčanska pisava.

V Aziji smo občudovali dva mala narodiča, ki sta si kljub svojemu majhnemu številu pridobila svetovno slavo. Feničan-

ski trgovec je objadral vsa tedaj znana morja in širil orientalsko omiko po vseh deželah ob Sredozemskem morju. Feničani so poznali že črkopis in so to pisavo prenesli v Evropo. — Izraelci, ki so se imenovali izvoljeno ljudstvo, pa so edini med poganskimi narodi ohranili vero v enega samega Boga in s tem mogočno vplivali na vse človeštvo.

V Evropi, na južnem delu Balkanskega polotoka, je ustvaril slavni grški narod veličastna nesmrtna dela v umetnosti, književnosti in znanosti in postal nesmrten učitelj drugim narodom. Grški narod je ustvaril tudi prvo demokracijo (vlado ljudstva) na svetu in jo je branil z največjim junaštvom pred nasilnimi azijskimi Perzijci, ki so ustanovili prvo svetovno državo. Grška demokracija je, žal, temeljila še na suženjstvu. V medsebojnih bojih so grške državice propadle.

Aleksander Veliki je ustanovil drugo svetovno državo in razširil po njej grško omiko. Iz grške omike in iz omike orientalskih narodov je nastala helenistična kultura s središčem v Aleksandriji v Egiptu.

Aleksandrova država je propadla, tretji svetovni državi pa je položil temelje Rim. Ustanovil je silno državo, ki je obsegala vse dežele okoli Sredozemskega morja. Po vsej taj državi se je širila helenistična omika. Rimljani so osnovali državo na zakonih in so zapustili človeštvu svoje rimsko pravo. Njihova država je temeljila na suženjstvu in je dobivala različne oblike: kraljestvo, republika plemenitašev, demokratično cesarstvo (Oktavian), absolutistično cesarstvo (Dioklecijan). V rimski svetovni državi je cvetela obrt, posebno pa trgovina.

Napočil je največji trenotek v zgodovini človeštva. Božji Zveličar je postavil človeško družbo na nove temelje, da je vsak človek podoba božja. Krščanstvo si je osvajalo srca in se borilo za zmago s poganstvom iz samega Rima. Zmagalo je krščanstvo (Konstantin). Poganski svet s svojimi bogovi se je zrušil in z njim zahodna rimska država. V času preseljevanja narodov so novi barbarski germanski, slovanski in mongolski narodi udrli v Evropo, da bi se polastili propadlega zahodnega in še obstoječega vzhodnega rimskega cesarstva. Iz dveh krajev, iz Carigrada in Rima, je prihajala med barbare blagovest krščanstva in rimska omika. Frankovski kralj Karel Veliki se je kronal za rimskega cesarja in osnoval v Evropi veliko državo, po kateri se je širilo krščanstvo in omika. Evropa se je pokristjanila. Med Slovani sta prižigala luč krščanstva sveta Ciril in Metod. Nova nevarnost je grozila Evropi. Bojeviti in omikani Arabci so na treh krajih napadli Evropo, toda pot so jim zaustavili frankovska država, papež in bizantinski cesar. Arabci so razširjali novo vero islam. Krščanstvo je razkol razdelil na dve cerkvi. Med novimi pokristjanjenimi narodi je silno zrastla moč papeštva in nekateri vladarji so

priznavali papeža za svojega vrhovnega poglavarja. Zaradi svetnih vplivov v cerkvi je izbruhnil boj med cesarjem in papežem Gregorjem VII., ki je uvedel v cerkvi velike preosnove. V Sredozemskem morju si je lastila čimdalje večjo oblast benečanska republika bogatašev, ki je postala prva pomorska in trgovska država.

Srednjeveškim državam so vladali plemenitaši, ki so imeli v posesti tudi večino zemlje. Navadni ljudje so se delili v svobodne in nesvobodne, po mestih so prebivali obrtniki in trgovci.

Južni Slovani, ki so najprej živeli po plemenih, si niso ustanovili velike enotne države, ampak je nastalo med njimi več majhnih državic, ki so morale braniti svojo svobodo pred številnimi sovražniki. Na severu so napadali naše prednike Germani (Bavarci, Franki), na vzhodu Mongoli (Avari, Madžari), na jugu Bizantinci, na zapadu Benečani.

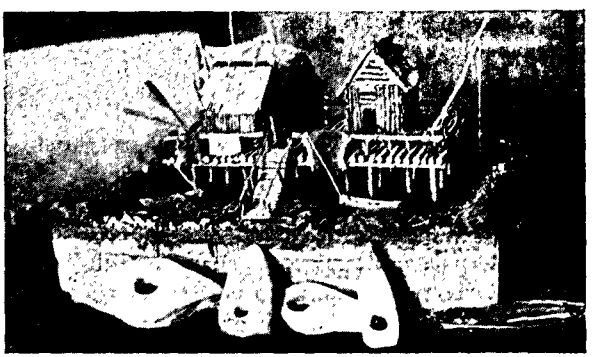
Predniki današnjih Slovencev so se pridružili v prvi polovici 7. stoletja mogočni Samovi državi. Po razpadu te države so si ohranili Karantanski Slovenci svoje domače vojvode, ostali pa so prišli pod vrhovno oblast Avarov. Nad Karantanijo so zagospodovali nato Bavarci, kmalu pa je frankovski kralj Karel Veliki združil pod svojo oblastjo vso slovensko zemljo. Hrvatski knez Ljudevit Posavski se je uprl Frankom. Upornikom so se pridružili poleg srbskih Timočanov tudi Slovenci, za kazen pa so izgubili svoje domače vojvode. Po razpadu velike frankovske države so mogočniki razdelili slovensko zemljo med Italijo in Nemčijo. Panonski Slovenci so imeli še enkrat, in sicer v 9. stoletju pod knezom Kocljem, samostojno državico, v kateri sta razširjala v slovanskem jeziku luč svete vere sveta brata Ciril in Metod. Ta mala državica je imela veliko nalogo, da bi bila zedinila kulturno vse južne Slovane, toda uničili so jo divji Madžari, ki so za nekaj časa zasužnjili skoro vso slovensko zemljo. Po porazu Madžarov je nemško-rimski cesar ustanovil Veliko Karantanijo, ki je obsegla vso slovensko zemljo. Iz Velike Karantanije se ni razvila slovenska vojvodina, ker so to preprečili Nemci, ampak je razpadla v majhne krajine. Pričelo se je najhujše ponemčevanje.

Panonska Hrvatska je bila dalj časa pod Avari, nato pod Franki in Madžari. Upor Ljudevita Posavskega je bil udušen. Dalmatinska Hrvatska je priznavala vrhovno oblast Bizantincev, pozneje Frankov. Hrvatski knezi so Dalmatinsko Hrvatsko zelo povzdignili. Trpimir je v 9. stl. nastopal že skoraj kot samostojen knez, pod Branimirom pa je postala državica neodvisna. Tomislav je zedinil po porazu Madžarov obe Hrvatski in se kronal za kralja. Po njegovi smrti so večkrat divjale v državi državljanske vojske in boji z Benečani. Kralj Kresimir IV. pa je zopet utrdil državo in ji pridobil Dalmacijo.

Kralj Zvonimir je bil papežev vazal in se je poročil s sestro ogrskega kralja. Bil je naš zadnji veliki hrvatski kralj.

V Srbiji je v 9. stoletju hrabri raški knez Vlastimir v bojih z Bizantinci in Bolgari ustanovil prvo svobodno državico, ki so jo pozneje uničili Bolgari. Veliki župan Časlav je v borbi z Bolgari ustvaril prvo močno srbsko državo, ki je obsegla vsa srbska plemena. Po njegovi smrti je država razpadla. Kmalu nato je junaški knez Samuel ustanovil veliko državo makedonskih Slovanov, ki se je razvila v mogočno južnoslovansko cesarstvo. To državo pa so razrušili Bizantinci. Zetski knez Vojislav je čez nekaj let osnoval novo, popolnoma neodvisno zetsko državo, pod katero oblast so prišle vse srbske dežele. Mihael se je kronal za kralja in naša srbska država je bila prvikrat v zgodovini mednarodno priznana, in sicer od papeža. Po smrti kralja Bodina je ta država razpadla, začela pa se je zopet dvigati slavna Raška, ki je postala najmogočnejša južnoslovanska srednjeveška država.

Bolgari so pod mogočnim Simeonom ustanovili veliko cesarstvo na Balkanskem polotoku, ki pa se je po njegovi smrti zrušilo. Simeon je dvigal tudi prosveto v svojem narodu. Češko državo je zgradilo pleme Čehov, ki mu je vladal rod Přemislovcev. Přemislovci so pokristjanili svoj narod, priznavati pa so morali nad seboj vrhovno oblast nemško-rimskega cesarja. Slavni so bili knezi Bořivoj, Venceslav, Břetislav I. in kralj Vratislav. Poljski državi je položilo temelje pleme Poljanov, ki so mu vladali Pjastoviči. Kralj Boleslav Hrabri je ustanovil veliko slovansko krščansko državo in zavzel za nekaj časa tudi Češko. Boleslav Smeli je dobil kraljevsko krono. Rusko državo je osnoval Norman Rurik. Njegovi nasledniki so širili državo proti jugu. Knez Vladimir je pokristjanil ruski narod, in sicer so sprejeli krščanstvo Rusi iz Carigrada. Najznamenitejši knez staroruske države je bil Jaroslav Veliki. Rusko državo so zrušili Mongoli.

Mlajša kamena doba (Izdelki učencev)

Zgodovina kot učiteljica

Zgodovina je učiteljica narodov in človeštva. Poglejva, dragi učenec, kaj se vse lahko učiva iz zgodovinskih dogodkov, o katerih govori ta knjiga in o katerih ti je tvoj gospod učitelj tako lepo pripovedoval letos pri zgodovinskem pouku.

Zgodovina uči:

da je človek član naroda in države, do katerih ima posebne dolžnosti in pravice;

da s propadom poštenosti, delavnosti, skromnosti in značajnosti propadajo tudi narodi in države;

da so nesloga, notranji boji in državljanske vojske grobokop držav;

da je samo zdravo, delavno, složno in omikano ljudstvo lahko temelj močni državi;

da mora biti cilj države in vseh drugih združb, osrečiti človeka;

da ne sme narod nikoli v porazih obupati, ampak mora prav v takih časih zbrati vse svoje moči;

da zunanji sovražnik lahko zasužnji narod, ne more ga pa nikoli uničiti, če je ta notranje zdrav in složen in veruje v svojo zmago;

da postanejo lahko slavni tudi majhni narodi;

da je malodušnost in neodločnost največji škodljivec narodovi sreči, vera v narodovo poslanstvo in zmago pa dela čudeže;

da moramo biti vedno pripravljeni na žrtve za domovino;

da je srečen narod, če ima poštene, nepodkupljive in nesebične državnike, ljudske voditelje in prosvetitelje, ki ne mislijo nase, ampak le na svojo domovino in svoje ljudstvo;

da so največji škodljivci naroda tisti, ki izkoriščajo domovino in državo v svoje sebične namene;

da je za svobodo domovine in za svobodo človeka vredno umirati;

da mora vsaka država najvestneje skrbeti za ljudsko omiko;

da mora narod ustvarjati velika nesmrtna kulturna dela, da se tako uvrsti v družino kulturnih narodov;

da v nas živijo in delujejo naši umrli predniki;

da mora znati narod brez upa upati (poljski izrek);

da je najvažnejša celica države in naroda družina;

da manj strašna noč je v črne zemlje krili kot so pod svetlim soncem sužnji dnovi (Prešeren);

da moj narod star je težkih tisoč let (Župančič);
da si narodi meje svojih cesarstev z grobnicami rišejo (Ilić);
da grob ob grobu priča, da smo za domovino umirali slavno (Ilić);
da živeti vrli mož ne sme za se.
Iz bratov sreče njemu sreča klije,
veselje ljudsko njemu v oku sije (Gregorčič);

da kar storiš za se, to že s tabo izgine,
kar storiš za narod, ostane vselej (Gregorčič);

da sedaj vi narodom ste strah,
strah tudi vas bo zmel,
to žezlo prah, prestol bo prah,
vi boste prah, pepel (Gregorčič);

da pač dovolj ognjena,
ljubav do doma ni nobena,
ki strastna ni.
A ne iz cenih besedi,
iz del se javlja žar strasti (Gregorčič);

Ko les je naložen in združen v kroge,
gori z veseljem plamen razgorjeno.
Posamezno ugaša ti poleno,
če si razmetal njih goreče droge (Kollar);

da sveta vera je luč, materin jezik pa ključ do omike (Slomšek);
da prihaja od Boga, da smo udje tega ali onega naroda (Strossmayer);
da se človek čuti kot večnostno bitje, zato mora biti človeška družba zgrajena na teh najglobljih temeljih.

Dragi učenec. Še bi ti lahko našteval izreke naših slavnih mož, pa bo bolj prav, če ti sam nadaljuješ. Zdaj ko si se že učil o zgodovini najstarejših kulturnih narodov in naših davnih pradedov, boš gotovo bolj globoko doumel izreke, ki sem ti jih navedel. Ob koncu leta pa bo prav, če si še enkrat oživiš v duhu zgodovinske dogodke, ki so opisani v tej knjigi in poiščeš posameznim izrekom v tem sestavku primere.

Želim ti, dragi učenec, da bi se lahko učil zgodovino in dobil iz tega predmeta najboljšo oceno. Veliko bolj kot dobre ocene pa ti želim, da bi pri zgodovinskem pouku rastel v modrosti, krepostih in čednostih v blagor domovine in države, kajti kmalu, kmalu boš poklican, soodločevati v javnem življenju.

In blagor domovini in državi, ki ima modre, krepostne in verne sinove.

Na novega leta dan 1938.

Pisatelj.

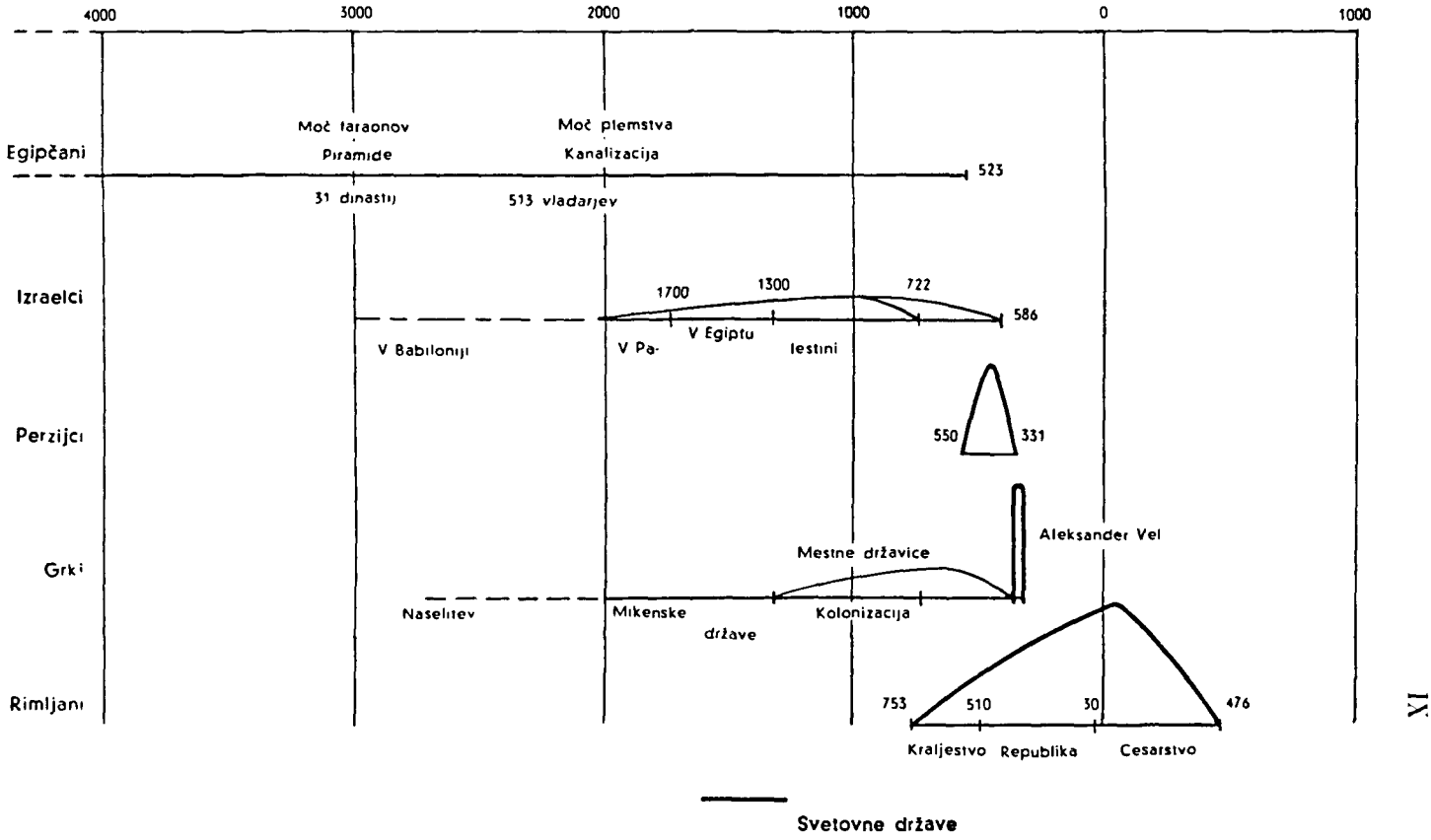
Stari narodi

(Debelejši tisk = svetovne države, ležeči tisk = propad držav.)

	Egipčani	Prednja Azija	Grki	Rimljani
Do 3000.	Združitev Gorenjega in Spodnjega Egipta. Stara egiptovska država (do 2350.). Memfis. Piramide.			
Do 2000.	Srednja država (do 1800.). Glavno mesto Tebe.	Babilonska država. Izraelci se izselijo pod Abrahamom iz Kaldeje (okoli 2000.).	Naselitev Grkov. (Ahajci, Jonci, Eolci.)	
Do 1400.	Pod Hiksi. Egipčani na višku moči. Nova država. Egipčani osvojevalci.	Izraelci se pod Jakobom izselijo v Egipt (okoli l. 1700.). Razvoj feničanske trgovine.	Mikenska doba (2000.—1300.).	
Do 1200.	Nova država (do 1100.).	Asirska država. Izraelci se pod Mojzesom preselijo v Palestino (okoli 1250.).	Dorska selitev. Kolonizacija. Propad mikenske kulture.	
Do 1000.	Propadanje države.	Izraelcem vladajo sodniki.	Dorska selitev. Naseljevanje Grkov ob maloazijski obali.	
Do 900.		Izraelcem vladajo kralji. Država razpade v 2 dela. Feničani ustanovijo Kartagino.	Kolonizacija. V Grčiji nastajajo mestne državice.	
Do 800.		Feničanska trgovina propade. (Razvoj Kartagine).	Kolonizacija. Ureditev špartanske državice.	
Do 700.		Asirci *razrušijo Samarijo (722.).*	Kolonizacija.	Ustanovitev Rima (753.).
Do 600.	Egipt pride pod asirsko vrhovno oblast.	Prvi kovan denar. Asirci na višku moči.	Grki se naseljujejo po deželah ob Sredozemskem morju.	Rimu vladajo kralji.
Do 500.	Egiptu *zavladajo Perzijci* (525.).	Babilonci *zrušijo Judejo (586.).* Perzijci zgradijo **prvo svetovno državo** v starem veku. (Prednja Azija, Egipt.).	Solon uredi atensko državo (594.).	Konec rimskega kraljestva (510.). Ustanovitev republike.

	Egipčani	Prednja Azija	Grki Makedonci	Rimljani
Do 400.		Perzijci se vojskujejo z Grki.	Boji za svobodo. (493.—479.). Perikles. Bratomorna vojska. Sokrat (431.—404.).	Boji med patriciji in plebejci (510. do 287.). Postave na 12 tablicah.
Do 300.	Pod Aleksandrom Velikim.	Aleksander *razruši perzijsko državo.*	Aleksander Veliki ustanovi **drugo svetovno državo** (336.—323.). *Razpad Aleksandrove države.*	Konec stanovskih bojev.
Do 200.	Nasledniki Aleksandra Velikega vladajo v:			Boj za Sredozemsko morje med Kartaginci in Rimljani. Prva in druga punska vojska (264. do 201.) Vojska z Iliri (229.—228.)
	Egiptu	Siriji in	v Makedoniji z Grčijo.	
Do 100.		Rimljani premagajo sirskega kralja Antioha (190.). Provinca Azija (133.).	Makedonski kralj Perzej premagan (168.). *Makedonijo in Grčijo* spremenijo Rimljani v rimsko provinco (148.—146.).	Poraz ilirskega kralja Genecija (158.). Rimljani *razrušijo Kartagino* (146.) in ustanovijo tretjo svetovno državo. — Brata Grakha skušata preosnovati državo (133.—121.).
Do 0.	Egiptu zavladajo Rimljani (30.).	Osvojitve v Aziji (66.—61.).		Državljanske vojske (do 31.). Cezar samovladar (45.-44.). Rimljani si ustanovijo cesarstvo (30.). Oktavian (30 pr. Kr. do 14. po Kr.).
Do 100.		Začetek krščanstva. Rimljani razrušijo Jeruzalem (70.).		Rimljani osvoje ozemlje Jugoslavije in Alp (do l. 9.). Neron preganja kristjane. Tit razruši Jeruzalem.
Do 200.				Največji obseg rimske države.
Do 300.				Diokleeijan zavlada z neomejeno močjo (284.—305.).
Do 400.				Zmaga krščanstva (313.). Konstantin Veliki (324. do 337.). Konstantinopel postane nova prestolnica (328.). Delitev cesarstva (395.).
Do 500.				Propad zahodnorimskega cesarstva (476.).

Države starih narodov

Naši davni

	Slovensko ozemlje	Hrvatsko ozemlje
Od 476. do okoli 600.	Sloveni prihajajo preko Karpatov in zasedejo po odhodu Laagobardov svoje daaašaje ia še mnogo alpskega ozemlja (568.). Obri v Panonski nižini. — Prodiraaje Slovenaov ustavijo Bavarci (592.). Sloveni pokličejo na pomoč Obre. V obrski odvisnosti.	Sloveni prodirajo mejo ia plenijo
Do okoli 700.	Država kralja Sama (620. do 658.). Karantanski Slovenci po razpadu Samove države pod domačimi vojvodi (okoli 150 let), ostali Slovenci pod Obri.	Južni Slovani zasedejo večino Nastanek plemenskih državic: Timočani, Braničevci, Neretl Poraz Avarov in Slovenov
Do okoli 800.	Pokristjanjeaje Slovenecv, ki pridejo po zmagi nad Avari (748.) pod vpliv in nadoblast Bavarcev. Borut, Gorazd, Hotimir. Protikrščaanske vstaje (Vladuh). Slovenci pridejo pod oblast Frankov (Karel Veliki). Slovenski grof Ingo.	Plemenske
Do okoli 900.	Ime Slovenija, Slovenci. — Slovenci se priključijo Ljudevitovi vstaji in zgubijo samostojnost. Zadaji slovenski vojvoda Edgar. — Delitev slovenskega ozemlja po verdunski pogodbi (843): Karantanija in Panonija prideta pod Nemčijo, Istra ia Furlanija pod Italijo. — Sv. Ciril († 869.) in Metod († 885.) Panonska država. Pribina in Koceli (861.—876.)	Ime Hrvati (852.). Po miru v Aehnu pride ozemlje severozahodno od Cetinje, Vrhasa, Sreina pod Franke. Ljudevit Posavski (810.—823.), prvi jugoslovanski vojvoda. Upor (819.). Knez Trpimir (845.—864.), začetnik narodne vladarske rodovine. Boji z Bolgari. Zdeslav (878.—879.) pretrga zveze z Rimom. Knez Branimir (879.—892.) se priključi zopet katoliški cerkvi. Začetek politične neodvisnosti Hrvatske. Hrvatska se podredi katoliški cerkvi. Boji z Benečani. Premoč Hrvatov.
Do okoli 1000.	Velika Karantanija med Donavo in Padom (976. - Oton II.). — Razpad Velike Karantanije v krajine (Karantanska, Ptujska, Savinjska krajina, Kranjska, Istra in Slovenska krajina). — Najhujše ponemčevaaje (od srede 10. stol. dalje).	Kralj Tomislav (910.—928.) združi obe Hrvatski, priklopi svoji državi del Bosne. Kraljevina (924.). Hrvatje zmagajo Bolgare (926.). Hrvatska mornarica. Tomislav dobi dalmatinska mesta od Bizantincev. Boji za slovansko bogoslužje. Splitska nadškofija. Ninska škofija odpravljena (928.). Gregor Ninski. Štefan Držislav (969.—995.), kralj Hrvatske ia Dalmaeije. Po Držislavovi smrti notranji boji. — Benečani zavladajo bizantinskim mestom in otokom (1000.).
Do okoli 1100.	Razkosanost slovenske zemlje. — Oglejski patriarhi združijo pod svojo oblastjo velik del slovenske zemlje — Najhujše ponemčevanje (do srede 12. stol.).	Boji z Benečani za Dalmaeijo. — Hrvatska pod bizantinsko nadoblastjo. Kresimir IV. (1058. do 1074.). Osvoboditev Hrvatske in Dalmaeije. Boji med latinsko in narodno stranko. Splitski cerkv. zbor (1060.). Slovanska služba božja zabranjena. — Zvonimir (1076.—1089.), vazal papežev, zadnji veliki hrvatski kralj.

pradedje

Srbsko ozemlje

čez savsko-dunavsko po Balkanu.	Klodvik ustanovi frankovsko državo (500.). Justinijan I. (527. do 565.). Čehi se naselijo na današnjem svojem ozemlju. Ustanovitev langobardske države v Italiji (568.). Nemiri v bizantinski državi.	Od 476. do okoli 600.
Balkanskega polotoka. Dukljani, Travunjani, Panonci, vanci, Zahumci in drugi. pred Carigradom (626.).	Nastanek islama. Ustanovitev svetovne arabske države. Cesar Heraklej (610.–641.). Avarski poraz pred Carigradom (626.). Naselitev Bolgarov (679.).	Do okoli 700.
državice.	Poslovanjenje Bolgarov. Arabci si osvoje Španijo in južno Francijo. Nastanek papeške države. Karel Veliki (768.—814.) premaga Langobarde (774.), Bavarce in Avare (796.). Karel Veliki, rimski cesar (800.).	Do okoli 800.
Ime Srbi (822.). — Pokristjanjenje. Raška. Vlastimirova država (850.). Mutimir. Prepir med sinovi in sorodniki. Metodovi učenci. Iloji z Bolgari (Boris).	Razširitev bolgarske države. Boris (Mihael). Pokristjanjenje Bolgarov. Vojska med Karlom Velikim in Bizantinci, mir v Aelnu (812.). Ludovik Pobožni (814.—840.). Verdunska delitvena pogodba (843.). — Nastanek Nemčije, Francije, Italije. Rastislav (846.–870.). Svetopolk (871.—893.). Rurik (862.). Naselitev Madžarov (896.). Piastovci na Poljskem.	Do okoli 900.
Bolgari osvojijo Raško (924.). Časlav (931.—960.) zavlada Raški, nato še Zeti, Trebinju, Zahumlju, Neretljanskemu ozemlju in Bosni. Boji z Madžari. Razpad države. — Država makedonskih Slovanov (976.). Cesar Samuel (976.—1014.) ustvari državo od Jadrana do Črnega morja, od Save in Donave do grškega Olimpa.	Propad velikomoravske države. — Bolgarski cesar Simeon (893.–927.). Mječislav. Poljaki se pokristjanijo. Madžarski pohodi. Oton I. uniči Madžare (955.). Sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti (Oton I.). Vazilij II. (976.–1025.). Bizantinski cesar osvoji podonavsko Bolgarijo. Ruski knez Vladimir (972.–1015.).	Do okoli 1000.
Zeta. Štefan Vojislav (1034.—1050.) premaga Bizantince in vlada nad Trebinjem, Zeto, Zahumljem, Bosno in Raško. Mihael (1051.–1081.). Bodinov upor v Makedoniji udušijo Bizantinci. Papež Gregor VII. pošlje Mihaelu kraljevski naslov in krono (1077.). — Bodin (1081.—1101.) priklopi svoji državi Bosno. Po Bodinovi smrti državn razpade, od Zete se ločita Raška in Bosna.	Boleslav Hrabri, poljski knez. Češki knez Břetislav Ahil Ogrski kralj Štefan Sveti. Cerkveni razkol (1054.). Seldžuki zasedejo Palestino (1076.). Nemški cesar Henrik IV. (1056. do 1106.). Papež Gregor VII. (1073. do 1085.). Boj za investituro. Jaroslav Veliki (1015.—1054.). Boleslav Smeli (1058.—1080.). Češki kralj Vratislav.	Do okoli 1100.

Pregled zgodovine Jugoslovanov do okoli leta 1100

